

simonon
Fekete
eső

Jóllehet Maigret felügyelő, ez a rokonszenves, humánus detektív a bűnügyi irodalom egyedülállóan érdekes alakja, és jóllehet Simenon a krimikben is kétségtelen tanújelét adja írói kvalitásainak, mégis, aki csupán a Maigret-eket olvasta, rosszul ismeri, sőt félreismeri a szerzőt.

Jelen kötetünket a teljes Simenon megismertetése céljából tesszük le az olvasó asztalára.

A Fekete eső egy hétéves kisfiú emlékeit eleveníti fel, amelyek egy kövér nagynéni és egy bujkáló anarchista személye köré fonódnak.

GEORGES SIMENON

FEKETE ESŐ

MAGVETŐ
BUDAPEST, 1970

Eredeti francia címe:
Il pleut bergère, Gallimard, 1941

Fordította és az előszót írta:
Barta András

Ellenőrző szerkesztő:
Rónay György

Előszó

Georges Simenont voltaképpen nem kell a magyar olvasóknak bemutatni. Ki ne ismerné Maigret felügyelő „szülőatyját”? Ki ne olvasta volna legalább egy könyvét, ne látta volna a mozivásznon vagy a képernyőn valamelyik regényének vagy elbeszélésének filmváltozatát? És az is eléggé közismert, hogy Simenon minden idők egyik legtermékenyebb írója: közel kétszázötven álnéven megjelent ifjúkor” ponyváját nem számítva, az elmúlt évben adták ki kétszázadik regényét. És egyszersmind ő a világ egyik legolvasottabb szerzője is: a *Life* c. amerikai folyóirat 1963-as statisztikája szerint számtalan nyelvre lefordított műveit mintegy kétszázmilliónyian olvassák. A svájci Léman-tó melletti echandens-i kastélyának külön könyvtárszobájában kizárólag saját műveinek különböző kiadásait őrzi – a kötetek száma immár megközelíti a tízezret. Kiadója szerint a világon minden második nap megjelenik egy-egy Simenon-könyv.

De vajon ezek a kétségbevonhatatlan tényeken alapuló, ám mégis reklámízűnek tetsző adatok nem takarják-e el az olvasó elől az író, azt a művészt, akit az e századi francia irodalom legnagyobb szellemei is korunk kiemelkedő alkotójának tartanak? André Gide, aki számos nyilatkozatának tanúsága szerint Simenon egyik legodaadóbb híve volt, szintén ettől tart, amikor egyik 1938-ban kelt levelében így ír: „Önt népszerű szerzőnek tartják, pedig ön egyáltalán nem a nagyközönségnek ír. Könyveinek témája, az ön által felvetett legkisebb

pszichológiai probléma egyaránt a kiválasztottaknak szól. Pontosan azoknak, akik – amíg nem olvasták a könyveit – azt hiszik: Simenon nem nekünk ír. Szeretném megmagyarázni nekik... mennyire tévednek.”

Ez a tévedés a magyar olvasók körében is közkeletű. Tehát Simenont, akit nálunk jobbára detektívregény-írónak könyvelnek el, akit olvasóink többsége ügyes, rutinos mesterembernek tart, semmi többnek, mégiscsak be kell mutatni közönségünknek.

Igaz, a magyar olvasóknak erre a félreértésre meg is van minden alapjuk, hiszen a harmincas évek vége, a negyvenes évek eleje óta (amikor néhány magas színvonalú regénye is kiadásra került magyar fordításban) művei csak a közelmúltban jelentek meg újra a könyvesboltjainkban. És ezek is kivétel nélkül krimik. A moziban és a képernyőn szintén jobbára Maigret felügyelő képviseli nálunk a mai francia irodalom egyik legszínesebb és legszínvonalasabb alkotóját. Így nem csodálható, hogy egyoldalú képet alkottunk magunknak róla.

Jóllehet Maigret felügyelő, ez a rokonszenves detektívhős a bűnügyi irodalom immár halhatatlanná vált figurája, és Simenon a krimikben is kétségtelen tanújelét adja írói kvalitásainak, mégis, aki csupán ezeket a Simenon-műveket olvasta, rosszul ismeri, sőt félreismeri a szerzőt.

E félreértés tisztázását természetesen legjobban maguk a művek segítik elő.

* * *

Világirodalmi szinten is ritka az olyan író, aki annyira a saját életét, a saját személyes élményeit „regényesítené”

műveiben, mint Simenon. Közvetlen formában csak egyszer, egyik legjelentősebb és legterjedelmesebb regényfolyamában írta meg önéletrajzát (Pedigree, 1948), de szinte valamennyi fajsúlyosabb írása ennek egy-egy témáját variálja, egy-egy mozaikját nagyítja fel.

Ez azonban csak külsőség. Mint ahogyan azok is felületesen ítélik meg, akik írásainak olvasmányosságából kiindulva úgy vélik, hogy Simenonnál kizárólag az érdekesítő történet a fontos. Mások – ugyancsak egy jellegzetes tulajdonságát ragadva ki – az atmoszférateremtés mesterének tartják, és emellett alakjainak életszerűségét hangsúlyozzák. Ezek azonban csak eszközök Simenon kezében. Eszközök, amelyekkel megragadja, és a regény folyamán mindvégig leköti az olvasó figyelmét.

És a cél? Az igazság kiderítése. Még akkor is, ha ez nem mindig sikerül. Ez persze így nagyon közhelyszerűen hangzik. Kivált, ha nyomban nem tesszük hozzá, hogy milyen igazságról van szó. Szerencsére ezt nem nekünk kell megfogalmaznunk, ő maga mondta el a francia rádióban 1955-ben elhangzott nyilatkozatában: „Engem az érdekel, hogy milyen az ember, és nem az, milyen lehetne, milyen szeretne lenni. Az az ember érdekel, aki megpróbál alkalmazkodni életfeltételeihez. Más szóval: az ember mindennapi igazsága érdekel.”

Ha azonban valóban csupán ez érdekelné, regényei nem lennének többek, mint pusztá leírások, életképek. Ha mégoly színesek és érdekesek is, aligha vonzanák az olvasók millióit. Aligha keltenének olyan izgalmat, hogy nem tudjuk letenni őket, hogy nem nyugszunk, míg a mind zaklatóbbá váló kérdésre vagy kérdésekre választ nem kapunk.

Kíváncsiak vagyunk? Igen, ne restelljük. Simenon tudja, miként kell kíváncsiságunkat felkelteni, ébren tartani, és egyre fokozni – és azt is tudja, miként kell kielégíteni azt. Egyfajta, az íróval közösen folytatott oknyomozás részesei vagyunk. A krimikben olykor csak egy rejtély megoldásáról van szó, de ezekben az írásaiban is fontosabb a pszichológiai motívumok és az emberi indítékok feltárása, mint a bűntény kiderítése.

Maigret a krimiirodalom sajátos, a Simenon-epigonok által számtalan formában lekopírozott alakja. Csak távoli rokonságot tart híres detektívhős társaival: a Sherlock Holmesokkal, a Poirot-kkal és Arséne Lupinnel. Úgyszólván csak véletlenül tartozik a rendőrség kötelékébe. Inkább orvos, ügyvéd, gyóntató, és mindenekelőtt pszichiáter. Nem az érdeklő elsősorban, hogy ki őt, hanem sokkal inkább az, hogy miért. A rejtély megfejtésében sohasem a bűnöző módszerének feltárása érdeklő, hanem az, hogy milyen lelki válság vezetett a bűntényhez. Maigret, aki mindig a kisemberekkel rokonszenvezve, azok védelmében cselekszik, összekötő kapocs köztünk és a bűnös között. Nem bocsátkozik hosszas okfejtésekbe, hanem mintegy a maga vállára veszi a bűnt. Igyekszik megkönnyébbíteni a tettes helyzetét, aki végül szinte örül, hogy feltárhatja neki cselekedetének indítékait. És így Maigret-nek hála, a bűnöst nem rekeszti ki végleg magából a társadalom, amely közvetve amúgy is mindig szintén bűnösnek találta.

És a fajsúlyosabb regényekben? Milyen központi gondolat készit bennünket arra, hogy az íróval együtt nyomon kövessük hősének sorsát, hogy az elbeszél történetet és a felvetett gondolatokat a saját életünkre vonatkoztassuk? Mi kelti a drámai feszültség érzetét

Simenon regényeinek olvasása közben, holott az író voltaképpen sohasem emeli fel a hangját?

Ezekre a kérdésekre is az ő szavaival válaszolhatunk: „Az a tény, hogy embermilliók között élve képtelenek vagyunk felebarátainkkal teljes kapcsolatot teremteni, az én szememben mindenkor a tragédia legfőbb témája.” (A *Le Monde*-nak 1957-ben adott nyilatkozatából.)

Nos, Simenon regényei kivétel nélkül tragédiák. Vagyis azt a megoldhatatlan összeütközést tükrözik, amely az egyén és a társadalom között a polgári viszonyok közepette létrejön. Az az ember áll művei középpontjában, aki nem tud környezetével kielégítő kapcsolatot teremteni, akit a körülmények megakadályoznak abban, hogy teljes életet éljen, hogy felszabadítsa magát.

Simenon gyakran hangsúlyozza, hogy regényeinek megírására nem egy téma felmerülése vagy egy személy képzeletbeli megjelenése ösztönzi. Valamely halványan körvonalazott kérdésből, egy pontosan meg nem határozható képből indul ki, és regényének nem annyira az a feladata, hogy magyarázattal szolgáljon, hanem inkább az, hogy az adott társadalmi láttelepet megcáfolhatatlanná tegye. És amiképpen Maigret felügyelőnek sem az a szerepe, hogy ítélkezzék, hanem csupán az, hogy érthetővé tegye a történeteket, úgy Simenon sem törekszik hőseinek közvetlen megítélésére. Nem vindikálja magának ezt a jogot. Íme, két jellemző mondat a *Maigret egyik kudarca* című regényből: „Nem ítélkezett. Ez nem az ő mestersége volt, ennek gondját inkább másoknak engedte át.”

Ez az alkotói nézőpont lehetővé teszi az olvasó számára az elbeszélővel való teljes azonosulást. Az íróval együtt, az íróval azonos érzelmi hőfokon kísérhetjük végig az

eseményeket. Ez minden bizonnyal Simenon páratlan népszerűségének egyik titka.

De vajon mi készíti azt az embert, aki hatalmas svájci birtokán, fényesen berendezett kastélyában, pazar jólétben él, hogy minduntalan visszatérjen a polgári társadalomban szükségképpen konfliktusokba keveredő egyén problémáira? Vajon nem csupán jól játszott tragikus szerep ez? Őszinte írói attitűddel állunk szemben? Erre nemcsak a művek, hanem az író életpályájának felvázolása is választ adhat.

1903. február 13-án született, a belgiumi Liége-ben. Atyai családja Napóleon oroszországi hadjáratát követően telepedett át belga földre. Anyai nagyapja német, nagyanja holland származású. Apja biztosítótársasági kistisztviselő, könyvelő volt. Anyja – az ő születéséig – szintén dolgozott, mégpedig áruházi eladónőként. A család igen szerény körülmények között, egyik lakásból a másikba költözve élt, mígnem az édesanya főként orosz és lengyel diákok számára olcsó penziót nyitott, s ezzel úgahogy megoldotta a folytonos anyagi gondokat. Apjának súlyos betegsége arra készítette Georges-ot, hogy érettségi előtt abbahagyja tanulmányait, és igyekezzék pénzt keresni. Előbb cukrászinas volt, majd eladó egy könyvesboltban. Már középiskolás korában írogatott, pap akart lenni, de egy váratlan szerelmi kaland eltérítette elhatározásától. Tizenhat éves korában már a *Gazette de Liege* munkatársa, számos tudósítása, karcolata jelent meg a lapban, és hamarosan első regényét is kiadják. 1921-ben szívroham következtében meghal az apja. Katonai szolgálatát követően otthagyja szülővárosát, és 1922-ben Párizsba költözik. Kezdeti nehézségek után

1923-ban a *Matin*-nél jelennek meg első elbeszélései. (A következő tíz évben mintegy ezer novellát publikált a különböző párizsi sajtóorgánumokban.) 1924-ben ponyvaregény-sorozat írásába kezd; az elsőt, az *Egy gépirólány regényé*-t egyetlen délelőtt írta egy kávéház teraszán. 1925 és 1934 között több mint száznyolcvan ponyvaregénye jelent meg álneven. Ezekben az években szinte állandóan úton van, saját hajóján körülutazza Európa nyugati partjait. 1929-ben írja az első Maigret-történeteket, a következő években már egész sorozat jelenik meg belőlük. Ekkor a Sim álnevet eredeti nevére, Simenonra váltja fel, és közreadja első irodalmi szintű regényeit is. Egymás után vásárolják meg különböző műveinek színpadi átdolgozásra és filmesítésre szóló jogát. 1932 májusa és 1933 áprilisa között tíz regényt ír. Ugyanezen év nyarán európai körutat tesz, útinaplója *Peuples qui ont fairn* (Éhező népek) címen jelenik meg. 1935-ben világ körüli útra indul. Állomásai: New York, Panama, Columbia, Equador, Galapagos szigete, Tahiti, Új-Zéland, Ausztrália, India, Vörös-tenger. Útinaplóját folytatásokban közlik a különböző nagy párizsi napilapok. Hazatérése után megint évente hat-nyolc regényt publikál – köztük olyanokat, amelyek azóta a világ úgyszólván minden nyelvén megjelentek. A háború alatt La Rochelle-ben megszervezi a menekültek segélyezését, 1940-ben egy röntgenorvos, aki véletlenül megvizsgálja, kijelenti, hogy angina pectoris fenyegeti, és legfeljebb ha még két évet élhet. Vendée-ban telepedik le, és hozzákezd nagy önéletrajzi regényének megírásához. 1945-ben New Yorkba utazik, és a következő tíz évet Kanadában, ill. az Egyesült Államokban tölti, közben beutazza az északi és déli kontinenst. 1950-ben elválik első feleségétől (akivel 1923-

ban kötött házasságot, és akitől egy gyermeke van). Elveszi Denise Ouimet-t, a következő években két gyermekük születik. 1957-ben telepszik le a Lausanne melletti Echandens-ben, ahol magánkastélyában, ma is lakik.

Úgy dolgozik, mint egy lelkiismeretes kistisztviselő. Módszeresen. Pontosan. Évenként négy regényt ír. Évszakonként egyet. Tavasszal Maigret felügyelő soron következő története kerül megírásra, majd ezt háromhavonként egy-egy fajsúlyosabb regény követi. Az utóbbiakat a krimikkel szemben „zord”-aknak nevezi. Két-két hónapig érleli a témát, majd gondosan hegyesre faragott ceruzával egy hét alatt megírja a regényt – az írógépen történő tisztázás újabb hetet vesz igénybe. Mintha apjának, a könyvelőnek szelleme kísértené egész életében. Mintha rögeszmésen dolgoznék valamely elszámoláson, amely a gondosan egymás alá írt tételek ellenére sem egyezik.

Simenon apolitikus írónak vallja magát. Nem kíván következtetéseket levonni az általa felvett társadalmi látleletből, írói feladatát abban jelöli meg, hogy olvasóit az igazsággal való szembenézésre készítse. Itt megáll. De így is tovább jut, mint sok író kortársa.

Írói, művészi állásfoglalását jellemzően foglalja össze *Le Román de l'Homme* (Az Ember regénye) című művében, amikor arra a kérdésre, hogy voltaképpen miért is olvasnak az emberek – megpróbálva definiálni a regény funkcióját –, így felel: „A félelem a természettől, a vadaktól, a többi embertől, valamint a szenvedéstől és a haláltól – mindezek a félelmek egymást követve és összetorlódva reakcióként életre hívták a mítoszokat, azokat a többé-kevésbé eszményi képeket, amelyekben az ember önmaga felismerésére törekedett... Évezredek át makacsul

visszautasítottuk, hogy olyanoknak lássuk magunkat, mint amilyenek vagyunk... Lehetséges, hogy ütött az igazság órája, és az ember el van szánva arra, hogy szembenézzen önmagával?”

Az utóbbi feltételes kérdő mondatra Simenon egész munkásságával igenlő választ igyekszik adni. Hősei többségükben önmagukkal becsületesen szembenező emberek, akik életüknek egy válságos szakaszában számadásra kényszerülnek.

* * *

A *Fekete eső* rövidebb lélegzetű írás, de talán éppen ezért is tisztábban és töményebben mutatja az író – főként az atmoszférateremtésben és a markáns jellemrajzban megmutatkozó – realizmusát. Az eső monoton kopogása mintegy visszatérő refrénként és állandó aláfestő ostinatóként kíséri végig a gyermekkorból felidézett történetet. A két párhuzamosan futó cselekményszál (Valérie néni vendégeskedése és a bujkáló anarchista története) ugyanannak a témának személyes és közösségi variánsa. A szorongás, a fenyegetettség érzése, az ismert és ismeretlen erőktől való fokozatosan erősödő, rémületté sűrűsödő félelem a hétéves kisfiú legmaradandóbb élménye. Az ellenséges világ már gyermekkorunkban ránk teríti hálóját, és ha olykor ideiglenesen ki is szabadulhatunk belőle, az effajta élmények egész életünket végigkísérik. Erről vall ez a regény.

És arról, hogy az emlékezés, az emlékek analízise a környező világ megismerésének lehetőségét adja kezünkbe. Simenon hősei szinte kivétel nélkül csodálatos emlékezőtehetséggel rendelkeznek. Bernard de Fallois 1961-ben megjelent monográfiájában megjegyzi, hogy jöllehet ezek az emlékek ugyanolyan természetűek, mint

Proust nevezetes, önkéntelenül feltoluló emlékei, a folyamat mechanizmusa Simenonnál bizonyos értelemben megfordított. Míg Proust emlékezésében a rátalálás a fontos, addig Simenon emlékei mintegy anticipáltak. Vagyis Simenont az esemény pillanata érdekli, míg Proustnál az emlék és az emlékezés között eltelt idő lehetővé téve a képzelet és az absztrakció szféráiba való emelkedést, esztétikai gyönyört vált ki, Simenonnál a távlat a reális, a letisztult megközelítést eredményezi, és az egykori esemény fontosságát húzza alá.

A felidézés természetesen sohasem lehet teljes, éppen szaggatottsága, összefüggéstelensége által válik művészi kifejezőeszközzé, jelöli a cselekmény fontos hangsúlyait. A *Fekete esőben*, ahol a gyermekkor eseményei képezik az emlékezés tárgyát, kivált jól nyomon követhető ez az írói technika – hiszen már önmagában az is csodálatos, ha valaki ilyen élesen emlékszik arra, ami hétesztendő korában történt vele –, az összefüggő elbeszélést igazán nem kívánhatjuk meg tőle. Idézzük fel a regénynek egy részletét, amely jellegzetesen mutatja és felfedi Simenon emlékezéstechnikáját: „Talán akaratlanul is túl hevesen erősködtem emlékezőtehetségem megbízható volta mellett. Amiben viszont – bevallom – kevésbé vagyok bizonyos, az emlékezetem folyamatossága. Ha az egyes jeleneteket olyan tisztán és mélyrehatóan látom is, mint bizonyos primitív festők – amikor összefűzöm őket, hogy felidézzem az események folyamatát, gyakran bizonytalanná válok. És egyes hézagok, holtpontok, ellentétben az őket körülvevő kegyetlen fényvel, nyugtalanságot keltenek bennem.”

Az eseményeknek ezzel a szándékosan hézagos felidezésével – azzal, hogy a környezetrajzban, az alakok bemutatásában, a szituációk leírásában is csak a

legszükségesebbre szorítkozik –teremti meg azt a feszültséget, amellyel olvasóit rabul ejti. Talán ezért is mondja róla szellemesen, bár némi túlzással Marcel Aymé: „Balzac, hosszadalmasság nélkül.”

Dialógusai is ebben a szellemben fogantak. Rövidek, nyersek, csak a lényegre szorítkoznak. Éppen tömörségük és az élet dialógusaihoz hasonlatos vázlatosságuk, vagy úgy is mondhatnánk, elégtelenségük készteti az olvasót arra, hogy megpróbálja őket a kimondatlan gondolatokkal kiegészíteni, hogy megkísérelje a szavak mögé való betekintést.

Talán ez a mögöttes tartalom, amely nemcsak a dialógusok, hanem az egyes regények és voltaképpen az egész életmű mögött meghúzódik, jelenti a Simenon-írások igazi értékét. Talán ennek felfedezése vonzza az olvasók millióit is. És zavarja meg az irodalomtörténészeket, akik a hatalmas oeuvre arányai előtt megszedülve, a rendkívüli népszerűséget és olvasmányosságot fonákul értelmezve, nem tudnak mit kezdeni munkásságával. „Lehetséges, hogy Simenon idővel klasszikusnak fog számítani?” – teszi fel a kérdést Pierre de Boisdeffre a mai francia irodalomról szóló, kis monográfiájában. „Talán” – válaszol önmagának, de a felelősséget Bernard de Fallois-ra hárítja át, amikor őt idézi Simenon regényeinek mélyen humanista állásfoglalásával kapcsolatban.

Érdekes, hogy Simenon nyíltan vallott apolitikusságát – azt, hogy az ítélkezéssel nem kívánja elkötelezni magát –, azt, hogy az általa ábrázolt, a polgári társadalomra jellemző konfliktusok megoldását illetően nem kíván, és nem is tud következtetéseket levonni, sokkal kevésbé firtatják kritikussai. Pedig nyilvánvaló, hogy lényegében pozitivista realizmusa ma már akkor is anakronisztikus,

ha tartalmában a modern kor ellentmondásait tárja fel. Erre vezethető vissza, hogy ez a hatalmas, a rendkívüli értékek felmutatása mellett rendkívüli népszerűségnek örvendő életmű nem tud a század legrangosabb alkotásainak sorába emelkedni.

Ugyanakkor Simenon oeuvre-jét nem lehet teljesen a hagyományos regény vonulatának folytatásaként elkönyvelni. Nemcsak azért, mert – mint erre már utaltunk – a maga módján az ember elidegenedését, a szorongás, a magány, a céltalan és értelmetlennek tűnő élet démonaival vívott küzdelmét ábrázolja, hanem azért is, mert – még ha olykor öntudatlanul is – egyfajta belső látomást közvetít. Az elbeszélő és az elbeszélésben szereplő hős vagy főszereplő látásmódja közötti divergencia, alapvető eltérés hozza létre Simenonnál is a modern regényre oly jellemző látomásszerűséget. Gondoljunk a *Bicêtre* Chirico-kép hasonlatára vagy Alavoine doktorra a *Levél*-ben, amikor olvasmányainak és a vele történeteknek hatására retrospektíve úgy érzi, elvesztette az árnyékát. De a *Fekete esőben* is a felnőtt és a gyermek Jérôme szemlélete közötti eltolódás teremti meg a bizonyos vonatkozásaiban a neoprimitivista irányzat festőinek alkotásaira jellemző látomást. A valóság és az írói szubjektivitás közötti kölcsönhatás fordul itt visszájára; az utóbbi esetben például a felnőtt ember életérzése keres igazolást a gyermekkor élményeinek tendenciózus felidézésében.

Ha az előbb az irodalomtörténet-írás tartózkodását említettük, most ellensúlyozás és az érem másik oldalának megmutatása érdekében újra vissza kell térnünk arra, a bevezetőnkben már említett tényre, hogy a francia kortárs irodalom nagyjai (számos rangos külföldi íróval egybehangzóan) egyáltalán nem fukarkodnak a

Simenonnak szóló elismeréssel. A már idézett véleményekhez és mintegy e könyv olvasásához útravalóul, befejezőként Jean Cocteau-t idézzük, aki egy 1961-ben kelt levelében így ír Simenonnak: „Honnan származik a bennünket összekötő testvéri barátság? Szó sincs semmiféle titokzatos összekötő kapocsról, ugyanis ez a barátság egyfajta »nem intellektuális« szemléletből ered. Mi kizárólag annak a szervnek a közvetítésével gondolkodunk, amellyel csak nagyon kevesen gondolkodnak. A szívről van szó.”

I.

A félhold alakú ablak mellett, kis bútoraim és állataim között, a földön üldögéltem. Hátam majdnem hozzáért az irdatlan kályhacsóhoz, amely az üzletből jövet, a padlót átszelve, befűtötte a szobát, majd pedig eltűnt a mennyezetben. Ez jó mulatság volt, amikor ugyanis odalent nem ropogott a tűz, a cső vezette a hangot, és én minden egyes szót jól hallottam.

Feketén esett. Anyám azt állítja, hogy ez a kifejezés tőlem származik. Sőt, azt bizonygatja, még karon ülő voltam, amikor már használtam. De az emlékeket illetően anyámban nem szabad valami nagyon megbízni. Ezen a téren ritkán értünk egyet. Az ő emlékei édeskések és fakultak, mint azok a csipkés papírral szegélyezett szentképek, amelyeket az imakönyvbe szokás csúsztatni. Ha felidézem neki közös múltunk valamely eseményét, megrémül, méltatlankodik.

– Istenem, Jérôme! Hogy is mondhatasz ilyeneket? Te mindent sötéten láatsz! Különben is, még túl kicsi voltál. Lehetetlen, nem emlékezhetsz...

Ilyenkor, ha éppen nincs jó napom, kegyetlen játékba kezdek.

– Emlékszel egy bizonyos szombat estére, amikor öt éves voltam?

– Miféle szombat estére? Már meg mit akarsz ezzel?

– Épp a kádban ültem, amikor apa hazaérkezett, és...

Elpirul, elfordítja a fejét. Majd nagyon gyors, fürkésző pillantást vet rám.

– Biztosítlak, hogy képzelődsz.

Nekem van igazam. Gyerekkori emlékeim, beleértve az egészen kicsi, például hároméves koromból valókat, kegyetlenül tiszták. Annyi év múltán is érzem még a szagokat, hallom a hangok csengését, különös visszhangjukat például abban a csigalépcsőben, amelyik a helyiséget, ahol tartózkodtam, a pontosan alatta levő bolttal kötötte össze.

Ha szóba hozom Valérie néni érkezését, anyám megesküdné, hogy tódítok vagy legalábbis túlzok, és azt hiszem, részint igaza is van.

És mégis...

A fekete eső számomra mindenképpen valami igen sajátos dolgot jelent ma is – valamit, ami szorosan hozzákapcsolódik a mi kis normandiai városunkhoz, a Piac térhez, ahol laktunk, az év egy bizonyos időszakához, sőt a nap bizonyos óráihoz.

Nem azokról a felhőszakadásokról van szó, amelyek a cinkpárkányon és a tér kövein dobolva nagy, tiszta cseppekben vonultak el félhold alakú ablakom üveggöckái mögött, és nem is a sápadt tél ködös esőiről.

Amikor feketén esett, először is elsötétült az alacsony mennyezetű helyiség, és az egész háttér a szüleim szobáját elválasztó közfalig ellepte a félhomály. Szemben, abból a lyukból, ahol a csigalépcső végződött, az üzleti gázlámpa fénye derengett.

Helyemről nemigen láthattam az eget. A teret, amelynek közepén a palatetővel fedett piac állott, öreg házak szegélyezték, egykor valamennyit egyszerre és ugyanazon minta szerint építették. A kizárólag üzlethelyiségek célját szolgáló földszint ablakai igen magasak voltak, és félköríves boltozatban végződtek. A

későbbiek során magasságban kettévágták őket, és a padozat beépítésével félemeletet alakítottak ki.

Így aztán a félemeleti rész a padló szintjével egy vonalban levő félhold alakú ablakból kapta a világosságot.

Itt ültem játékaim között, és a fényt inkább a nedves utcakövekről visszaverődve, mintsem az égből kaptam. A boltok többségében, akárcsak a mienkben, kigyúltak a fények. Időnként felhallatszott hozzám a gyógyszerár kis harangja vagy a mi boltunk bejárati csengettyűje. Az alkonyat órákig tartott, gyorsan suhanó árnyak, fénylő esernyők és kopogó facipők népesítették be; a Costard Kávéházban egyre vastagabb lett a füst; odalent anyám édeskés hangja mormolt, anyámé, aki minduntalan attól félt, hogy nem eléggé udvarias, nem eléggé illedelmes.

– De mennyire, asszonyom... Garantáltan tartós... Évek óta hozatjuk ezt az árufajtát, és soha nem volt rá panasz...

Valóban esett volna? Inkább szabályosan és szelíden folydogált, mint valami folyó. Majd amikor egészen besötétedett, anyám felkiáltott a lépcső aljáról:

– Jérôme!... Ideje lejönnöd...

Hogy ne kelljen több gázlángot égetni.

Vajon miért is nem érti meg, hogy a mindennapi szertartások legkisebb változásának is végzetesen be kellett vésődnie emlékezetembe? Így emlékszem arra a két hétre is, amikor a piac toronyórája állandóan kilenc óra tízet mutatott, és a kis szakállas emberre, aki a javítással egy egész álló napot a tűzoltólétra tetején töltött.

Ami pedig Valérie nénit illeti, még tisztábban emlékszem mindenre, annál is inkább, mert akkor már hétéves voltam, és csak azért nem jártam iskolába, mert állítólag skarlátjárvány volt – anyám pedig a járványtól még jobban félt, mint az illetlenségtől.

A mögöttünk levő, Céhek udvarának nevezett ház felől éles tülkölés hallatszott. Ez pedig azt jelentette, hogy apám megérkezett kétlovas kocsijával. Reggel úgyszólván sohasé láttam apámat, ugyanis már jóval napkelte előtt útnak indult. Aszerint, hogy hol volt a vásár, néha messzire, négy, öt mérföldnyire is elment; áruja nyolc órától kezdve rendben ott sorakozott a polcokon. Máskor meg valamelyik szomszéd faluba vitt az útja, ilyenkor korán hazatért.

Így történt akkor is. Alighanem elszibbasztott a meleg és a fekete eső, mert nem zavartattam magam; nem mentem át szüleim szobájába, mint máskor szoktam, hogy az ablakon át megszemléljem a négykerekű, nagy fekete kocsit, melyre sárgával odafestették:

André Lecoœur – Szövet és Konfekció – Megbízható cég

A lovak Café és Calvados névre hallgattak. Az öreget, aki a két állatot gondozta, apámat a vásárookra elkísérte, és az istálló felett aludt, Urbainnek hívták.

Ezen a bizonyos napon azért kaptam fel a fejem, mert úgy hallottam, apám belöki a hátsó ajtót ahelyett, hogy behordaná az árut, míg Urbain kifogja az állatokat. Valaki volt az üzletben. Apám várt, közben biztosan a kezét melengette a kályha fölött.

A csengő néhányat csilingelt, ugyanakkor anyám hangját hallottam:

– Jó estét, asszonyom, ne fáradjon...

– Beszélnem kell veled... – mondta ekkor apám. – Szólhatnál Pholien kisasszonynak...

Vajon miért őrzök olyan felzaklató emléket erről a napról? Gyakran előfordult, hogy áthívtuk Pholien kisasszonyt. Ennek mulatságos módja volt. Anyám feljött

abba a helyiségbe, ahol tartózkodtam, és amelyet egyszerűen csak kuckóként emlegettünk. Megragadta a kandallón álló gyertyatartót, és megkopogtatta vele a falat. Többször is kopogtatnia kellett. Végül is hallottuk, amint a varrógép abbahagyja zakatolását; Pholien kisasszony ugyanis varrónő volt.

– Pholien kisasszony, lesz szíves átjönni, és vigyázni az üzletre?

Furcsa volt látni anyámat, aki egyébként mindig nyugodtan és csendesen viselkedett, amint torkaszakadtából üvöltötte ezeket a szavakat, és közben a papagájmintás papírral bevont falat nézte. Majd, mint valami mély üregből, meghallottuk a másik hangot:

– Tüstént megyek, madame Lecoeur!

Apám nem vetette le viaszosvászon esőkabátját. Apró esőcseppek remegtek bajszán, és szórakozottan szólt oda nekem:

– Szervusz, kisfiam...

Kinyitotta szobája ajtaját. Így jobban hallottam a kifogott lovak patájának dobogását. Odalent anyám ezt mondta Pholien kisasszonynak:

– Nem terhelem túlságosan?... Nem is tudom, mit csinálnék maga nélkül...

Majd feljött. Először kontyos feje bukkant elő a padlóba vágott lyukból, homlokát nagy, szökés hajfonat koronázta: majd kerekded felsőteste következett, amelyet váratlanul fényes bőrből készült öv fűzött oly szorosra, hogy szinte úgy látszott, mintha kettészelte volna.

Nyugtalanul előbb apámra, majd rám nézett, és én megértettem, azt latolgatja magában, vajon részt vehetek-e a megbeszélésen.

– Meglátogattam Valérie nénit! – jelentette ki apám, aki úgy méregette két helyiségünket, mintha költözködni készülnénk.

– Mit mondott?

– Alig tud járni... A bejárónője, már nem is tudom, miféle história miatt, otthagya... Felajánlottam a néninek, jöjjön, költözzék ide hozzánk...

Szegény anyám arca eltorzult, szája az elképedéstől és a rémülettől kinyílt, elhalón csak ennyit nyögött:

– Ide?

Apám végre levetette viaszos vászon esőkabátját és bakancsát. Bement a szobájába, meggyújtotta a gázlámpát.

– Mindjárt megmagyarázom... Elhatározta, hogy visszaszerzi a házat... Ha kell, pert indít... Érted, mit jelent ez?... A gyerek majd velünk alszik... Itt pedig felállítunk egy ágyat Valérie néni részére...

– Nincs is ágyunk...

– Vettem egyet kiárusításból... Urbain mindjárt felhozza...

– Mikor érkezik?

– Holnap...

A szoba ajtaja bezárult, és a továbbiakban csupán mormogást hallottam. Kinéztem az ablakon. Emlékszem, ebben a pillanatban a mienkre merőleges oldalon balról a második házban megpillantottam Albert-t, aki arcát az ablaküvegre nyomva, engem figyelt.

Sohasem beszélünk egymással. Egykorúak lehettünk, de ezt nehezen lehetett megállapítani, Albert-nek ugyanis hosszú haja volt, mint egy lánynak, és nem úgy öltöztették, mint a fiúkat szokás.

A magkereskedő felett lakott a nagyanyjával, mégpedig egy pontosan ugyanolyan helyiségben, mint én. Az ablak is hasonlóan félhold alakú volt, mint minálunk – úgyhogy, ha Albert-t teljes életnagyságban láttam is, nagyanyját csupán deréktől lefelé ismertem.

– Feltétlenül meg kell találni! – kiáltott fel hirtelen apám.

Az ajtó kinyílt. Anyám idegességében sírt, ami elég gyakran előfordult vele. A nagyon kicsi, gömbölyded asszony feje a rengeteg hajtól nagynak látszott. Igen világos bőre, kék szeme volt.

– Megnézem a padláson – szolt. – Van gyufád?

Gyertyát gyújtott, és láttam, amint a különös körlépcsőn a padlótól a mennyezetig mászik, vállával felnyom egy csapóajtót és eltűnik. Apám közben felmérte a két helyiséget, majd vállat vonva hozzálátott összecukható ágyam szétszedéséhez, az ugyanis nem fért át az ajtón. Anyám, a fejünk felett járkálva, ládákat és nehéz tárgyakat rakosgatott ide-oda. Hallottam, amint legalább hárman bejöttek a boltba. És a tér közepén, a csupán reggel nyitva tartó fedett piac előtt, néhány árus szabadba kitett pultjának sarkán acetilénlámpát gyújtott.

Még mindig esett, egyre feketébben.

– Megtaláltad?

– Azt hiszem... Várj...

Anyám felállt valamire. Levert néhány kartondobozt, apám közben a mennyezet felé fordított arccal élénken figyelt.

– Segítsek?

– Nem... Megvan...

Amikor lejött, fekete keretet tartott a kezében, amelyben a törött üveg alatt rövid ujjú ruhában egy vastag karú hölgy arcképe volt látható.

– Te törted el az üveget?

– Dehogyan, André... Emlékezz csak... Te magad voltál, azon a napon, amikor annyira megharagudtál rá... Kidobtad a képet a szemétládába, és ha...

Apám rám nézett, hozzám lépett.

– Ide hallgass, fiú... Valérie nénéd holnap reggel érkezik... Velünk fog élni... Sohase szabad megismételned azokat a dolgokat, amiket róla hallottál. Érted?

Sokáig tűnődtem, és ma is eltűnődöm még, vajon mire is célzott apám.

– Mondd csak, Henriette... Ez minden, amit a kicsi fel tud venni?

– Szerettem volna csináltatni egy új öltönyt Pholien kisasszonnyal...

– Mi lenne, ha vennél neki valami rendes holmit? Nem szeretném, ha Valérie néni azt hinné rólunk, hogy...

A következő szóra nem emlékszem. Apám gondterhelt volt. A gáz rosszul működött. Kivéve az üzletet, álló csövű gázlámpáink voltak, és a nyomás kicsi lehetett. Mindenesetre a cső teteje mindig fekete volt. Apám fejével majdnem felérte a fényes fából készült mennyezetet. Az ablaküvegen végigguruló esőcseppekben megcsillantak a tér fényei.

– Azt hiszed, ráérek?

– Pholien kisasszony biztos maradhat még egy órát... Öltözz, Jérôme...

A ház lázban égett. Ez a nap egészen más volt, mint a többi. Most is magam előtt látom, amint jövünk-megyünk az alacsony és rosszul világított helyiségekben, látom

szétszedett ágyamat és azt a másik mahagóni ágyat, amelyet darabokra szedve Urbain cipelt fel nagy nehezen.

Anyám a tükör előtt állva megtűzi a kontyát, és hálóval leszorítja rengeteg haját...

– Cipőre is szüksége van... – szölt, hajtűkkel a szájában.

– Igen?

– Ha szólok, mindig azt mondod, hogy...

Játékaim ott maradtak a földön.

– Öltözz gyorsan, Jérôme...

Anyám pénzt vett magához a kasszából, elszánt tekintettel, mint általában a nagy események idején.

– Visszaélek a türelmével, ugye, Pholien kisasszony?... Amilyen gyorsan csak tudom, elintézem... Egy személlyel több, olyan körülmények között, ahogy mi lakunk... No, mondhatom!...

Az utca és a hideg eső. Anyám a kezemet fogta. Kicsit hátramaradtam. Hagytam húzatni magam, majd hirtelen néhány lépést előrerúgtattam, hogy anyám elé kerüljek.

– Mit kapok?

– Egy öltönyt... Kedvesnek kell lenned Valérie nénihez... Idős hölgy... Úgyszólván magatehetetlen...

Sohase láttam, létezéséről is csupán bizonytalan célzásokból tudtam.

A piactér sötétbe borult. Az üzlethelyiségekben gázlámpák világítottak, a kis kávézóknak tejüveg ablakuk volt, némelyiknél a tejüveg bonyolult arabeszkeket formált.

A Saint-Yon utca sarkán élénk fénysáv húzódott, ezt a különleges, sápadt, majdnem kék fénypásztát sajátos remegés táplálta: Wiser fűszerkereskedése volt az egyedüli a kerületben, amelynek kirakata felett nagy ívlámpák égtek.

– Vadászöltönyt szeretnék – jelentettem ki.

Siettünk. Anyám maga elé tartotta esernyőjét, a szél ugyanis szemből fújt.

– Ügyelj a tócsákra...

Körülöttünk nem láttam mást, csupán fekete, suhanó árnyakat. Betértünk a Derék Földmivesről elnevezett, nagy, kétemeletes készruha-áruházba.

– A fiúcska részére, Lecoourné?

Próbababák. Az idős eladóból nikotinszag áradt, és miközben rám próbálta a ruhákat, az arcomba fújt.

– Vadászöltönyt szeretnék...

– Van vadászöltönyük az ő méretére?... Mit gondol, való neki ilyesmi?

Mert eddig csak matrózruhát viseltem. Levetkőztettek. Tapogattak.

– Nem piszkolódik ez túlságosan?

Szegény anya! Képzelné sem lehetett volna ennél semlegesebb és szomorúbb árnyalatú, apró kockás, szürke öltönyt.

– Hozzá való gallért is tartanak?

Kezembe nyomták a kartondobozt. Anyám sokáig időzött a pénztárnál, mint kereskedő, tíz százalék engedményt kapott.

– Az uram nagynénje holnap érkezik. Nem is tudom, hogyan férünk el, hiszen nekünk sincs elég helyünk...

A nikotinszagú segédttől kaptam egy rosszul nyomtatott rejtvényosjegyet, de valamennyi mindig egyforma volt: „Keresd a Bulgárt.”

A szomszéd házban csokoládét gyártottak, és a rácsos pincéből, mint valami lehelet, jó szagú meleg áradt.

– Cipőre is szükséged van... Arra nincs idő, hogy csináltassunk... Szépen vagyunk!

Anyám zsakett formájú, fekete posztóból készült, gloknis kabátját viselte, a nyaka köré keskeny nyusztprémet tűzött.

– Te ne szólj bele... És főként el ne mondd, hogy Nagelmakersnél szoktunk vásárolni... Mert nem kapunk engedményt... Remélem, nem lyukas a harisnyád?...

Még egyszer elő kellett vennie nagy, fekete pénztárcáját. Azon a napon minden fekete volt, anyám ruhái és a járókelőké, az utcakövek, a homályba vesző házak és az ég a fejünk felett.

– Nyakkendő is kellene – jegyeztem meg.

– Van elég szalagunk odahaza... Majd csinálok egyet...

– Kéket, kis pettyekkel...

– Meglátjuk... Ügyelj, hová lépsz...

Olyan ritkán mentem el hazulról anyámmal, aki, mint mondani szokta, az üzlet rabszolgája volt, hogy ha mégis előfordult, mindig elvitt Hosay-hez süteményt enni. Most nem gondolt rá. Én is annyira el voltam foglalva új öltönyömmel, hogy egészen elfeledkeztem erről, vagy inkább csak akkor jutott eszembe, amikor már elhagytuk a házat.

Olykor alig világított utcákban, kihalt járdákon haladtunk, majd hirtelen betértünk valamelyik langyos és világos kereskedőnegyedbe.

– Vehetnék halat vacsorára...

Anyám magában beszélt. .

– Vagy mégsem... Az egész ház szaglik majd tőle...

Minden olyan kicsi volt minálunk! Az üzlet mögött a négyszög alakú helyiséget konyhának és ebédlőnek is használtuk, középen kerek asztal állt, az üveges ajtó függönyét kicsit elhúztuk, így tartottuk szemmel az üzletet.

Az üzlet feletti, kuckónak nevezett helyiség volt az én hálósobám, szüleim a szomszédos helyiségben aludtak, ezt a kuckótól tapétás deszkafal választotta el.

– Miért húzatod magad, Jérôme?... Jó lenne, ha nem idegesítenél éppen ma...

Már majdnem hazaértünk. Éppen megpillantottam a nevezetes Wisser-féle fényeket, amikor pontosan ebben a fénypásztában megláttam két előrehajolva futó alakot, újságkötegeket tartottak maguk előtt. Mindig ilyenkor érkeztek az állomásra a párizsi lapok, de nem szoktak így szaladni velük.

Az emberek megálltak, pillantásukkal követték az újságárusokat, és az arcukon ugyanazt a gondterhelt kifejezést láttam, amely apámon és anyámon is úgy megdőbbsentett ezen a napon.

– Megjelent a *Petit Parisien*... Különkiadás!... Ferrer-t kivégezték!... Hogyan halt meg Ferrer?...

Tudtam, hogy van valami a levegőben, hogy ez nem közönséges nap! Íme, a bizonyíték: az újságárusok zihálása! Másik bizonyíték: amikor négy-öt munkás újsággal a kezében csoportba verődött, két rendőr lépett hozzájuk.

– Gyerünk!... Oszolni!... Semmi csoportosulás...

Lassan, kelleetlenül hátráltak. A rendőrök erőteljesen taszigálták őket. Wisser-nél a szürke köpenyes eladók és a vevők az ajtóban álltak. Vajon mit néztek? Mi látnivalót találhattak?

– Ferrer kivégzése... Óriási szenzáció!...

Az egyik rikkancsnak ócska, darabokra tört ellenzőjű sapka volt a fején, pontosan ilyennek képzeltem azokat, akiket anyám csavargóknak nevezett. Rekedt hangjával mintha csak provokálni akart volna valakit vagy valamit.

Nem viselt felöltőt. Előrehajolva futott, karján átnedvesedtek az újságok.

– Legfrissebb hírekkel a...

Egyfajta – pontosan nem is tudom, milyen – elégedettséget éreztem magam körül, valami ahhoz hasonló elégedettséget, amely egy sokáig elfojtott dráma hirtelen kirobbanását követi.

– Ūristen... – sóhajtott anyám, és úgy vonszolt maga után, mintha verekedéstől tartana.

– Legfrissebb hírekkel itt a...

Átmentünk a másik járdára, anyám ki akarta kerülni a csak vonakodva és kellenetlenül hátráló munkásokat.

– A végén még sztrájkolni fognak...

Vajon nekem szólt?

Mindenesetre, amikor az ajtónk elé értünk, megkönnyebbülten felsóhajtott. Igaz, máskor is így tett. Csak a saját boltjában, a polcokon sorjázó kartonvégek között lélegzett szabadon. Két vagy három vevő volt a boltban, már nem is tudom pontosan. Anélkül, hogy levetette volna kabátját, a pult mögé állt.

– Mivel szolgálhatok, Germaine-né?... Jérôme!... Eredj fel apádhoz...

Odafent a kiárusításon vásárolt mahagóni ágy állt az én összecsukható ágyam helyén. Fekhelyemet szüleim szobájában helyezték el, a két ablak között. Apám pedig alighanem Urbain-nel hozatott valahonnan üveget, mert egy kis csillogó szerszám segítségével éppen azt vagdosta, hogy újrakeretezze Valérie néni arcképét.

– Kaptatok megfelelő holmit?

– Édesanya vadászöltönyt meg egy pár cipőt vásárolt nekem...

A félhold alakú ablakon nem volt függöny. Átnéztem a túloldalra, és megláttam Albert-t; lekváros kenyeret evett – mellette egy fekete szoknya alsó része és egy pár fekete nemezipapucs volt még látható. Ez utóbbiak a nagymamájához tartoztak.

– Add ide az asztról a szöget...

Majd szegelés közben:

– Mit kiabálnak az utcán?

– Ferrer-t kivégezték.

– Helyes!

Nem tudom, miért mondta apám, hogy „helyes”. Már más járt az eszében.

– Ha a nénikéd megkérdi, mióta van ez az arckép a falon, mondd, hogy mindig is ott láttad... Megértted?... *Ez nagyon fontos... Később majd megérted...*

Nem tudom, anyám mikor talált időt arra, hogy kabátját levesse, és mikor ment el Pholien kisasszony. A rikkancsok hangosan kiáltozva még mintegy két-három alkalommal átvágtak a téren.

Később egyik vevőnk, egy asszonyság közölte anyámmal:

– Az imént verekedés tört ki a Costard Kávéházban... Egyet bevittek a dutyiba... Vértett az orra...

Azon az estén nyugtalanul aludtam el, többször is felriadtam, és hallottam, hogy anyám meg apám suttozva beszélget az ágyban. Még nem szoktam hozzá a Céhek udvarának gázlámpájához, fénysugara pontosan az én ágyam fölé esett. Még mindig szemerkélt.

Reggel anyám ébresztett.

– Igyekezz az öltözködéssel. A nénikéd nemsokára érkezik... Légy nagyon kedves hozzá...

Apám a kocsiján, a két lóval és az öreg Urbainnel már elment. Bármilyen történet is nálunk, mint anyám mondogatta, a kereskedés rabszolgái maradunk. André Lecoeur *megbízható cégének* kocsija nem maradhatott el egyetlen vásárról sem. Ugyanígy anyámnak nyolc órákor le kellett szednie az üzlet fatábláit.

Kopogtatott a falon.

– Át tud jönni, Pholien kisasszony?

Szüleim erős illatú, rózsaszín szappant használtak, de nekem csak glicerinszappannal volt szabad mosakodnom, mert az jobb a bőrnek.

– Megcsókolod... és szépen, illedelmesen köszönsz, szólítsd Valérie néninek...

Anyámon fűző, fűzővédő és buggyos nadrág volt, mindezek tetejébe alsószoknyát húzott. Még mindig feketén esett, és reggel nyolckor olyan szürke volt az égbolt, mintha már délután három óra lenne, mintha alkonyodnék.

Kispiac napja volt. Nagyvásárt csak hetenként kétszer tartottak. Ilyenkor az árusok nemcsak az előttünk és körülöttünk levő standokat, hanem a környező utcákat is elárasztották. Kispiaci napokon viszont csak néhányan rakták ki árujukat; főként vaját, tojást, zöldséget és halat hoztak fel Port-én-Bessin-ből és Trouville-ből.

Irigyeltem Albert-t, mert úgy állt a házuk, hogy félhold alakú ablakából minden reggel figyelemmel kísérhette a vicinális érkezését. Én nem.

A vicinális végállomása pontosan a fedett piac épületei mögött helyezkedett el, így megfigyelőhelyemről hallottam ugyan a zajokat, a mozdony szuszogását, a gőz füttyentéseit, de a piac palatetője felett csupán a füstöt láttam.

- Kész vagy, Jérôme?
- Nincs nyakkendőm...
- Majd csinállok egyet lent az üzletben...

Így is tett, és közben folyvást beszélgetett Pholien kisasszonnyal. Levágott egy alig kétujjnyi széles, égszínkék szalagdarabot, és ormótlan csomót kötött belőle; majd' sírva fakadtam, amikor megláttam.

- Gyere gyorsan... És légy kedves a nénikédhez...

A téren az esernyők védelmében és a standok fölé feszített sátrak alatt az emberek újságot olvastak. A *Petit-Normand* az imént érkezett. „Ferrer kivégzése...” „bekerítették az anarchistákat...”

Mindez, úgy látszott, mély hatást gyakorolt anyámra. Gyorsan haladt, mintha láthatatlan veszedelmeket kerülgetne. Sajtszag, majd pedig halszag... A rövidebb utat választottuk, a fedett piacon át... A mézárosok bódéi között jártunk...

- Tessék, Lecoerné, vegyen egy szép kis ürücombót...

Anyám halvány mosollyal, bocsánatkérően válaszolt; minduntalan attól félt, hogy megbántja az embereket, hogy a terhükre van.

- Köszönöm... Most nem kérek...

Nem tudtam, hogy még mielőtt felébredtem, már bevásárolt, csirkét vett Valérie néni tiszteletére.

- Maradj itt, Jérôme... Megnézem, megjött-e a vicinális...

A vizeldék mellett várakoztam. Szemben, a kis kávézóban, amely csak reggel, a piaci árusok számára nyitott ki, az emberek vitatkozva falatoztak.

Anyám kinyitotta esernyőjét, kimerészkedett az utcára, majd visszajövet még egyszer a figyelmembe ajánlotta:

– A legfontosabb, hogy sose beszélj arról, amit netán róla mondtunk... Ezt te még nem érted...

Már nagyon távolról meghallottuk a vonat füttyét, mert a szél éppen arról fújt. Majd feltűnt a zömök mozdony, mögötte sorjában egymás után három kocsis kanyargott: a tetejük merő víz, az ablakokat belülről pára lepte be, kívülről pedig esőcseppek borították.

Leszállók, tyúkketrecek, kacsák, sok-sok sajt, férfiak feketéskék zubbonyban és facipőben, öregasszonyok kötött vállkendővel...

– ...Maradj szépen itt...

Anyám végigszaladt a vonat mentén. Láttam, amint lesegít egy hatalmas asszonyságot, aki egymaga terjedelmesebb volt, mint anyám és apám együttvéve, széles és kövér ábrázata alatt toka remegett, az ajka felett bajusz sötétlett.

Az újonnan érkezett nem is mutatott semmiféle igyekezetet, hogy elmosolyodjék. Úgy látszott, valami nem tetszik neki. Odahívatta a kalauzt, aki fontoskodó képet vágott.

– Gyere ide, Jérôme...

Bizalmatlan voltam. Lassan odalépkedtem.

– Csókold meg a nénikédet... Tartsd az esernyőt, én majd viszem a csomagjait...

– Nicsak, ez hát a kis lurkó? – dörmögte Valérie néni.

– Jó reggelt kívánok, néni...

– Adj' isten, öcskös...

Kötelességszerűen megcsókolt. Émelyítő szagot éreztem, amelyet eddig nem ismertem, és amelyről felteszem, hogy bizonyos öregemberek szaga.

– No, lám csak! Szép kis hely... Henriette!... El ne hagyd azt a kis szatyrot...

Szuszogva beszélt. Járás közben is szuszogott. Gyanakvóan és kedvetlenül kémlelte az embereket és a dolgokat.

– Szeretném tudni, mit csinál anyád...

Hogy mit csinált? Összeszedte Valérie néni kis csomagjait, megpróbálta valamennyit két kézzel összefogni, de végül is mindössze csak két keze volt.

– Erre menjünk, néni... – javasolta anyám, aki a csomagokkal egyedül több helyet foglalt el, mint három más személy.

– Jaj, nem... Undorodom a csarnok szagától!

Körbe kellett mennünk az esőben. Felnéztem, és megláttam Albert-t, egy kis széken az ablaknál ült. Szégyelltem Valérie nénémet.

Megérkeztünk.

– Újabban elárusítónőd is van?

Ez úgy hangzott, mint valami vád.

– Nem, néni. Ez Pholien kisasszony, aki olykor szívességből...

Átmentünk a másik helyiségbe. Az apám részére fenntartott nádfonatú karszék felnyögött, mikor nénikém belerogyott.

– Micsoda utazás! Uramisten, micsoda utazás... a férjed nincs idehaza?...

– Hiszen tudja, néni, milyen a kereskedőélet... Vásár van Lisieux-ben, és...

– Jól van!... Jól van!... Ide hallgass, kisfiam... Fűzd ki a cipőmet... A papucsot megtalálod a barna szatyorban... De vigyázz, egy flaska is van benne...

Anyámra néztem. Kétszer is lesütötte a szemét, és megesküdtem volna, hogy egy kicsit elsápadt, arcán rózsaszín karikák rajzolódtak ki.

Letérdeltem Valérie néni elé, és oldozni kezdtem a sártól ragadós fűzőket.

II.

– Biztosíthatom, néni, odafent jobban fogja érezni magát! Nem is szólva arról, hogy a gyerek majd elszórakoztatja...

Vajon rám mert-e nézni anyám, amikor így eladott? Immár három napja volt ekkor, hogy Valérie néni teljes súlyával ránehezedett a ház életére. Éjszaka több ízben is hallottam, amint apám anyám fülébe suttogja:

– Hát nem marad nyugton ez a vén fóka?

Ugyanis a nénikém hirtelen, teljes tömegével egyszerre fordult meg az ágyban; mintha felemelkednék, majd ledobná magát a másik oldalára, ezután kimerültségében hosszú percekig szuszogott, néha meg nyögött.

Amikor erre azt mondtam, hogy ez a hetvennégy éves szörnyeteg asszonyosság szándékosan csinálja ezt, mivel nem tud aludni, egyedül pedig unatkozik az ágyában, a sötétségben; és afölötti elkeseredésében, hogy a vékony válaszfal mögött mind a hárman jóízűen alszunk, összeszedi minden erejét: felemelkedik, majd visszahanyatlik – anyám felsóhajtott.

– Istenem, Jérôme! Te mindig csak rosszat gondolsz az emberekről...

És ő talán nem azért küldte fel hozzám Valérie nénit, mert meg akart szabadulni tőle? Persze, tudom, mit válaszolt volna erre.

– Az üzlet miatt tettem...

Meg hát e miatt az ósdi, kényelmetlen ház miatt! A konyha túl kicsi volt. Még a legnagyobb télben is, ha égett a tűz, egyre melegebb és melegebb lett, és akár egy

kevéske leves gőzétől is pára lepte be a falakat. A boltba vezető ajtót tehát nyitva kellett tartani. Az első napokban, amikor Valérie néni apám nádfonatú karosszékében üldögélve töltötte idejét, többször is arra lettünk figyelmesek, hogy hirtelen megreccsen a nádfonat, nénikém nehézkesen feláll, egész tömegében megremeg, mint valami torony, és sóhajtozva kijön a boltba, lecövekeli magát valamelyik pult mellé. Mégpedig mindig éppen akkor, amikor legtöbb a vevő. Végül is anyám, nem lévén más választása, így szólt:

– Felvisszük a karosszéket, Valérie néni...

Anyám is néninek szólította, ugyanis az apám nagynénje volt, nem pedig az enyém.

– Meg tetszik látni, a kályhacső mellett jó meleg van.

Az én helyemet foglalta el! Mindez azonban még nem volt elég! Alig egy óra múlva a néni nyögve lemászott a csigalépcsőn, és kijelentette anyámnak:

– Ha azt hiszed, hogy hajlandó leszek egész álló nap egy kályhacső mellett fagyoskodni...

Este apám bejárta az egész várost. Végül egy számomra eddig ismeretlen alkalmatossággal tért vissza, amelyet alighanem örömmel fogadtam. Ha nem tévedek, asztali melegítőnek nevezik az effajta szerkezetet. Egy hatalmas petróleumlámpára bádogburkolatot szereltek, és ez tartotta a meleget. A lámpát vörös üvegcsillám vette körül, ezen keresztül látható volt a remegő lángnyelv, amely meleg fénysugarakat vetett a padlóra.

Az időközben visszavitt nádfonatú karszéket most újra felhozták. És ezentúl, amikor nem messze kedvenc helyemtől a földön üldögéltem, egyméternyire tőlem, állandóan ott éreztem Valérie néni fekete szoknyáit és papucsait.

Továbbra is szüntelenül esett, és ébredéskor minden reggel első dolgom volt, hogy meggyőződjem, nem hagyta-e abba. Félkör alakú ablakom alatt mintegy harminc centiméternyi szélességű bádorpárkány futott végig a homlokzat mentén; a nyáron használt vörös csikos bolti tetőponyvát védte. Az esőcseppek ördögi, sohasem ismétlődő játékot játszottak ezen a bádogszalagon. Szétfröccsenve bonyolult, eleven rajzot formáltak; az egész olyan volt, mint valami mozgó térkép. Mindig azt reméltem, hogy egyszer majd megláthatom, milyen is lesz ennek az alakzatnak a végső formája. Az esőcseppek olyan igyekezettel mozogtak, hogy az embernek az volt az érzése: ők is erre törekszenek. Ám alig kezdett kialakulni egy-egy rajzolat, újabb csepp hullott rá, és az újabb rajz összezavarta, megsemmisítette az előbbit.

– A fiad? Azt hiszem, egy kicsit gügye!

Vajon merné anyám azt állítani, hogy Valérie néni nem tett ilyen kijelentést egyszer, amikor a budin ültem, amely a Céhek udvarára vezető folyosóból nyílt, és az ajtót szokásom szerint nyitva hagytam? És mit válaszolt anyám? Talán bizony nem ezt:

– Gyenge testalkatú...

És vajon azt is letagadná, hogy egy este odasúgta apámnak:

– Borzasztó! Amióta a nagynénéd nálunk van, az ember nem mer kimenni az árnyékszékre, olyan bűdös...

Tudom én, hogy miért erősködöm ennyire. Minden vonatkozásban nekem van igazam – ám azzal az ürüggyel, hogy akkor mindössze csak hétéves voltam, azt állítják majd, hogy képzelődöm vagy pedig eltűzöm a tényeket.

Nos, bizonyítékom van arra, hogy az én megérzésem volt a helyes, anyámé pedig téves. Ki ismerhette nálam

jobban a piacot, hiszen minden reggel órák hosszát álltam az ablaknál, és nem csupán a bádoggpárkányon mozgó cseppeket, hanem a tér sürgés-forgásának minden részletét megfigyeltem.

Baptiste-ot mindenki ismerte, hiszen szelvényfüzetével ő szedte be a helypénzt az árusoktól. Egyébként zubbonyt és a rendőrökéhez hasonló ellenzős sapkát hordott. Nyáron olyan bő és laza, barna vászonból készült nadrágot viselt, hogy az ember egy elefánt hátsó lábának képzelhette.

Baptiste kövér, vérmes ember volt, ajka szögletében mindig nyirkos mosoly bujkált. Láttam, amint egyik kofától a másikhoz megy, és kitaláltam, hogy trágár vicceket mesél.

A sajtoskofa standja pontosan az ablakommal szemben állt, a kövér asszonyság dundi karjával, gödröcskéivel, csinos, rózsaszín arcával friss volt, mint a tej, és mindig fehér köpenyt viselt.

Baptiste őt hagyta legutoljára. Még mielőtt odaért volna hozzá, többször is rátekintett, és én éreztem, hogy zavarba jövök. Végül, mikor egészen a közelébe ért, mosolya mind természetellenesebbé vált, és minden alkalmat megragadott, hogy az asszony vállát megérintse vagy könyökét megragadja. Végtelenül sokáig húzta az időt. Az asszony nevetett, és aprópénz után kutatott a kötényén lógó zsebben.

És amikor Baptiste vörösebben, mint valaha, végre továbbállt, egyik keze mindig nadrágjának zsebébe süllyedt.

Hát igen! Tudtam, hogy ez valami piszkos dolog. Persze, ennek a piszkos szónak nem határoztam meg pontos értelmét. Tíz évvel később azonban egy csapásra megértettem, és amikor Baptiste-ot börtönbe csukták, újra

feltámadtak bennem egykori benyomásaim. Nemi erőszakot követett el a vele vadházasságban élő takarítónő tizenkét éves süldő lányán.

– Beteg ember... – sóhajtott fel fejét csóválva anyám.

Beteg vagy sem, mégis én, a hétéves gyerek sejtettem meg előre az igazságot.

Ugyanúgy, ahogy megérkezésének harmadik napjától kezdve gyűlöletet éreztem Valérie néni iránt is. Azt is meg tudnám mondani, milyen gyűlölet volt ez.

Látom, amint ott ül nádfonatú karosszékében, vagy jobban mondva szegény apáméban, akinek ettől kezdve le kellett mondania kedvenc ülőhelyéről. Valérie néni egész álló nap semmit se csinált.

– Nem akar kötetni, Valérie néni?

– Köszönöm, lányom! Soha életemben nem kötöttem, és az én koromban már késő lenne hozzákezdeni.

– Hát mit szeretne csinálni? Ha kívánja, Jérôme hozhat valami olvasnivalót a kölcsönkönyvtárból.

Tagadólag rázta a fejét. Nem, semmit sem akart csinálni! Csak üldögélt magába roskadva, vizenyős szemében gonoszul villogtak szembogarai.

Sose nézett ki az ablakon. A piac eseményei nem érdekelték. Csak engem nézett. Haragudott rám, mert a földön a játékaim és a kis bútoraim között üldögéltem; haragudott rám, mert hosszú percekig képes voltam a bádoggpárkányon újra és újra kirajzolódó ábrákat nézegetni; haragudott rám, mert...

Anyám két vevő között felszaladt hozzánk, mindig friss volt, mindig ugyanazt a kis kockás kötényt hordta, amely a vállán mintha csak kis szárnyakat formált volna.

– Semmire sincs szüksége, Valérie néni?... A kicsi jól viselkedik?

Ezen a reggelen került először szóba Albert nagyanyja. Majd' mindennap láttam, amint ugyanabban az órában kilép a magkereskedés melletti kapun. Gyakran gondoltam ilyenkor arra, hogy Albert ezalatt teljesen egyedül marad, és ez egy kicsit felzaklatott, hiszen az én szüleim a világ minden kincséért sem hagytak volna egyedül odahaza.

Rambures-nénak hívták, magas volt, száraz, fakó arcszínével egyező árnyalatú sűrű kesztyűt hordott. Már csak azért sem maradhatott észrevétlen, mert ő volt az egyetlen, aki kifogástalan öltözékben, mályvaszínű fátylas kalappal és ezüstcsatos retiküllel járt bevásárolni.

Nénikém, akit semmi sem érdekelt, Rambures-néra felfigyelt, és anélkül hogy meg tudtam volna magyarázni magamnak, úgy éreztem, hogy ez nem is lehetett másként.

– Ki ez a rátarti asszonyság?

Pedig Rambures-né egyáltalán nem volt rátarti. Méltóságteljesen viselkedett, mint általában azok, akik félgyászt hordanak. Igaz, gondosan felemelte a ruháját, amikor a káposztahulladékok és a pocsolyák között lépkedett, és vigyázott, nehogy hozzáérjen a standokhoz. Többnyire nem válaszolt az árujukat kínáló kofáknak sem, és kétszer is körbejárta a piacot, míg valami csekélységet vásárolt.

– Szerencsétlen asszony – sóhajtott anyám. – Egyszer majd részletesen elmesélem... A férjének igen jó állása volt... Azt hiszem, a katonai felügyelőségénél... A fia egy semmirekellő... Kétszer is...

Lehalkította a hangját, mintha így nem érteném.

– Kétszer is ült börtönben... Az asszony magához vette tündöbajos unokáját... Ügyszólván semmiből élnek a két helyiségből álló lakásban...

Két szó különösen megragadta a figyelmemet: börtön és tüdőbaj. Szemem Albertát kereste. Kis székén az ablak mellett ült, egy képeskönyvet lapozgatott. Talán a tüdőbajtól volt ilyen lányos arca? De vajon miért hagyták ilyen hosszúra göndör haját? Az egész utca kinevette érte. Miért öltöztették ilyen furcsán? Ezen a napon például vastag bársonyból készült kék öltönyt viselt, ugyanolyan matrózruhát, mint amelyet én is hordtam, mielőtt megkaptam volna vadászöltönyömet. De a matrózgallér helyén fehér ripszből készült, csipkével díszített, széles gallér volt.

Valérie néni tüzetesen megnézte magának, de nem szólt. Alighanem örömet szerzett neki, hogy az ott legalább beteg. Majd megszólalt a bolti csengő. Anyám eltűnt a lépcső ketrecében. Meghallottam a halaskofa hangját, aki gyakran járt hozzánk.

– Szeretném tudni, mi lesz velünk, ha folyton sztrájkolnak... – sóhajtotta.

Megkérdeztem a nénit.

– Mi az a sztrájk?

– Az, amikor a munkások nem akarnak dolgozni.

– És mit csinálnak olyankor?

– Összetűznek a csendőrökkel; és borotvával elvágják a lovak lábán az inakat.

Tekintete vad kifejezést öltött. Apró, vizenyős szemét rám meresztette.

– Ha így folytatódik, még forradalom lesz a vége...

Ekkor éreztem meg, hogy gyűlöl. Nem úgy, ahogy egy felnőtt szokott egy másikat, hanem úgy, ahogy valamelyik féltékeny barátom gyűlölt volna. Miért folytattam hát mégis:

– Ki az a Ferrer?

– Egy anarchista...

– És mi az, hogy anarchista?

– Olyan ember, aki forradalmat akar, és bombákat dobál.

Mindez órákra, sőt talán napokra elegendő megemésztéssel jelentett számomra, tüstént el is feledkeztem Valérie néniről, újra elmerültem az eső, a bádoglemez és a piac, a hatalmas szemhez hasonlító, tejszerű óra szemléletében; ám az egész csupán olyan volt, mintha egy hártján át többé-kevésbé tiszta képeket láttam volna: a tüdőbajos Albert-t, akinek az apja börtönben ült, az anarchistákat, Ferrer-t, a lovak inait vagdosó munkásokat...

Így ábrándoztam, s aztán riadtan eszméltem föl képzelődéseimből. Ezúttal például a néni hangja ragadott ki álmodozásomból. Akárcsak a sajtoskofa, kezét a szoknyája alá csúsztatva, aprópénzt keresett.

– Nesze... Eredj, és hozz egy újságot. Azt, amit az emberek odalent olvasnak...

Lenéztem a térre: az emberek kézről kézre adták egymásnak a képes újságokat. Lefutottam a lépcsőn.

– Hová mégy? – nyugtalankodott anyám.

– Újságért Valérie néninek...

Ha jól emlékszem, a *Képes Kis Újság* volt. A címlapon kefe-frizurás, bajuszos, sötét szemű férfifej. „Az anarchista Ferrer.”

Az újság hátlapján másik színes kép, udvarféle fallal, bekötött szemű férfi és katonák, vállukhoz emelt puskával. „Ferrer kivégzése.”

Mintha erősen meglöktek volna. Felemeltem a fejem. Albert nézett, orrát mulatságosan odalapította az

ablaküveghez. Éreztem, irigyel. Talán azért, mert az esőben hajadonfőtt az utcán lehettem, talán a képes újságért.

– Legalább eggyel kevesebb van belőlük! – állapította meg valamivel később elégedetten a néni. – Keresd meg a szemüvegem! Ha megérkezik a párizsi lap, ne felejts el venni...

Sejtelmem sincs, hogyan csinálta anyám: amikor reggel fél nyolckor lementem, a konyhát és a boltot már felmosta, a meleg kávé a terített asztalon várt. Vajon miféle csodával határos módon intézte el a bevásárlást úgy, hogy sohasem vesztette szem elől a boltot? Mikor hámozta meg a zöldséget, és rakta fel a levest?

Emellett mindig tiszta volt, ahogy apám gyakran mondogatta: mintha skatulyából húzták volna ki. Mi több, a fehérnemű kivasalására, zoknijaim megfoltozására, sőt némi varrogásra is jutott ideje.

– Eredj, kérdezd meg anyádat, eszünk-e végre...

Valérie néni hústömege mozgásnak indult, jó két percig tartott, amíg a lépcső szűk hengerén átréselte magát.

– Ma hol a férjed?

– Port-en-Bessinben... Későn jön haza...

– Tulajdonképpen sose találkozol vele...

– Csak este... Hiába, ilyen a kereskedőélet!...

És e miatt a kereskedőélet miatt jártam olyan keveset iskolába, sétáltam olyan ritkán anyámmal, hogy alig emlékszem rá; hiszen vasárnap is nyitva tartottunk.

Kora délután nem történt semmi különös. Valérie néni szunyókált a karosszékekben, és a helyiséget ellepte a félhomály. A matrózokéhoz hasonló, viaszosvászon kabátba öltözött férfiak bő vízzel felmosták a piacteret, és három órakor megjelent a lámpagyújtogató.

A tejüveg ablaktáblák miatt nem láthattam a Costard Kávéház belsejébe. De a mozgó árnyakat jól kivettem, és ezen a napon úgy véltem, többen vannak a szokásosnál. Időről időre kinyílt az ajtó.

Egy munkás, mintha várt volna valamit, ki-kinézett. Később, amikor megjött a rikkancs, kiderült, hogy az újságot leste: vásárolt egy nagy csomót, és valamivel később jól hallottam, amint hangosan vitatkoznak a kávéházban.

– A párizsi lap... – szólt figyelmeztetőn a néni, mintha álmából ébredt volna hirtelen.

Leszaladtam újságot venni. Rám parancsolt.

– Gyűjts lámpát...

– Édesanyám megtiltotta...

A lámpagyújtáshoz ugyanis zsámolyra kellett állni.

– Szólj neki, jöjjön fel, csináljon világosságot!

Odalent sokan voltak. Anyám mégis feljött, közben azonban másutt járt az esze. Ránk se nézett. Mindig csak az üzlet! Visszamentem az ablakomhoz. Lenéztem: a kávéház előtt rendőr cirkált.

– Hát olvasni tudsz-e? – kérdezte a néni.

– Igen.

– Akkor olvasd! Ezt itt, ni...

– *É-sza-kon – a – sztráj-kok... egy-re...*

– Nem tudnál gyorsabban olvasni?

– *...egy-re – ag-gasz-több – for-mát – öl-te-nek. – A Belügy – mi-n-i-mt-nisz-nisz...*

– Miniszter! – kiáltott türelmetlenül.

– *Mi-nisz-ter – a – hely-szi-nen – tar-tóz-ko-dik – a – csen-csen – a – csend....*

Bajuszos nénikém úgy nézett rám, ahogy hatalmas pók nézhet a hálójába került légyre.

– ...őrség!

– *őr-ség – meg-ro-ha-mozta – a – tün-te-tő-ke-t...*

Felnéztem.

– Ez mit jelent?

– Hogy lovakkal rohantak a tüntetőkre... Folytasd...

Mindjárt meglátod...

– *Ti-zen-két – ha-lott – és...*

– Negyven sebesült! – fejezte be ördögi elégedettséggel.

Még mindig a földön ültem, a játékaim között, törökülésben, az újságot a térdemre terítettem, mögöttem az ablak kékllett, az üveget mint csillagok lepték el az esőcseppek, nénikém mindehhez viszonyítva olyan volt karosszékében, mint valami emlékmű.

– No, ugye, mit mondtam? Ha gyorsabban olvasnál, már azt is tudnád, hogy Saint-Etienne-ben tizenkét óra hosszat vonultak az utcán.

Az utca felé fordultam. Elképzelttem a munkásokat, amint ellenzős sapkában, sötét ruhában, megállás nélkül vonulnak az ablakunk alatt, a lovas rendőröket, a borotvákat...

– Itt nincs is sztrájk – dűnnyögtem.

– Mert a sajtógyárat kivéve nincsenek üzemek... de ha forradalom lesz, ide is eljönnek...

Esküdni mernék rá, megéreztem, milyen játékot űz velem, mint ahogy azt is megéreztem, hogy Baptiste olyan ember, aki piszkos dolgokra képes. A néni alighanem jobban félt a forradalomtól, mint én, de örömét lelte abban, hogy ijesztgethet. Dühítette nyugalmam, álmodozgatásom, és rájött, hogy mivel tud felizgatni.

– Mindenkit meg fognak ölni?

– Akit csak tudnak...

– Édesapát is?

– Őt elsősorban, mert kereskedő...

Bosszút akartam állni.

– És magát, néni, magát is megölik?

Belementem a játékba. Engem is hatalmába kerített a gyűlölködés. Nem is tudom, hogyan jutott eszembe.

– Bajonettel felszűrják a néni hasát!

Elképzeltem, amint a bajonett behatol Valérie néni hatalmas, puha hasába, és mindazt, ami kijön belőle...

– Igazán tiszteletudóbb lehetnél! – szólt rám dühösen, és kitépte kezemből az újságot.

Most már benne voltam. Úgy kell neki!

– Ha felmetszik a hasát, a szobában mind szétfolynak a belei...

– Elhallgatsz végre, szemtelen kölyök!

– Szénát tesznek a helyébe, és visszavarrják a bőrét...

Idegességemben könnyesre nevettem magam. Csuklottam.

Kész voltam bármit kitalálni, bármilyen bolondságot mondani. És alig mertem kinézni az ablakon. Mintha lovakat, nagyon sok lovat láttam volna odakint, sisakos csendőröket, meztelen szablyákat és fekete, rohanó, lebukva surranó embereket, akik borotvával elvágják a lovak inait...

– Szeretném tudni, miféle nevelést kaptál a szüleidtől...

Majd elhallgatott, magába fojtotta mérgét, csipás szemével erőlködve olvasta az újságot, én pedig olyan gyorsan megnyugodtam, mint forralás után a tej. Amikor kinéztem, a rendőr lábujjhegyre állt, hogy átlásson a Costard Kávéház tej üvegén. A kályhacsőn keresztül felhallatszott anyám nyugodt hangja, anyámé, aki azt mondta az egyik vevőnek:

– Mindig előnyösebb jó minőségű árut vásárolni... A varratás nem kerül többbe, és az ember végül is nem tudja, mi lesz...

Elképzeltem, amint kinyújtott karral méterről méterre letekeri a véget, és a pultba vésett mércén leméri az árut. Majd ollóval kicsit belenyisszant a szövetbe, és hosszú szisszenéssel végighasítja.

– Mást nem parancsol? Nagyon csinos gyermekkötevénykék érkeztek, minden méretben...

Nem! Az asszonyságnak bizonyára nem volt felesleges pénze. A vevőket mindig hajadonfőtt járó, fekete ruhás asszonyságoknak képzeltem, vállukon gyapjúkendő, szoknyájukba gyerekek csimpaszkodnak, akikre suttozva rászólnak:

– Nem maradsz nyugton? Megmondom apádnak...

Pénztárcájukat kezükben tartva, komor tekintettel kérdik:

– Ez mibe kerül?

– Nyolcvan széles, tizenhét sou métere...

Magukban számolnak, közben ajkuk hangtalanul mozog.

– Nincs valami olcsóbb?

Láttam olyat is, aki zavartan, dadogva távozott.

– Megbeszélem a férjemmel...

Vajon miért emlékeztetett mindez Rambures-néra, aki olyan méltóságteljesen és szomorúan végezte bevásárló körútját, és nem mert válaszolni az árujukat kínálgató kofáknak? Biztos ő is számolt magában. Anyám megmondta: nagyon kevés a pénzük, tehát szegények. Miközben körbejárta a standokat, valószínűleg azt latolgatta magában, mi a legolcsóbb, és ugyanakkor mégis a legalkalmasabb arra, hogy Albert erőre kapjon tőle.

– Meg kell erősödnöd! – mondogatta anyám, ha nem akartam megenni valamilyen ételt. – Különben tüdőbajt kapsz...

És mi lesz Albert-tel – aki már meg is kapta a betegséget?

Odaát Rambures-né az ablak közelében ült. Csak derékig láthattam, térdén a párizsi lap hevert; mellette Albert valami párolgót, alighanem tejeskávét vagy kakaót ivott, és ahogy beszélt, néha még az ajka mozgását is ki tudtam venni.

Ami engem illet, pontosan tudtam, miért is nem mehettem ki csütörtökön a többi gyerekekkel együtt az utcára.

– Hja, a kereskedés...

Másrészt meg anyám nem akarta, hogy az utcakölykökkel játszsam.

És Albert? Lehet, hogy ő azért nem ment ki az utcára, mert tüdőbajos volt? Tudta, hogy beteg? És hogy az apja börtönben ült?

Valérie néni felsóhajtott, és anélkül hogy egyetlen pillantásra méltatott volna, lenyomakodott a lépcsőn. Mindig ilyenkor ment az árnyékszékre. Utána nem jön vissza ide, hanem anyám rémületére megjelenik az üzletben, és megfutamítja a vevőket.

Azelőtt a szüleim bármit megbeszélhettek a tudtomon kívül.

Már csak azért is, mert esténként énutánam jöttek fel. Meg aztán válaszfal is volt köztünk, és bár mormolásukat jól hallottam, semmit sem értettem belőle.

Most azonban erre nincs módjuk. Vacsora után Valérie néni az utolsó pillanatig lent maradt. Mivel pedig ittléte óta

a szüleim szobájában aludtam, suttogásukat is jól értettem.

– Ott áll a tűzhely mellett, de eszébe sem jut, hogy legalább arrébb húzza a serpenyőt vagy szóljon, ha odakozmál az étel! – mondta anyám. – A világ minden kincséért nem pucolna meg egy szem krumplit...

Bármit is mond anyám, biztos vagyok benne, hogy hallottam, amikor apám felsóhajtott:

– Hetvennégy éves és cukorbeteges...

Majd:

– Mégis ebből lesz családi házunk...

A Bouinok és a nevezetes Saint Nicolas-i ház történetét már nehezebben tudtam megérteni, mert a néni többnyire csak este a konyhában beszélt erről, olyankor, amikor én már lefeküdtem.

Amikor nemrég emlékeztettem anyámat, hogy mit is hallottam erről, tiltakozott.

– Túlzol, Jérôme!... Furcsa, hogy mindenben rosszat látsz...

Az igazság azonban az, hogy nem kapta meg a házat, és ebben éppúgy nekem volt igazam, mint Baptiste ügyében és a később bekövetkező sokkal-sokkal súlyosabb dolgokban is.

Ez a dolog pedig, amire nem találok jobb szót, pontosan azon az estén kezdődött, amikor az újságokat vásároltam, amikor a bajonetről volt szó, vagyis annak a napnak az estéjén, amikor úgy civakodtunk Valérie nénivel, mint két mocskos utcakölyök, mégpedig olyannyira, hogy ha a néni képes lett volna rá, lehemperegett volna velem a földre, és ott haraptuk, karmoltuk volna egymást.

A néni gyűlölt engem. Én pedig utáltam. Akkor is rá gondoltam, amikor odalent volt, és miközben kifelé

nézegettem, kuncogva elképzelttem magamnak, hogyan préseli be kövér testét a mi valóban szűk kis árnyékszékünkbe.

Vajon mosakodni szokott-e? A kuckó egyik kretonfüggönnyel elválasztott sarkában kis asztalt, mosdótálat és egy füles kannát helyeztek el részére, az asztal alatt pedig fedeles vödör állt a piszkos víznek. Ám a különös az volt, hogy amikor anyám reggel hat órakor keresztülment a helyiségen, hogy begyűjtson, a néni már tetőtől talpig fel volt öltözve, és a mosdótál alján alig látszott egy kevéske szappanos víz. Ezt is anyámnak kellett kiöntenie. Valérie néni nem csinált semmit. Életében nem mártotta kezét mosogatóvízbe.

Amikor férjhez ment Bouinhoz, postáskisasszony volt. A férfi, Saint Nicolas-i gazdálkodók gyermeke, az iktatóban dolgozott. A házasságkötés után Caenba nevezték ki mindkettőjüket, itt szolgáltak harminc éven át, mindegyik végezte a maga dolgát. Később tudtam csak meg, hogy volt egy halva született gyermekük, és ez ugyancsak jellemző a nénire!

– Ezért ilyen keserű a szegény néni... – kockáztatta meg egy alkalommal anyám. – Nem is szólva arról, mit jelent egy asszonynak egész életében irodában dolgozni...

És anyámnak a boltban?

Elképzelem Bouinékat, amint egyszerre vonulnak nyugalomba, leköltöznek a megtakarított pénzükből vásárolt házba, és ott élnek Saint Nicolas-ban kettejük nyugdíjából.

A többi vidéken maradt Bouin ki nem állhatta őket. A házaspár nem járt el senkihez. Magam előtt látom őket gyümölcsöskertjükben, télen pedig az alacsony helyiségekben, amint a kopasz kertre hulló esőt nézik...

Aztán Bouin meghalt...

És Valérie néni ekkor kezdett csak igazán élni, minden vasárnap kijárt a temetőbe, míg aztán a nyakunkba nem szakadt.

– Inkább sajnálni kell, mint kárhozthatni...

Ez a megjegyzés is anyámtól származik! Valóban különös egy asszony, rózsás arcszínével, nagy fejével, kenderszín hajfonatával és kontyával, széles, fényes bőrből készült övvel, diaboló módjára kettészelt, kövérkés testével.

– Jérôme!... Jérôme!... Eridj, segíts apádnak.

Nem hallottam a tülkölést. Minden este be kellett hozni az árut, szétválogatni, félretenni a megázott vagy összegyűrődött végeket, ezeket anyám vacsora után kivasalta, hogy másnapra rendben legyenek. A Céhek udvarában nem volt világítás. Urbain állandó részegségére már ügyet sem vetettünk. Az istállóban aludt, inkább oda tartozott, mintsem a házhoz, és senkinek sem jutott eszébe, hogy az asztalnál is étkezhetne, mint holmi emberi lény.

Közvetlenül vacsora előtt – facipóit kívül hagyva – bejött a konyhába, valami csajkafélét nyújtott oda anyámnak, aki ebbe összeöntötte neki az ételt, a levest, a húst, a főzeléket. Ő kívánta így. Még a halat is! Aztán eltakarodott a vackára.

– A nénikéd jól van? – kérdezte apám, miközben kis virágos kartonvégeket nyújtott át nekem.

– Azt mondja, itt a forradalom...

– Honnan veszi?

– Az újságban áll...

Csak egy istállólámpa világította meg apámat. Láttam, összevonja a szemöldökét.

– Már benn áll az újságban?

Majd a kocsijában kutatva:

– Ez lehetetlen...

Bevittem az árut a konyhába. Nyomban szétválogattuk a holmit. Apám felakasztotta a folyosón levő fogasra esőkabátját, és szimatolt, talán megérezte a néni szagát.

Anyám még az üzletben tartózkodott. A délután kitergetett végeket göngyölte fel, de kijött apám elé a konyhába.

– Mi van veled, André?

Valérie néni dühödten várta, hogy asztalhoz üljünk; úgy látszik, a mi étkezési időpontjaink nem estek egybe az ő szokásaival.

Apám lehalkította hangját.

– Párizsban bombát dobtak a köztársasági elnök és a román király elé... Sértetlenek maradtak... De egy polgárőrt megöltek... Lova a szó szoros értelmében a levegőbe repült... Onnan tudom, hogy engem is feltartóztattak az úton... Az összes csendőrörsöket telefonon riasztották.

Már az asztalnál ültem, a terítő céljára szolgáló viaszosvászon előtt – ezzel is kevesebb volt a mosnivaló, hiába, az üzlet!

Nénikém kárörömtől ragyogó zöldeskék szeme lassan felém fordult, mintha csak így szólna:

Ugye! Ugye! Hát nem megmondtam előre?

Anyám közben állának egy mozdulatával rám mutatott, majd sietve így szólt apámhoz:

– Majd aztán elmondod!

De akkor már késő volt.

III.

Péntek, Pholien kisasszony napja. Szokás szerint, a miséről jövet, nyolc óra előtt öt perccel érkezett. Éppen lágy tojást ettem, a nyakam köré kendőt kötöttek. Valérie néni már megreggelizett, nehézkesen, fokról fokra, papucsra fojtott csoszogásától kísérvé felmászott a lépcsőn. Anyám alighanem a rendrakásnál tartott. Bizonyos vagyok benne, hogy mint minden pénteken, most is könyörgő pillantást vetett rám. És mint ugyancsak minden pénteken: az én homlokom elborult.

– Jó reggelt, Lecoeurné asszony... Jó reggelt, kicsi Jérôme...

Ruháinak az esőcseppektől nyirkos szaga volt. Hosszú kesztyűit is beleértve, tetőtől talpig feketébe öltözött. Lehajolt hozzám. Nagy zacskó cukorkát nyomott a kezembe, a papírja ennek is nedves volt. A gázlámpa égett, a zacskó ugyanis árnyékot vetett az asztalra.

– Mit kell ilyenkor mondani? – szolt anyám, aki szégyenkezett a minden héten ismétlődő jelenet miatt.

– Köszönöm.

– Csak így?

Miközben a vénlány megcsókolt, olyan halkán morogtam, hogy magamban azt hihettem, nem is szoltam.

– Néni...

Pholien kisasszony nem volt a nagynénim. Mivel gyakran ügyelt a boltra, és hetenként egyszer a házivarrónői teendőket is ellátta, anyám megkért, szólítsam így.

– Miért, hiszen nem is a nénikém?

– Mikor megszülettél, elsőnek ő vett a karjára... – válaszolta szigorúan anyám... – Ha tudnád, mi mindent tett értem!...

Makacs gyerek voltam.

– Csókold meg Pholien nénit...

Sohasem érintettem meg ajkammal szegény arcát. Felé emeltem a fejemet. Arcommal éppen csak hogy, a lehető legtartózkodóbban hozzáértem, ő pedig úgy tett, mintha nem venné észre viszolygásomat.

Nem is volt csúnya. Öregnek láttam, pedig alig lehetett több negyvenévesnél; talán még ma is él, nyilván ugyanabban a szobában, ahol egész életében. Amikor megtörtént a baj, ő temette el apámat, és később, mikor már fiatalember voltam, egyszer olyan körülmények között, amelyekre jobb szeretek nem emlékezni, egész megtakarított pénzét kölcsönadta nekem.

Nem akartam néninek hívni. Nyolc óra előtt öt perccel érkezett, nehogy akár egyetlen perccel is megrövidítsen bennünket. Pedig semmit sem fogadott el azokért az órákért, amelyeket a hét más napjain anyám helyettesítésével az üzletben töltött.

Nagy homloka, kínai vagy babaszeme volt, fekete selyem blúzára, amely alatt az ember semmi nőieset nem érzett, széles kámeát tűzött. Arra a gondolatra, hogy Pholien kisasszonynak keble lehetett, még most is...

Azokat a cukorkákat sem ettem meg, amelyeket úgy érezte, kötelessége minden pénteken elhozni – mert a cukorkákat színes mázzal vonták be.

– Ezt sosem szabad megmondani neki... Kapsz tőlem másikat... – határozott anyám.

Úgyhogy másnap a lovak, Café és Calvados ették meg a cukorkákat!

Pholien kisasszonynak megrögzött szokása volt, hogy teli kézzel jött. Mindig attól félt, túl keveset dolgozik, lemarad; pedig megesküdnék, hogy egész napi munkájáért mindössze két frankot, ebédet és uzsonnát kapott.

Amikor apám öreg pantallóiból rövid nadrágot szabott részemre, bélésnek egy darabka szatént vagy tafotát hozott át a magáéból.

– Igazán nem érdemes a jó bolti áruból levágni... – mondta. – A múlt héten kabátot varrtam Donvalnénak, abból maradt...

Mikor ezen a reggelen felmentünk, Valérie nénit selyemruhában találtuk, mintha készülne valahová.

– Lennél szíves segíteni, Jérôme? – kérdezte Pholien kisasszony.

A sarokban elhelyezett varrógépet, amelynek sohasem volt teteje, kellett a fényhez közelebb vinni. Apám alighanem ezt is, mint úgyszólván mindent a házban, valamelyik vidéki kiárusításon vette.

Pholien kisasszony elégedetten nézte az asztali melegítő nagy, vörös lángját, ugyanis fázós volt, és reggelente még sokáig olyan sápadt maradt, mint felkeléskor.

– Nincs vére – sóhajtott anyám.

Aztán, emlékszem, a néni ünneplő ruhájában, arany nyakláncával ott ült a karosszékekben, a varrógép zümmögött, a földön szövetdarabok heverték, a téren az óra, az előző napokénál nyúlósabb és mintegy alaktalanabb esőfüggöny mögött, kilencet mutatott.

Sípolt a vicinális. A fedett piac mögül érkező fehér gőz ellepte a szürke levegőt.

Azután semmi. Elnyűhetetlen állatkáimmal játszhattam. A bolti csengettyű többször is megszólalt. Amikor egy férfihangot hallottam az üzletben, összereztem; kisvártatva anyám bukkant ki a padló lyukából – lélegzet után kapkodott.

– Egy úr magát keresi, Valérie néni... És a konyha nincs rendben!...

– Küldd fel...

Anyám körülnézett, nincs-e rendetlenség.

– Itt tetszik fogadni?

– Hiszen mondom!

Pholien kisasszony fel akart állni, hogy összeszedje a szövetdarabokat, de a néni visszatartotta.

– Maradjon! Nincs ebben semmi titok...

Lépések a lépcsőn. A nénikém még mindig mozdulatlanul, szemben az ablakkal, a szavakat úgy tagolva, mint a színházban:

– Lépjen be, Livet úr...

Magas, erős ember, szakálla barna, a felöltője prémmel szegélyezett. Túl nagynak látszott az alacsony mennyezethez képest.

– Adj egy széket, Jérôme...

– Jérôme!... – szólított anyám letről.

– Maradhat! – kiáltott le Valérie néni... – Foglaljon helyet, Livet úr...

Először éreztem, hogy a néni hatalom. Egy olyan ember, mint Livet úr, aki vidragalléros kabátot viselt, és bőr aktatáskát szorongatott a hóna alatt, pusztá megjelenésével feldúlta anyámat. A néni meg se rezdült. Teljesen kitöltötte karosszékét. Kicsordult belőle. És olyan hangon szólalt meg, amelyet a legszörnyűbb fenyegetésnek éreztem.

– Nos, megtalálja a módját, hogy elbánjunk ezzel a csőcselékkel?

– Hát...

Livet úr kinyitotta aktatáskáját, és iratokat szedett elő. Pholien kisasszony felállt, odasietett.

– Lerámolom az asztalt...

– Felesleges... Megmondtam önnek, Bouinné asszony, hogy az ügy rendkívül kényes, és...

– Hogyhogy kényes? Csak nem akarja azt állítani, hogy az ilyen gazemberek...

– Nem róluk beszélek, hanem a törvényről...

Livet úr zavarban volt. Köhögött. Megesküdtem volna, hogy ez a kolosszus fél a nénitől.

– Először is, ha a törvény igazságos lenne, az effajta személyek már rég börtönben ülnének... Kevesebbet is lecsuktak már egyeseket... Ha elgondolom, hogy az utcán szedtem fel ezt a lányt!... Mit nem mondok!? Hiszen, ha a csatornából húztam volna ki, akkor is tisztább lett volna! Tíz testvérével élt egy olyan házban, ahol a disznók sem maradnának meg, és az apja minden este tökrészeg volt... Magamhoz vettem, tizennégy éves korában még olvasni sem tudott... Az apácákhoz járatam... Ők tehetnek mindenről!... Senki sem fogja kiverni a fejemből, hogy a nővérek tanították meg a képmutatásra...

Livet úr, aki megfelelő alkalomra várt, hogy egy szót közbeszúr hasson, most biccentett, úgy vélte, jobb, ha a helyeslés látszatát kelti. Pholien kisasszony nem mert varrni a gépen, és felhasználta az alkalmat arra, hogy szájában gombostűvel összeférceljen egy karöltöt, közben azonban rémült pillantásokat vetett a néniire.

– Elise Triquet... – kezdte Livet úr.

Ezt a nevet már az asztalnál is hallottam, de nem figyeltem fel rá. Sosem voltam Saint Nicolas-ban, és nem tudom, miként képzeltem el akkoriban ezt a falut. Most már ismerem. Elég nagy község, de a tanyák távol esnek egymástól, a zömök templom körül mindössze néhány ház csoportosul.

– Először is szeretném, ha lehetőleg nem ejtené ki a Triquet nevet... Elise-nek sohasem lett volna szabad ezt a nevet felvennie... Sohasem lett volna szabad beleegyezniem... Azt hiszem, saját gyermekemért sem tettem volna meg azt, amit érte...

– Kitagadta az örökségből az unokaöccseit... – próbálta meg közbevetni Livet úr; aktatáskája még mindig a térdén feküdt.

– A csibészeket, igen! Valamennyi Bouin csibész! Szegény boldogultam még nem is volt a földben, amikor már valamennyien úgy jártak-keltek a házban, mint a sajátjukban, és ha hagyom, elhordják a bútorokat... Egy sem jött oda a temetőben, hogy a részvétét nyilvánítsa... Mindezek tetejébe még lyukasmarkúak is, tékozlóak... Ó, ha tudom... Más módja is lett volna, hogy semmit se hagyjak nekik... Ha mindenemet életjáradékba fektetem...

Ez a szó, mondhatom, sokáig rejtély maradt számomra.

– Fel akartam bőszyteni őket... Magamhoz vettem Elise-t... Odavettem volna az első taknyost, aki az utcán szembejött... És ha nem élnek a szülei, adoptálom...

Úgy nézett Pholien kisasszonyra, mintha azt kutatná, egyetért-e vele.

– Fogalma sincs, mit műveltek velem ezek az emberek – folytatta... – A Bouinokról, férjem unokaöccseiről beszélek, akik sohasem voltak hajlandók családtagnak tekinteni engem... Képzelve, a kölykeik döglött macskákat

akasztottak a csengőmre... Sőt! Bekenték azokat a szegény állatokat, gondolhatja, mivel... Azt reméltem, Elise-zel majd nem leszek egyedül abban a nagy házban... Évekig mézes-mázos volt... Senki sem tudott olyan lesütött szemmel és összekulcsolt kézzel visszajönni az áldoztatórácstól, mint ő... És mégis közönséges szuka!... Mert nem fogják velem elhíttetni, hogy az csak úgy, egy csapásra jutott az eszébe... A bűn a vérében volt, és amikor megismerte ezt a Triquet-t, úgy kezdett rohangálni éjszaka, mint egy kergült macska... Csak én, milyen állat is voltam, én nem kételkedtem benne... Képmutató komédiáit készpénznek vettem... „Keresztanyácskának” szólított...

Arra a gondolatra, hogy valaki Valérie nénit „keresztanyácskának” szólíthatta, majdnem kitört belőlem a nevetés.

– „Keresztanyácska” így... „keresztanyácska” úgy... „Be kell mutassak magának egy fiatalembert, aki... aki olyan illedelmes, komoly... Meghalok, ha nem adja beleegyezését...” Hát ez az, Livet úr, amit a levelemben nem akartam elmesélni magának.

Ez tehát az a feketével szegett, apró betűkkel teleírt papiros, amelyet Livet úr, mint egy iskolai leckét, piros tintával telejegyzetelt, és a térdén tartott?

– Jogilag... – kezdte.

A néni azonban még nem fejezte be.

– Baromfi-kereskedéssel foglalkozott... Azt mondtam magamnak, ha beköltözik a házba, legalább lesz velünk egy férfi ... Nem mintha féltem volna... Olyan ember még nem született, akitől én félnék... De vidéken mindig szükség van férfira, különösen ezekkel a Bouinokkal szemben, akik folyton borsot törnek az orrom alá...

Megházasodtak... Mindent fizettem... Csak az esküvő után közölték velem, hogy abban a kis házban fognak élni, amit a hátam mögött a templom mellett béreltek...

Szegény Pholien kisasszony rémulten forgatta a szemét, és bármibe fogadtam volna, hogy később fel kell majd fejtenie a karöltőjét.

– Hozományként odaadta a házát a keresztlányának?...

– Odaadtam anélkül, hogy odaadtam volna... Hogy egy nap majd ne szálljon arra a hitvány Bouin népségre...

– Írást adott a közjegyző előtt. Itt a másolata.

– Jóllehet a lánynak nem volt egy souja sem, megegyeztünk, hogy a házaspár velem fog élni, és halálomig eltart... Ó, igen, bizony... Megint csak nekem kellett volna pénzt adnom nekik... Ez a semmirekellő Triquet mindenütt csak engem simfellt, hogy egy vén ez meg egy vén az vagyok, hogy hamarosan úgyis megdöglök, és akkor majd eladhatja a házat – viskót mondott –, és kifizetheti töméntelen adósságát... A nyomorult szuka, még nem is köszönt nekem, amikor a miséről jövet találkoztunk... Az igazság az, hogy később egyik napról a másikra elmaradt a templomból...

– A ház azonban mégis az ő tulajdonuk, és az iratok szerint önt csupán a haszonélvezet illeti meg...

– És azt hiszi, hogy ez most már így is marad?... Nem, Livet úr... Ha nem tudja lebonyolítani az ügyet, mást fogadok fel... Tíz pert is indítok, ha kell... Az ingemet is ráfizetem, de ezek a csibészek egyetlen souhoz sem jutnak hozzá ... Megértett?... Hát azt tudja-e, hogy ráadásul még el is zálogosították a házat, sőt az érdeklődők, kihasználva, hogy a litánián voltam, eljöttek szemügyre venni?... Megtartottak ugyanis egy kulcsot... Turkáltak az irataim között...

Nem állok szóba velük, de ők írnak nekem. Azt állítják, hogy mivel a lakóhelyiségek egy részének hasznélvezetét fenntartották maguknak, semmi sem akadályozhatja meg őket abban, hogy ezt a részt bérbe adják, és hogy két helyiség bőven elegendő egy olyan idős nőnek, mint én...

Bosszantásomra kitalálták, hogy mindenféle javításokra van szükség. Kőművest küldtek a nyakamra, aki leszedte a tetőcserepeket vagy az ablakot; asztalost, aki elvitte az egyik ajtót, állítólag azért, mert újjá kellett alakítani.

„Huzatot kell csinálni – jelentette ki Triquet a községi kávémérésben –, hogy megdőgöljön...”

– A probléma az – kezdte Livet úr hogy törvényszerű ügyletet kötött, és ha csak nem tudjuk bebizonyítani, miszerint...

– Be fogom bizonyítani, hogy ezek az emberek rosszhiszeműek, hogy börtönt érdemelnek, hogy...

Arcomat odanyomtam az üveglakhoz. Mozgolódás támadt a piacon. Egy plakátragasztó jelent meg a csarnok főbejárata mellett, és hirdetményt helyezett a kőfalra. Távolról is el tudtam olvasni a nagy, sötét betűkkel írt számot: 20 000. És majdnem biztos voltam abban, hogy a következő szó: *frank*.

Valérie néni ebből mit sem látott. Kezét a hasán összekulcsolva kicsit kifújta magát, de Livet urat most sem engedte szóhoz jutni. Egy mozdulattal jelezte, hogy folytatni kívánja.

Nem tudom, miért álltam fel, és hagytam el zajtalanul a helyiséget. Langyos szürkeség terjengett, a szobát, mint minden pénteken, ezúttal is szövetség árasztotta el. Odalent anyám egy asszonysággal beszélgetett, mindketten távolról a hirdetmény előtt csoportosulókat nézték.

– Megfázol, Jérôme... Végy felöltőt...

Már a piactér standjai között surrantam, közben az eső lehűtötte a fejemet. Gépiesen megfordultam. Megláttam a néni szoknyáját és mindig bepólyált lábát. Nemezipapucsának felső részét szét kellett hasítania, mert bokája kidagadt belőle. Mellette kínai formájú arcával Pholien kisasszony, szemével engem követett.

„A kormány húszezer frank, jutalmat ad mindazoknak., akik felvilágosításaikkal, hozzájárulnak, az étoile-i merénylet tettesének. kézre kerítéséhez...”

Az asszonyoknak csupa halpikkely volt a kezük. A rózsás arcú sajtoskofa egészen közel állt hozzám, és Rambures-né szomorú arcát is megpillantottam.

Nem tudom, miért támadt hirtelen sírhatnékom. Az emberek hallgattak. Mintha valami döbbenet kerítette volna hatalmába őket. Tisztán éreztem, miként keletkezik bennem, és áraszt el teljesen valami szorongás. A tér, amely olyan közel volt hozzám, mintha hirtelen elvesztette volna megnyugtató hatását. Pedig anyám kikeményített kötényével, kenderszín hajtömegével ott állt üzletünk küszöbén. Albert nem volt az ablaknál. Férfiak hadonásztak a Costard Kávéház előtt.

Olyan sötét volt, mint délután négykor, pedig fejem felett a toronyóra mindössze tíz perc híján tízet mutatott. Az eső sűrű vonalakat rajzolt.

Nem mozdultam. Éreztem, hogy a fülem elvörösödik, és talán éppen most kap el a nátha. De képtelen voltam elindulni. Néztem a falragaszt. Csak néztem, és mit se láttam. Úgy éreztem, a teret egyik percről a másikra előzőnölhetik a csendőrök és az ellenzős sapkájú emberek, akik rárohannak a lovakra, és elmetszik inaikat...

És az apám, aki nincs idehaza, aki majd csak éjszaka tér vissza!

Vajon a szorongás valóban a levegőben lett volna? Vajon hozzám hasonlóan mindenki tisztában volt azzal, hogy történt valami? A Piac tér, a város, az egész világ a *Kis Képes Újság* illusztrációihoz hasonló durva szint öltött szememben, és ráadásul elképzeltem magamnak Triquet-éket, Elise-t és a férjét, akikre mint bűnözőkre rázárul a börtön szegekkel kivert kapuja.

– Jérôme! – kiáltott anyám azon a fejhangon, amelyen szólítani szokott.

Úgy tettem, mintha nem hallottam volna. Ott akartam maradni a tömegben, a felnőttek lábai, a kofák szoknyái között.

Alig néhány évvel később át kellett élnem a háború kitörésének bejelentését, de akkor nem szorult össze így a torkom, nem éreztem a katasztrófa előszelét, mint ezen a reggelen, amikor a petróleumlámpa vörös sugaraival megvilágított langymeleg és kipárnázott helyiséget elhagytam.

Hirtelen úgy rémlett, hogy minden megtörténhet; hogy minden fekete, zord, gonosz; hogy verekedni, ölni fognak, hogy az emberek iszonyú zűrzavar közepette a sárban fognak hemperegni.

Nem tudom, miféle gondolattársítás következtében, a zűrzavar felett Valérie néni uralkodott; kövér, bajszos ábrázatával, nagy, puha szájával, vizenyős szemével mintha ő irányította volna az eseményeket.

– Börtönbe... csöcselék... csibészek...

Felnéztem. Meg sem mozdult, még mindig beszélt, közben Livet úr előrehajolva, a térdén jegyeztetett.

Megremegtem, mert megérintették a vállamat. Pholien kisasszony volt, kis híján elszaladtam.

– Haza kell menned, Jérôme... Édesanyád nyugtalan...
Mégfázol...

Kihívóan néztem rá.

– Bánom is én!

Tudom, ez ostobaság volt, de különös lázadások forrtak bennem.

Mindeddig oly biztonságos Piac terünk elszakította láncait, és az élet immár soha többé nem lesz ugyanaz. Pholien kisasszony alighanem észrevette, hogy bíborvörös fülem ellenére sápadt vagyok.

– Gyere – sürgetett. – Túlságosan a szívedre veszel mindent...

Kézen fogott. Megpróbált húzni. Ellenálltam. Rambures-né, fejét kissé lehajtva, eltávolodott. Hallottam, amint a sajtoskofa azt mondja:

– Hát az ő fia, talán bizony nem tett bombát a szülei ágya alá?

– Gyere, Jérôme... Ne húzasd magad...

Megvettem a lábamat a piac ragadós macskakövein. Nem akaródozt hazamenni. Nem is tudom, mire vártam még.

Emlékszem, útközben nekimentem egy zöldségeskosárnak. Pholien kisasszony nem győzött mentegetődni a kofánál. Az üzletünkben két-három vevő tartózkodott. Anyám lehajtott fejjel éppen csíkos, fekete szatént mért. Egy asszonyság, aki hajadonfőtt volt, ezt mondta:

– Az ilyesmi nem hozhat semmi jót a szegény embernek...

– Gyere, törülközz meg, Jérôme... – szólt sóhajtván Pholien kisasszony.

Megtörölte az arcomat, a kezemet, egy vörös szélű, durva törülközővel átdörzsölte a hajamat.

A lépcső felől zaj hallatszott. Livet úr jött lefelé, elégedetlen arccal. Valérie néni a korláton áthajolva még utánakiáltott.

– A maga baja, ha nem talál megoldást... Ügyvédhez fordulok... De ezek a banditák sohasem kapják meg a házamat, megértette?

Anyám a távozó ügynököt nézte, és megesküdnék, hogy ez az eset jobban felizgatta, mint a hirdetmény.

Ezután alighanem felmentem, mert újra a kuckómban találtam magam, ahol a néni magában beszélt, és közben levetette a nyakláncát, majd kulccsal elzárta egy fiókba.

Talán nem kellett volna elsírnom magam. Sokáig visszatartottam a könnyeimet. De most tekintetem hirtelen kis állatkáimra esett, megláttam, hogy valaki szétdobálta, felborította őket, a zsiráfot kettétörte, a vizilovat meg valószínűleg fűrészporrá taposta.

– Az állataim! – kiáltottam fel.

– Hagyj békén minket az állataiddal – morogta a néni. – Ez nem éppen a legalkalmasabb pillanat...

Magamon kívül voltam, felágaskodtam, mint kiskakas a sarkantyúira.

– Te törted össze az állataimat...

A néni nem átallott hazudni, és én megéreztem, hogy füllent.

– Livet úr, amikor felállt...

– Nem igaz... Te voltál... Biztos, hogy te... Szándékosan csináltad!

Olyan erősen kiabáltam, hogy lent is meg kellett hallaniuk, anyám biztos nyugtalankodott.

– Szándékosan csináltad... Ha azt hiszed, nem tudom, hogy szándékosan csináltad...

Biztos voltam benne. Ma is bizonyos vagyok felőle. Elképzelem a nénit, amint az ügynökkel való beszélgetés után dühösen feláll, és bosszúból belerúg a játékaimba.

Különben se szeretete az állataimat. Már előző este gonoszul méregette őket.

– Jérôme... Viselkedj rendesen... – dadogta Pholien kisasszony, aki azt se tudta, hová legyen.

– Szándékosan csinálta... Ez egy... egy...

Milyen szót kereshettem? Annyi bizonyos, hogy nem találtam meg, és bár éreztem, hogy a kábulat ostobaságra ragadtat, odavágtam:

– Pizkos dög!

Akkor végre kitört belőlem a zokogás, és levettem magam a földre, szétszórt játékaim közé.

Anyám feje és felsőteste emelkedett ki a padló alól. Szipákolt. Felmérte a történetek egész súlyát.

– Ne törődjön vele, néni... Általában...

Anyám ugyancsak sírni kezdett, közben Valérie néni kikapcsoltatta a ruháját Pholien kisasszonnyal, a téren pedig mind nagyobb lett a csoportosulás.

– Azonnal lefekszel, Jérôme...

Csuklottam.

– Inkább lefekszem, mint... mint...

Azt hiszem, útközben belerúgtam a néni lábába. Anyám elvesztette a fejét. Kaptam egy pofont. Véletlenül a szemem sarkához ért, és ez a szemem bevörösödött.

– Ide gyere... Azonnal bocsánatot kérsz a nénitől...

– Nem!

El kellett vonszolnia. Toporzékoltam. Anyám levette a zakómat, a nadrágot, a cipőmet. Úgy forgatott, mint egy kisbabát. A szoba és az én volt kuckóm közötti ajtó nyitva maradt.

– Pholien kisasszony, lesz szíves egy pillanatra lemenni az üzletbe...

Könnyeim keresztül megláttam anyámnak a szokásosnál is nagyobb fejét és azt, hogy az ő szeme is könnyes az idegességtől vagy talán a lelkiismeret-furdalástól. Először vert meg.

Majd, amikor az ágyamat kinyitotta, észrevette vörös szememet, és azt se tudta, mit tegyen. Zsebkendőjét mártott hideg vízbe, fölém hajolt, és a nénitől való félelmében egészen halkán dadogta:

– Fáj?

Megráztam a fejem, és lehunytam a szemem.

Mikor felébredtem, sötét volt már, és fény csak a szobámba vezető félig nyitott ajtón keresztül szűrődött be. A varrógép zümmögött. Az asztali melegítő ragyogó, vörös fénysugarat vetett a kandallón álló Szűzanya-szoborra.

Kövérek és vattaszerűnek éreztem magam, mint amikor láza van az embernek.

IV.

Talán akaratlanul is túl hevesen erősködtem emlékezőtehetségem megbízható volta mellett (mindig neked kell, hogy igazad legyen – mondogatja ma is anyám). Amiben viszont – bevallom – kevésbé vagyok bizonyos, az emlékezetem folyamatossága.

Ha az egyes jeleneteket olyan tisztán és mélyrehatóan látom is, mint bizonyos primitív festők – amikor összefűzöm őket, hogy felidézzem az események folyamatát, gyakran bizonytalanná válok. És egyes hézagok, holtponatok, ellentétben az őket körülvevő kegyetlen fényvel, nyugtalanságot keltenek bennem.

Egy ilyen holtponthoz érkeztem most. Távolról ezt nem láttam. Biztosra vettem, hogy az események minden nehézség nélkül kapcsolódnak egymásba.

Az ágyamban fekszem, helyes... A varrógép jár... Tehát Pholien kisasszony odaát dolgozik... Tehát pénteki nap van... Ugyanakkor monoton vénasszonyhangot is hallok, olyat, amilyenre a gyóntatószék mellett elhaladva figyel fel az ember: Valérie néni a fájdalmas olvasót mondja.

Ám rögtön ezután a következő kép tűnik fel bennem: selyemsállal a nyakam körül (tehát attól félték, hogy megfázom), félhold alakú ablakom mellett állok. Pholien kisasszony csak az imént állította meg a gépet, hogy új cérnát fűzzön be; Valérie néni beszél; az asztali melegítő petróleumszagot és forróságot lehel ki magából; odakint a halaskofák acetilénlámpáját látom.

Minden jel arra mutat, hogy ez ugyanaz a nap. És mégsem emlékszem, hogy felkeltem volna ágyamból, hogy szüleim szobájából átjöttem volna a másik helyiségbe. Egy másik részlet is meglep. Mielőtt az ágyba tettek volna, arról volt szó, hogy bocsánatot kell kérnem a nénitől. Erről álmodtam. Nyugtalan álmom volt. Nos, ez immár szóba sem jön. A néni mit sem törődik velem.

Más napon lennénk? Az események olyan pontosan illeszkednek egymásba, hogy tüstént rávágnám: nem! De az élet megtanított rá, hogy az események éppenséggel nem úgy forognak körbe, mint valami fogaskerék-szerkezet, olykor megmagyarázhatatlan rések keletkeznek.

Tekintettel arra, hogy Pholien kisasszony varrni csak pénteken jött, ha nem ugyanazon a napon, akkor a következő pénteken vagyunk. Beteg lettem volna közben? Nem hinném. A ház, a tér élete hirtelen olyan érdektelen lett volna, hogy semmit se találnék, amibe belekapaszkodhatnék?

Megkérdezhetném anyámat, de semmi értelme, néha egy egész évet is téved.

Egyébként ez nem változtat semmin. A beszámolómban foglalt tények hitelessége a fontos, és ezért újólág teljes felelősséget vállalok.

Esett. Feketén esett. Szokásom ellenére nem a padlón ültem a játékaim között, hanem álltam. A selyemsál (valamikor apám hordta, és olyan szakadt volt, hogy már csak torokfájáskor használtuk) melegen tartotta a nyakamat. A Titine-nek nevezett kövér halaskofa az eső ellenére azzal foglalatoskodott, hogy nagy veder vizet öntött a standjára, így akarta áruját kívánatosabbá tenni.

Titine éppoly terjedelmes volt, mint Valérie néni, csak sokkal alacsonyabb, a feje tetején pedig kis, szürke konty

ült. Ő volt a társaság komikája, az volt a szokása, hogy megszólította a járókelőket, és olyan tréfákat zúditott a nyakukba, amelyekkel könnyekig megnevettette a többieket.

Mint anyám mondta, ezek nem voltak igazi kereskedők, csak viszonteladó kofák, akik karbidlámpáikkal délutánonként elfoglalták a piacteret. Télen csak halat és kagylót árultak; nyáron, a gyümölcsszezonban sokkal többen voltak.

Eszembe jutnak az elfelejtett részletek. Titine, nem tudom, miért, kegyeibe fogadott, és amikor elmentem előtte, közönséges hangján odaszólított:

– Gyere ide, öcsikém...

Belenyúlt egyik ládájába vagy kosarába, és egy marék csigát vagy garnélarákot nyomott a kezembe.

Anyám a kirakaton keresztül néha szemtanúja volt a jelenetnek.

– Megetted? – kérdezte, amikor hazaértem.

Amit ugyanis a reggeli piacon vettünk, az eleve jó volt, de a viszonteladó kofák áruja gyanúsnak ítéltetett.

– Majd meglátod!... Nem hallgatsz rám, és egyszer majd hastífuszt kapsz!

A falragasz most is ott volt a helyén: a félhomályban, a fedett piac falán. De miért is ne lehetett volna ott akár egy hete? Hiszen a másik falon még most is látható volt a múlt nyáron itt járt cirkusz plakátja!

Ugyancsak meglep, hogy egyáltalán nem szenteltem figyelmet a néni mondókáinak, és aligha tudnám emlékezetembe idézni, mi is volt unalmas erkölcsprédikációinak tárgya.

Ezzel szemben tudom, hogy felfigyeltem valami rendellenességre, és a tér minden részletét alaposan

megnéztem, hogy rájöjjenek, mi is az, ami hiányérzetet kelt bennem. A toronyóra a helyén állott: öt óra tizet mutatott. A Costard Kávéház tejüveg ablakai mögött ott voltak az emberek árnyai. A szürke kecskeszakállas patikus szintén megvolt: pultja fölé hajolva, egy mozsárszerű edényben a poraival babrált.

Ekkor felemeltem a fejemet, és rájöttem, mi zavar. Albert barátom ablakán volt valami rendellenesség. Albert-t ugyanis a barátomnak neveztem, holott sohasem beszéltem vele.

Ennek az ablaknak nem volt rendes függőnye. De esténként, vacsoraidőben, mindig ugyanabban az időpontban, Rambures-né odament az ablakhoz, és karikákkal valami régi ruhából származó fekete szövetdarabot akasztott fel.

Nos, ezen az estén – mindegy, hogy melyik pénteken, miután ebben nem vagyok biztos –, még csak öt óra tíz perc volt, de a szövetdarab már a helyén lógott. Ez csak szombaton lett volna érthető, akkor ugyanis Albert fürdetése miatt már korábban elfüggönyözték az ablakot. Ilyenkor mindig figyelemmel kísértem az előkészületeket. Újra magam előtt látom a galvanizált fürdőkádat, a két meleg vizes kannát, az egyik szék támlájára kiterített tiszta fehérneműt és Rambures-nét, aki csak az utolsó pillanatban akasztja fel a függönyt.

De miután Pholien kisasszony nálunk dolgozott, pénteki nap volt, és én zavartan, majdnem szorongva néztem a fekete szövetet.

Pholien kisasszony velünk vacsorázott. Ez gyakran előfordult. Elvben hét órakor kellett volna távoznia, de tovább maradt, mindig akadt valami munka, amit még be kellett fejeznie.

– Ne törődjenek velem... – tiltakozott. – Üljenek csak asztalhoz... Már csupán néhány percnyi dolgom van...

Tudtuk, hogy ez a néhány perc két órát jelent, és ha hagyjuk, az éjszaka egy részét is nálunk tölti.

Szemrehányást tett magának, mert eggyel több étkezést fogadott el tőlünk. Mintha attól félt volna, hogy tányérnyalónak nézik, csak a szék sarkára ült le, hegyes ujjú kis kezét pedig egész az asztal szélén tartotta.

Apámnak ilyenkor, hazaérkezése után, vörvörös volt a feje, az orcája égett, a szeme fénylett; nem azért, mert ivott – nem hinném ugyanis, hogy ez szokása lett volna –, hanem azért, mert egész napját szabad levegőn, a szélben, az esőben töltötte. Alighanem hirtelen átjárta picinyke konyhánk egész melege.

Sertéskarajt vacsoráztunk kelbimbóval, ezért tűzbe merném tenni a kezemet.

– Egy felet – mormolta Pholien kisasszony, és ajkát elhúzta, ami „disztingválttá” tette, anyám ugyanezt a fintort vágta jobb vevői előtt.

– Szó sincs róla, Pholien kisasszony. Jut mindenkinek...

A kisasszony azonban, mint mindig, most is kettévágta hússzeletét. És amikor senki sem figyelt rá, az egyik felét lopva a tányéromra tette.

– Pszt!... A te korodban erőre van szüksége az embernek...

Tudtam, hogy nemsokára ugyanígy tesz majd a rizsfelfújttal is. Ez valóságos rögeszméje volt. Apám sem szerette ezt, de nem mert szólni. A dolog annál is nevetségesebb volt, mert nálunk valójában senki sem törődött az étellemmel, hiszen a piaci árusok majdnem

valamennyien nálunk vásároltak, és így mindenhez nagyon olcsón jutottunk hozzá.

Urbain már kiment, csajkájával biztosan ott lapul istállójának valamelyik sarkában.

– Melyik nap még Saint Nicolas-ba? – kérdezte hirtelen a néni.

– Hétfőn – válaszolta apám, aki gondterhelten látszott.

– Szeretném, ha érdeklődnél... Livet úrral kapcsolatban... Sejtettem, hogy ez is olyan csirkefogó, mint a többi... Az ügynökök mind csirkefogók, a közjegyzők meg pláne!...

Sohasem hallottam, hogy valaki így ejtette volna ki a csirkefogó szót, mint Valérie néni. Nagy, bajszos szájával megörölte és kiköpte, mint amikor valaki vigyázatlanul avas diót vesz a szájába. Teljes súlyával ránehezedett a székére, hatalmas, elomló, ám ugyanakkor súlyos testével magába szívta a kályha egész melegét, mindig vízzel teli szemével sorban végignézett rajtunk.

– Biztos vagyok benne, anélkül hogy szólt volna nekem, elment Saint Nicolas-ba... Találkozott Elise-zel és a Triquet-jével... Nem vallaná be, de esküdni mernék, hogy találkozott velük... Nem tudom, mit ajánlottak fel neki, ám nem nehéz kitalálni... Annyi szent, hogy az ő pártjukon van... Te majd megtudakolod nekem... Észre kellett vegyék...

Pholien kisasszony kicsire húzta össze magát, és nem mert lélegezni sem, attól félt, túl sok levegőt talál megmozgatni. Ezen az estén mindenki fáradtnak látszott.

– Ha Caenba még...

– Szerdán vagy csütörtökön – szólt közbe apám.

– Elviszel engem is a kocsidon... Megadták egy ügyvéd címét... Eljössz velem hozzá... Világosan megmondom

neki, miképpen állunk: semmi áron sem akarom, hogy a ház ezekre az emberekre maradjon. Sem a ház, sem egyetlenegy centime – azt akarom, ti legyetek az örököseim...

Pillanatnyi csend keletkezett, mint amikor azt mormolják: Angyal szállt át...

Szüleim igyekeztek kerülni egymás tekintetét, végül azonban mégiscsak egymásra néztek, de csak lopva, mintha valami helytelen dolgot cselekednének.

– Még egy kis kelbimbót, néni...

– Köszönöm! Nem bírom megemésztetni...

Azt hiszem, még jobban égett az arcom, mint az apámé. Így hát korábban nem is gondoltam rá! Semmire sem gondoltam! Vita nélkül tudomásul vettem, hogy Valérie néni, aki sohasem tette be a lábát hozzánk, most különös módon betelepedett egyébként is túl kicsi lakásunkba. Én nem feledkeztem meg apám intelméről:

Sohase beszélj arról, amit hallottál...

Mit hallottam volna? És az arckép, amelyet gyorsan újra kellett keretezni, és felakasztani a legjobb helyre, a kandallón álló Szűzanya fölé!

Mit is hallottam? Most jut eszembe: valami házról szóló históriát. Az asztalnál többször is szóba került egy ház, amelyet örökölni fogunk, aztán mégsem fogunk örökölni...

A ház szónak minálunk sajátos hangzása volt. Azóta sokszor gondoltam erre. Ma már tudom, hogy a néni Saint Nicolas-i háza akkoriban megért vagy harmincezer frankot, ugyanis egy legelő is tartozott hozzá, amelyet a szomszéd gazdálkodónak adott bérbe.

Szüleimnek nem volt szüksége a harmincezer frankra. Apám tizenhárom éves kora óta, előbb az apjával, majd Urbainnel minden időben, az év minden vagy majdnem

minden napján a környék vásárait járta, és odahaza csupán az esti étkezéseknél láttam. Anyám, amióta csak férjhez ment, a konyha és a bolt közötti rohanásban töltötte az életét, és alighanem meglehetősen jó módban éltünk.

Ámde nem voltunk háztulajdonosok! Ez is olyan sajtószerű szó volt, amely nem hasonlított a szótár egyetlen más szavához sem.

Csak hallani kellett anyámat, amint este bejelenti:

– A háziúr az imént járt erre.

– Bejött?

– Nem... Mint rendesen, jó darabig elálldogált a kirakatnál...

Igaz, Renoré úr kissé ijesztő ember volt. A tér házainak közel a fele az ő tulajdonát képezte. Ezek az épületek, ha nem csalódom, korábban összetartoztak, és postakocsi-állomás célját szolgálták. Ide csatlakozott az a ház is, ahol Albert és a nagynyja lakott, valamint a patika és a Costard Kávéház. Maga Renoré úr egy Saint-Jean utcai ódon házban lakott, amelynek kocsibejárata, sőt falba illesztett fáklyatartója meg a nyeregbe szálláshoz való kapuköve is volt.

Nagyon sovány, fehér hajú, elefántcsontszínű bőrű, hosszú orrú, keskeny szájú ember volt, beesett arcával úgy festett, mint egy hulla. Sohasem láttam még hullát, de biztosra vettem, hogy Renoré úr egy hullához hasonlít.

Télen asztrakángalléros bundát viselt, kezében mindig ezüstgombos pálcát tartott.

Azt beszéltek, nem is ő a házak tulajdonosa, hanem a jezsuiták; hogy ő maga is amolyan laikus jezsuita. Hetenként két-három alkalommal sétára, azaz inkább ellenőrző körútra indult, lassú léptekkel járt, testét előlről

hátra ingatta. Senkinek sem köszönt. Odajött a kirakathoz, és hosszasan elálldogált előtte, ami mulatságos volt, hiszen egy férfi nem érdeklődik a kartonanyagok, a női konfekció és a rövidáru iránt.

Anyám, mihelyt megérezte Renoré úr jelenlétét, mihelyt meglátta a kirakatüvegen kirajzolódó árnyékát, nem bírt remegő ujjaival. Elvesztette hidegvérét. Azt se tudta, mit válaszoljon vevőinek, és azt hiszem, az is előfordult, hogy elmérte magát.

Vajon mit nézhetett Renoré úr? Nem anyámat, mert a magkereskedő előtt, ahol nem volt nő a boltban, ugyanígy elidőzött. Talán arról akart megbizonyosodni, hogy semmit sem romboltunk le a házban vagy hogy az üzlet elég jól megy, és így ki tudjuk fizetni a házbért?

– Képtelenség, hogy ne lehessen megsemmisíteni az eladási szerződést! – szólalt meg újra Valérie néni. – Először is, nem teljesítették vállalt kötelezettségüket, hiszen nem laktak együtt velem a házban, ahogy ebben megállapodtunk...

– Írásban vállaltak kötelezettséget erre? – kérdezte apám.

Restelltem a dolgot. Jobb szerettem volna, ha nem érdeklődik a házügy iránt.

– Írást nem adtak, de szóba került a közjegyző előtt, aki a szerződést megkötötte... A közjegyző is csirkefogó, de a bíróság előtt meg kell ismételnie, amit hallott...

– Semmit se eszik, néni... Maga sem, Pholien kisasszony?

Anyám azt akarta, hogy az emberek egyenek. Erőszakkal telerakta mindenkinek a tányérját, mint Pholien kisasszony az enyémet.

– Rátok hagyom a házat és a bútorokat... Egy kis pénzecském is van a bankban, ezt is nektek adom, mielőtt meghalok...

Melyik pénteken volt ez? Már megint sejtelmem sincs róla. Azért, ugye, mégiscsak különös, hogy sem a reggeli jelenetről, sem összetört állataimról, sem a pofonról nem esett többé szó.

Az este további része még zavarosabb. Talán elálmosodtam? Nem fektettek mindjárt az ágyba, mert Pholien kisasszonynak még varrnivalója volt a helyiségben. Az üzlet fatábláit már feltették. Csak az ajtó feletti ablakszárnyon át lehetett látni egy keveset az éjszakából és az esőből.

Az üzlet csigalépcső melletti sarkában írópolc állt. Apám erre könyökölve körmölt. Valérie néni a konyhában maradt. Anyám pedig a vászonvégeket rakta vissza a polcokra. Apám időnként feltett egy-egy kérdést.

– A C. X. 27-és sifonból van még?

– A maradékot az imént adtam el...

– És széles, nyers pamutszövetből?

– Ma reggel kezdtem meg az utolsó véget...

Tehát a rendelések napja volt.

– A Destrivoux és Fia ügynöke nem járt itt? Többen is panaszkodtak, hogy a virágmintás perkáljuk nem elég tartós...

A néni mozgásnak indult, és mint egy torony, lecövekelte magát a pultok között. Nem volt kihez szólnia, anyám ugyanis sebesen göngyölte a végeket, apám írt, Pholien kisasszony pedig varrógépével a mennyezetet remegtette.

Telítve voltam a ház szóval, ez az egy szótag ezen az estén valami barátságatlan, szégyenteljes dolgot jelentett

számomra. Nem emlékszem; hogy felmentem volna lefeküdni, pedig mint rendesen, biztosan ezen az estén is megcsókoltam anyámat, aztán apámat a bajszán.

Vajon az ágyukban is beszéltek még a jegyző, az ügyvéd és Livet úr históriájáról?

* * *

– No, látod, Jérôme, hogy tévedsz – diadalmaskodnék anyám.

– A gyerekek olyan könnyen képzelődnek!...

Csakhogy nem tévedek. Így történt. Képtelen vagyok megmagyarázni, miért keltem korábban, mint más napokon, de ez nem is olyan rendkívüli dolog. Talán nem tudtam aludni?

Vagy... Hát persze! Ez a legvalószínűbb! Időnként nagytakarítás volt nálunk. Ilyenkor bejárónő jött hozzánk egész napra. Nagyon korán látott dologhoz, még mielőtt apám elindult volna, az üzlettel nyitás előtt végeznie kellett. Anyám fehér pettyes fekete kendővel a fején segített neki. Később, amikor a konyha került sorra, gyorsan feljött, felöltözködött, hogy idejében elfoglalhassa helyét a pult mögött.

Bizonyára így történt akkor is. Ilyenkor felhozták a reggelimet, mert a konyhában a székeket felrakták az asztalra, és mielőtt hozzáláttak volna a padló felmosásához, a bútorokat mind egy sarokba tolták.

Így aztán világos, miért voltunk már fél nyolctól, amikor még majdnem sötét volt, és a lámpák égtek, Valérie nénivel együtt az én szobámban, a félhold alakú ablak mellett.

Még a piacra is jól emlékszem, mert szombat volt a nagypiac napja. A környékbeli parasztasszonyok

előzönlötték a tér körüli négy utcát, elhelyezkedtek kosaraik, tyúk- és nyúlketrecek előtt.

Szekereiket lovastul a fedett piac mögött hagyták, a paták zaja és a nyerítés odahallatszott hozzánk.

Nem esett, ez a legfeltűnőbb. A föld, akárcsak a piac hatalmas palatetője, még nedves, fekete volt. A szokatlanul nagy köd meglepően átalakította a környéket, a gázlámpák sárga fényudvara alig tudott áthatolni rajta.

Hidegebbre fordult. Az emberek minduntalan nedves, pirosuló orrukat törölgették. A gyógyszerészertár nyitott ajtajában egy öregasszony lökdöste kifelé felmosórongyával a piszkos vizet. Háttal nekem, ülepével a levegőben, fejével majdnem érintve a két lépcsőfokot, mellette a szürkés vödörrel, most is magam előtt látom őt.

A férfiak ládákat, kosarakat cipeltek, lerakták az árut a társzekerekről. Ilyenkor, a legnagyobb dologidőben, a piac még az árusoké volt, odahaza a háziasszonyok most készítették a reggeli kávékat, és állították össze a bevásárolandók jegyzékét.

– Elég meleg van?

Anyám jött fel szélesebesen. Körülnézett a helyiségben, megvizsgálta az asztali melegítő lámpáját, vajon nem füstöl-e, mert a néni a világ minden kincséért sem nyúlt volna hozzá.

– Nincs szüksége valamire?... A köd miatt majd újra meg kell tisztítani az ablakokat...

Nem tudtam, miért kellene újra megtisztítani az ablakokat, és ez az apró rejtély lefoglalt.

– Ha bármire szüksége lenne, ne zavartassa magát a néni, csak szóljon... Te meg igyekezz jó lenni... Egyébként a karácsonyi szünet után újra jársz majd iskolába... Most már nem érdemes...

A Costard Kávéház reggeli vendégei nem ugyanazok voltak, mint a délutániak. Reggel konyhakertészek, kocsisok és parasztasszonyok tértek be, hogy a mindig nedves asztaloknál bekapjanak valamit; hatalmas hahotázások közepette, egymás hegyén-hátán szorongtak a nehéz ételszagban.

Láttam, amint a négy férfi megérkezett. Csak egyiküket ismertem, de mindjárt éreztem, jelenlétük a piacon szokatlan. Az egyik, egy magas, sovány ember, aki panyókára vetett felöltőt és monoklit viselt, bizonyára fontos személyiség lehetett. Alacsony, kövér, beszéd közben hadonászó férfi lépkedett mellette. A másik két közönségesebb alak távolabb húzódott, mintha parancsra várt volna.

Vigyázva, hogy be ne piszkítsák a ruhájukat, átfurakodtak a piaci lökdösődésen, majd nyugalmas helyet keresve, mind a négyen elhelyezkedtek a toronyóra alatt, és a magkereskedés irányába néztek.

A magas monoklis két vagy három alkalommal elővette a zsebóráját, megnyomta a rugót, s az óra fedele kurta kis zajjal felkattant.

Hol tartózkodott Valérie néni? Ebben a pillanatban éppen nem volt mellettem. Kétségkívül az árnyékszéken, ahová napjában kétszer meghatározott időpontban ment le, és ahonnan a megelégedettség mély sóhajával szokott kijönni: szinte mindig mocskosan. Erről a részletről talán nem kellene beszámolnom, de túlságosan is mély benyomást tett rám ahhoz, hogy hallgathassak róla. Egyszer éppen előtte voltam kint. Tudtam, hogy a papír elfogyott, az utolsó újságdarabot ugyanis én használtam el.

Nos, semmi észrevételt sem tett ezzel kapcsolatosan, és úgy ült le mellém utána, mintha mi sem történt volna!

Még egy pillantás a zsebórára. Én a toronyra néztem, és azt láttam, hogy egy vagy két perc híján nyolc óra. A magas, sovány férfi jelt adott. A kis kövér a másik kettő kíséretében elindult, újra átfurakodott a kosarak és a standok között, egyik kísérőjét a magkereskedéssel szembeni járdán hagyta, és belépett abba a bolt melletti keskeny folyosóba, amelyen át fel lehetett menni Albert barátomhoz.

Anyám azt mondta volna, hogy temetői időjárás van. Minden szürkésfehér, bágyadt, tompa, valószínűtlen hatást keltett, és a zajok sem úgy visszhangoztak, mint máskor.

A magkereskedő, aki kopasz feje búbján fekete, kerek kis szaténsapkát viselt, kijött mindig sötét boltjából, és szóba elegyedett az utcán maradt férfival. Nem tudom, mit mondott neki. Nem tudom, mit válaszolt a másik, de felnézett Rambures-né félhold alakú ablakára.

Ekkor egészen lassan, olyan észrevétlenül, hogy én, aki tágra nyílt szemmel figyeltem, én sem tudnám megmondani, miként történt, az emberek felemelték fejüket, csoportokba verődtek. Azalatt, míg én az ablakot néztem, máris olyasmi keletkezett, amit csoportosulásnak szokás nevezni.

A fekete függönyt leszedték. A szobát petróleumlámpa világította meg, az első emeleten ugyanis nem volt gáz. Albert gránátszínű, vörös huzattal bevont kis foteljában ült, abban a fotelban, amelyhez hasonlót én is annyira szerettem volna. Alsónadrágban volt, nagyanyja éppen azzal foglalatzkodott, hogy feladja a nadrágját.

Csak így, amikor lehajolt, láttam Rambures-nét majdnem életnagyságban. Már teljesen felöltözött. Sohasem láttam alsóneműben.

Mondott volna valamit? Ugyan miről beszélhettek? Rambures-né felemelte a fejét. Alighanem kopogtattak. Eltűnt a szemem elől. Majd férfilábakat, fekete cipőket, fekete nadrágokat láttam és azt, hogy Albert barátomat kétségbeesett helyzetében, félig felhúzott bársonynadrágjával otthagyják kis foteljában.

– Mi az odaát? – kérdezte ekkor Valérie néni, aki az imént tért vissza.

Megremegtem, mint akit rajtakaptak valamin. Most vettem csak észre, hogy az emberek kijöttek a kávéházból; legalább ötvenen állnak a járdán, és felfelé bámulnak.

– Nem tudom...

– Úgy látszik, történik valami... Eredj, nézd csak meg... Vagy mégsem... Ha megfázol, anyád azt mondja majd, én vagyok a hibás...

– Megyek, körülnézek... – mondom.

– Jérôme!... Ne... Hallod-e...

Odalent, abban a pillanatban, amikor ki akartam lépni az ajtón, anyám a karomnál fogva visszatartott.

– Eredj fel, Jérôme... Nem neked való látvány az ilyesmi...

– Miért?

– Azért... Menj csak fel!... Különb is, hív a néni...

Vajon mennyi ideig lehettem odalent? Amikor újra elfoglaltam helyemet az ablaknál, Alberten már rajta volt a nadrág. Csak az egyik férfi lábát láttam. A másik lement, és a járdán maradt társukat szólította.

Ami a negyediket, a monoklist illeti, az még mindig ott állt mozdulatlanul a toronyóra alatt, mint aki távolról irányítja az eseményeket.

– Az ember azt hinné, a rendőrség... – dűnnyögte Valérie néni.

Én tudtam, hogy a rendőrség, miután ismertem azt, aki egy ideig a járdán maradt; ez a hosszú nyakú, nagy ádámcsutkás férfiú időnként jegyzőkönyv felvétele céljából megjelent a piacon.

Nem mindegyik árus hagyta ott standját. Az események ellenére folytatták a munkát, de imitt-amott csoportok keletkeztek: az emberek a magkereskedő házát nézték, és érezni lehetett, hogy hevesen vitatkoznak.

Vajon mit csinált a három férfi odabent? Egyikük kijött, odament a monoklis alakhoz, néhány szót váltott vele, majd egy másik irányban futva távozott.

A házunk előtt áruló sajtoskofa vastagon bebugyolált karjával az oldalát ütögette, hogy felmelegítse a kezét. A néni, aki közelebb hozta karszékét az ablakhoz, és ezzel megakadályozott engem abban, hogy jól lássak, egyre csak mormogott magában.

– Ennek rossz vége lesz... Ha egyszer elkezdődik... Ilyen a csőcselék... Add ide a sálamat, Jérôme...

Mindez két hosszú órán át tartott. A köd nem szállt fel. Az emberek még mindig nedves felhőben jártak fel s alá, az orruk folyt, az ujjuk megmerevedett, a háziasszonyok hálóikkal vagy bevásárlószatyraikkal standról standra mentek, megfogdosták az árut, majd odábbálltak, méltóságteljes arckifejezéssel válaszoltak a kofák csúfondáros megjegyzéseire. Azt hiszem, mindenkinél jobban ismertem a bevásárló asszonyok valamennyi mozdulatát, minden lehetséges arckifejezését; azokét, akik

szobalányuk kíséretében jöttek éppúgy, mint azokét, akik, mint Rambures-né, félórányit is latolgattak, míg végre lehangoló számításokat végezve magukban, vásároltak két lepényhalat.

Hogy került ide a többi ember? Ki értesítette őket? Honnan jöttek elő? Annyi bizonyos, a kávéháztól nem messze lassanként egy csoport férfi gyűlt össze – rosszul öltözött, zord arcú, sildes sapkás férfiak, olyanok, akikről azt képzeltem, hogy borotváikkal elvágják a lovak inait vagy pedig transzparenszek alatt vonulnak végig az utcákon.

Szinte egyidőben ezekkel a férfiakkal, egyenruhába öltözött rendőrök jelentek meg, látszólag fesztelen ábrázattal fel s alá járkáltak, szemüket azonban rajta tartották a csoportosulókon.

A szemben állók mintha bizalmatlanul, de ugyanakkor kihívóan így szólnának egymáshoz:

Kezdd, ha mered!

Kezdjétek ti!

És a néni a lépcső tetejéről lekiabált:

– Henriette!... Henriette!...

– Jövök...

Anyám futva jött fel, aggódó pillantást vetett ránk.

– Mi történt?

– Nem tudni... A rendőrség házkutatást tart Rambures-nénál... Biztos, a fia miatt... Bocsásson meg, néni, de rengetegen vannak az üzletben...

Fél tizenegy volt, amikor a rendőrség elment. Nem az egyenruhások, csak az a két férfi, aki nyolc órakor behatolt a házba. Időközben gyakran láttam a lábukat; hosszú ideig ülve beszélgettek Rambures-nével, és a kövérnek jegyzőfüzet volt a térdén.

A monoklis otthagyta őrhelyét, mégpedig úgy, mintha a többieket nem is ismerné, de bizonyos vagyok benne, távolabb aztán újra csatlakozott hozzájuk. Felteszem, valami magasabb funkcionárius lehetett, talán a prefektusi iroda főnöke?

Három... öt... hat rendőr... Tizenegy órakor már nyolcan voltak; kettesével jártak fel s alá, a lehető legtöbb helyet foglalták el a járdán, és minden biztonnal ezt ismételték:

Oszlás, emberek!

Az ég piszkossárga színt öltött, mintha a piaci nyugtalanság apránként bemocskolta volna a ködöt, és észrevettem, hogy nem oltották el a gázlámpákat, ami ezt a napot egészen különleges nappá avatta.

Rambures-né hirtelen felakasztotta ablaka elé a fekete függönyt, és én azt kérdeztem magamtól, vajon mit is csinálhat Albert a sötét szobában. Arra nem gondoltam, hogy biztos meggyújtották a lámpát.

– Mindig mondtam, hogyha ezek az emberek egyszer elkezdenek mozgolódni, és ha hagyják őket...

Valérie néni időről időre két sóhajtás között megeresztett egy-egy ilyen mondatot.

– Nem jött még az újság, Jérôme?

A piacon folyt az adásvétel, minden a szokott kerékvágásban haladt. Az imént érkezett háziasszonyok meglepetten nézték a sok rendőrt, és nem minden nyugtalanság nélkül figyelték azt a néhány, isten tudja, honnan előkerült férfit, akinek hallgatag gunyorossága olyan volt, mint valami fenyegetés.

Ezen a reggelen nem gondoltam sem kis bútoraimra, sem az állataimra. Nem is tudom, vajon tíz órakor anyám felhozta-e szokásos uzsonnámat, a tejbe kevert, cukrozott

tojássárgáját, amit azért kaptam, hogy megerősödjem; úgy vélték ugyanis: nem vagyok elég izmos.

Mostanság azt gondolom magamban, hogy a gyerekek túl élesen és túl hevesen észlelik az eseményeket ahhoz, hogy sokáig figyelni tudjanak, és valószínűleg éppen ezért érkezem most újabb hézaghoz én is.

De a későbbieket illetően megint tiszta képeket és benyomásokat tudok felidézni magamban. Gondolom, mintegy három óra lehetett, mert már majdnem teljesen sötét volt, amikor anyám végre felhozta az újságot, amelyet a néni már nem is tudom, hányszor reklamált.

Valérie néni olyan dühödten vetette rá magát a lapra, mint aki végre hozzájutott a táplálékához. Odahozatta velem a szemüvegét. Annyi fáradságot sem vett, hogy megtörölje, pedig az egyik üveg csupa mocsok volt.

– Figyelj csak ide, Jérôme!...

Az Országos Közbiztonsági Szervek a nyomozás megindulása óta megbizonyosodtak afelől, hogy az Etoile-on történt merénylet magányos anarchista műve. Egyébként a bomba, jóllehet veszedelmesnek bizonyult, hiszen ismeretes, milyen károkat okozott, mégis kezdetleges típusú volt, ami kizárja azt a feltevést, hogy a merényletet az ilyesmiben járatos emberek hajtották volna végre.

A királyi szemlét különleges óvintézkedések előzték meg, és bizton állítható, hogy valamennyi ismert csoporthoz tartozó gyanúsított szoros megfigyelés alatt állt, mi több, ideiglenesen lakat alá került.

A tegnapi napon meglehetősen nagy számban idéztek be a rue des Saussaies-be olyan személyeket, akik a merénylet idején a helyszínen tartózkodtak. Mint ismeretes, jóllehet, a bűnös a pánik következtében egérutat nyert, mégis számos

szomszédja látta – többek között egy egész család, amely az *avenue des Ternes-en* lakik, és amely egy kétágú létrán helyezkedett el.

Azzal a türelemmel, amelyet a rendőrség az effajta vizsgálatoknak szentelni szokott, ezúttal is órákon át több száz gyanúsított fényképét mutatták meg mindazoknak, akikről feltehető volt, hogy látták a gyilkost.

Jelenthetjük, hogy legalább öt tanú megegyezően ugyanazt a személyt jelölte meg. Az illető vidékről való, és hasonló körülmények között már korábban is hallatott magáról.

Tisztos család rossz útra tévedt tagjáról van szó, de jelenleg ennél bővebb felvilágosítással nem szolgálhatunk, ha nem akarjuk a rendőrség eredményes munkáját kockára tenni.

A hivatalos megkereséseket kiküldték.

Reméljük, nemsokára az ügy valamennyi részletéről beszámolhatunk. Az esetnek egyébként szerencsére nem voltak olyan nemzetközi következményei, mint amilyenektől tartani lehetett...

Egy egész csomó szót nem értettem. Valérie néni néhány, számára alighanem nagyon kedves mondatot kétszer-háromszor is elolvasott.

– Egészen biztosan a fiú! – nyilatkoztatta ki ünnepélyes komolysággal.

A Rambures-éknál tartott reggeli helyszíni szemlére célzott.

Nos, az én számomra a fiú Albert volt. Így hát egy szót se értettem az egészből. Elhültem.

– Úgy látszik, nem sikerült kiugratni a bokorból...

Megpróbáltam megérteni, hogy mit is jelenthet az: „nem sikerült kiugratni a bokorból?” Hiszen, amikor a rendőrfelügyelő belépett, Albert ott ült, nadrág nélkül!

– Azért mégiscsak vakmerőség lett volna az anyjánál elrejtőzni...

Ez már túl sok! Képtelenség mindezt megemészteni! Valósággal égett a fejem, úgy teli volt.

A két lenti csoport látványa azonban mindennél jobban nyugtalanított. A rendőrök úgy tettek, mintha csak sétálnának; a maroknyi férficsapat pedig, isten tudja, miért, továbbra is ott rostokolt a téren, pedig semmi dolguk sem volt odalenn.

Féltem, borzasztóan féltem!

V.

Nem nyugtalanító-e arra gondolni, hogy bármilyen kort érjek meg, akár száz évet is, két lény egyszer s mindenkorra az emberiségen kívül, mindazon kívül marad számomra, amit a felnőttek meg tudnak érteni? És majd vénember koromban, amikor egy napos padon fogok üldögélni, szememet lehunyva, holmi lángnyelveket vagy még inkább foszforeszkáló szellemeket fogok látni; és vénember létemre, értelmem minden tiltakozása ellenére, mindannak ellenére, amit tanultam, továbbra is nevükön fogom nevezni ezeket a szellemeket, hívni fogom őket, sőt talán beszélni is fogok hozzájuk.

Az első ilyen szellem a húgomé.

Mikor is tudtam meg, hogy volt egy húgom? Valamikor ez idő tájt, ugyanis éppen Valérie néni volt az, aki akaratlanul előidézte ezt a felfedezést. Egyik este, amikor a kerek asztalt körülülve vacsoráztunk, apám valószínűleg megjegyezte, hogy anyámnak keskeny és mély karika húzódik a szeme alatt. Ez elég gyakran előfordult anyámnál – alighanem ezúttal is így válaszolt:

– Kicsit fáradt vagyok.

Ekkor Valérie néni, nem is tudom, miért, olyan megvető pillantást vetett rám, mintha meg akarna semmisíteni, és kinyitotta csúnya, nagy száját.

– Kár, hogy nem inkább lányod van a fiú helyett...

A tányéromra meredtem, és így nem láttam meg azonnal anyám arcának változását. Angyal repült át a szobán. Majd meglepetten szipogást hallottam, és

föltekintve azt láttam, hogy anyám arcát eltakarva felemelkedik, az ajtóhoz szalad, nem tudja visszatartani a zokogását, és lélekszakadva fölrohan a lépcsőn.

– Mi lelte? – szólt döbbenet a néni.

Apámnak más volt a hangja, mint rendesen. Tétovázott, beszéljen-e előttem.

– Volt egy lányunk... – szólt. – Rögtön Jérôme után...

– És?...

– Igen... Néhány órát élt... Mindent elkövettek...

Nem sírtam, de egy falatot sem bírtam lenyelni. Anyám nem jött vissza. Az a dög néni halott kislányokról szóló történeteket mesélt, de apám nem figyelt rá, a fölülről jövő zajokat leste.

Megvárta a vacsora végét, majd rezzenéstelen arccal felment a lépcsőn. Elviselhetetlennek éreztem, hogy most kettesben maradjak a nénivel, és zajtalanul követtem apámat.

Szüleim nem gyújtottak lámpát. Odamentem az ajtóhoz. A félhomályban is kivettem, hogy anyám teljesen felöltözve fekszik az ágyán, arcát a kispárnába rejti, háta rángatódzik a görcstől; először életemben láttam apámat az ágy mellett térdepelni – egyik kezével anyám kezét fogta, a másikkal a haját simogatta.

– Kicsikém... Szegény kicsikém... – ismételte halkán.

Ekkor belőlem is kitört a zokogás, nem bírtam tovább. Még sohasem láttam ilyennek apámat és anyámat. Eddig csak egy házaspárt, a kereskedőket, a szülőket jelentették számomra...

– Mit keresel itt, Jérôme?

Apám kicsit szégyenkezve felemelkedett, és leporolta a térdét.

– Istenem, könyörgök, add, hogy a húgocskám ne maradjon a pokol tornácán!

Mert jól ismertem a katekizmust – és a húgomat, akit, az igazat megvallva, nem való formájában, hanem ködalaknak képzeltem el, egy hatalmas, jeges folyosón, halottsápadtan láttam magam előtt.

– Istenem, könyörgök...

Felnőttkoromban is ilyennek láttam őt álmomban ugyanúgy, ahogy Albert-t is újra és újra viszontláttam, amikor már halott volt.

Ezzel az Albert-rel, aki olyan nagy helyet foglal el gondolataimban és érzelmi életemben, sohasem beszéltem, a kezét sem érintettem.

Milyen megrázkódtatás ért azon a reggelen, amikor odaszaladtam az ablakhoz, és átlestem a másik, az enyémhez annyira hasonló, félhold alakú ablakra! Elfelejtettem, hogy vasárnap van. A tér mintha üres lett volna. A szél papírdarabokat sodort, kergetett a szürke utcaköveken, a toronyóra lapja zúzmarásan fehérlett.

A fekete függönyt, mint mindennap, ezúttal is elhúzták. De vajon miért akasztották a helyébe ezt a rózsaszín anyagot, amely csak mintegy húsz centiméternyi rést hagyott? Így nem láthattam sem Albert-t, sem a nagynyját. Jó ideig azt hittem, már nincsenek is ott, hogy soha többé nem is térnek vissza; ám addig figyeltem meredten az ablakfélfa melletti sötét rést, amíg fel nem fedeztem valami mozgást, egy kéz tejszerű foltját, és így meggyőződtem róla, hogy a homályban meglapulva odahaza tartózkodnak.

A boltokat még nem nyitották ki. Egyesek egész nap zárva maradtak, és a téren is csak néhány árus lézengett, tizenegy órakor ezek is elmennek majd. Két fel s alá járkáló

férfit fedeztem fel odalent, egyikük a magas, sovány nyomozó volt. Később mindketten bementek a nyitott ajtajú kávéházba, ahol a kék kötényes pincér éppen a fűrészpont sepegte.

Ezt a vasárnapot üresebbnek éreztem, mint a többit, pedig – ami ritkán fordult elő – apám otthon maradt. A szobában borotválkozott, anyám pedig, aki már vissza is tért az első miséről, a reggelit készítette. Megengedték, hogy felvegyem a vadászöltönyömet és az új cipőmet. És két sout is kaptam, amit aztán órákig csörgettem a zsebemben, míg rászántam magam és elköltöttem.

Nem voltak barátaim. Kimosakodva, kiöltözve, zsemlével és kakaóval dugig jóllakva, egyszerre csak a hideg utcán találtam magam; büszkén feszítettem szép öltönyömben, térdemet kékre csípte a szél, kezemet zsebre vágтам.

Misére mehettem, mert mint valami felnőtt, egyedül jártam templomba, sőt már arra is rászoktam, hogy mint a férfiak, a háttérben állva maradjak: Albert-nek viszont a nagyanyja melletti imazsámolyon volt a helye.

De ma nem jöttek el. Anyám így szólt reggeli közben:

– Ez a szegény Rambures-né ma reggel az első misén valósággal felfalta szemével Urunkat a kereszten... Hát lehetséges, hogy derék embereknek ilyen balszerencsájük legyen?

Az este is szóba kerültek Rambures-ék, de csak burkolt célzások formájában, hogy én ne értssem, miről beszélnek.

– Ha legalább anyja lenne ennek a szegény kisfiúnak!... Tudja, néni, mit csinál az a nőszemély, akit a Rambures fiú elvett?... Éli a világát...

Nem tudtam, mit jelent ez, és így a kifejezés még mélyebb hatást gyakorolt rám, kivált mivel Valérie néni, miközben vadul rágott, megcsóválta a fejét.

– Meglátjátok, én megmondtam, rossz vége lesz még!

Brou úr, a patikus, nemrég vásárolt autóját próbálta beindítani a háza előtt – ő volt az első kocsitulajdonos a téren lakók között. Sokáig bámulhattam bíbelődését, majd megálltam a kávéház előtt, hogy tetőtől talpig szemügre vegyem a bajszát törölgetve kilépő két nyomozót. Nem esett, de viharos szél fúj, a rohanó felhők szinte súrolták a háztetőket, és amikor az ember befordult egy-egy utca sarkán, elkapta a csontig ható szélroham. A szoknyák csattogtak, a nők a kalapjukat fogták, a férfiak pedig olykor futva próbálták elkapni a magukét, ahogy finom porfelhőbe burkolódzva gurult az utcán.

– Istenem, add, hogy ne essék semmi baja Albert barátomnak...

Azt hiszem, a templom háttérében álló férfiak mulattak rajtam, ahogy ott álltam közöttük, a lábuk alatt – és szelíden az első sorba tuszoltak.

Meglepett, hogy a mise végén, amikor teljes erővel, valamennyi basszusával és tremolójával megszólalt az orgona, az emberek még sokáig toporogtak a padok között, majd a templom előtti váratlanul éles fényben csoportokba verődtek, bevárták egymást.

Hirtelen mindenki egy léckerítés felé tódult, ahová két hirdetményt függesztettek ki egymás mellé. Az egyik ugyanaz volt, amelyet már a fedett piac falára kiragasztottak.

A másik... Át kellett nyomakodnom a tömegen, itt azonban ellenállásba ütköztem, mindenki egyszerre akarta

látni a hirdetőt, az emberek lábujjhegyre álltak, és volt úgy, hogy azt se tudtam, hol vagyok.

– Ő az – erősítette meg valaki. – Emlékszem rá abból az időből, amikor a Barnet cégnél dolgozott mint biztosítási ügynök...

Elértem az első sort, de annyira közel voltam a fejemnél magasabban elhelyezett falragaszhoz, hogy alig láttam. Egy nő bundája az arcomat csiklandozta, most is emlékszem ennek a bundának az illatára.

„20 000 FRANK JUTALOMBAN RÉSZESÜL...”

Akárcsak az első hirdetőn. Csakhogy ezen itt nagy betűkkel egy név is állt, sőt fénykép is volt mellette.

„AKI GASTON RAMBURES NYOMÁRA VEZET

Határozott hang szólalt meg a hátam mögött.

– Csak nem olyan gügye, hogy éppen itt bújik el... Nem is szólva arról, ami a múltban történt, kétlem, hogy most az a szegény édesanyja...

Majd felfaltam szememmel az arcképet, és azt hiszem, még soha életemben nem voltam ilyen csalódott. Ez lenne hát Albert barátom apja?

Akkor még nem tudtam, hogy ez csak mesterségesen összeállított mozaikfénykép, amelyen még a legbecsületesebb ember is gyilkosnak látszik. Gaston Rambures-ön nem volt keménygallér, ingnyaka kihajtva, és látni lehetett az ádámcsutkáját. Az arca ferdének látszott, az orra sem állt jól, és mintha nyolc napja nem borotválkozott volna. Vastag fekete szemöldöke alól sötét tekintet villogott.

Követtem a tömeget. Mintha részeg lettem volna. Még mindig egyedül, kezem a rövidnadrágom zsebében, aranygombos, bolyhos gyapjúszövetből készült felöltőmet széttárva, sebesen haladtam, meg-megálltam, az embereket, a kirakatokat néztem, olykor belerúgtam egy kőbe vagy egy papírgalacsinba, és Albert-re gondoltam.

Apám, mint általában azokon a vasárnapokon, amikor nem ment el valamelyik vásárra vagy piacra, most is a borbélynál lehetett. Az utolsó, fél tizenkettes misére járt, és az ebédnél tömjénszaga volt.

Mintha esőre állt volna. Olykor vastag vízcseppek hullottak, az embernek az volt az érzése, hogy nem a város feletről jönnek, hanem nagyon messziről, a tengerpartról, és amikor elállt ez a cseperészás, alig rajzolódott ki néhány fekete folt az utcaköveken.

A katonazenekar elfoglalta helyét a kioszkban, és az utcakölykök a székek között futkározva taszigálták a felnőtteket.

Mint minden vasárnap, csirkét ettünk. Azt hiszem, apám a mise után betért egy apéritifre valamelyik kávéházba, bajszának ugyanis különös szaga volt: egyszerre édes és alkoholos.

– Ha erre a szegény asszonyra gondolok, és mindarra, amit már eddig is el kellett szenvednie... – sóhajtott anyám, miközben feldarabolta a csirkét, és részeit egy tányérra helyezte. – Gondolod, hogy ide rejtőzött volna?

– Le Havre-ban látták! – szólt közbe Valérie néni, aki már olvasta az újságot. – Képzeljétek csak el, ha még mindig teljesen egyedül lennék a házamban, és egy ilyen alak, mint ez, éppen Saint Nicolas-ban kóborolna... Azt hiszitek, egy pillanatig is habozna, hogy alaposan elbánjon velem?

Hirtelen Valérie nénire néztem, és arra a gondolatra, hogy ilyesmi előfordulhatna, megremegtem a gyönyörűségtől. Megérezte, mi jár a fejemben, mert megsemmisítő pillantást vetett rám. Amikor így nézett valakire, mintha egy poloskát taposott volna szét.

– Én pedig továbbra is csak azt mondom, az ilyen emberek beszámíthatatlanok – mormolta anyám. – Hát mondja meg, néni, épeszű dolog, hogy egy tizenkilenc éves fiú bombát helyezzen el a szülei ágya alatt?

Anyám dühös volt magára, amiért eljárt a szája előttem, de akkor már késő volt.

– A könyvek csavarták el a fejét... Vagy beteg... Emlékszem rá... Arra is, amikor katona volt, és szabadságra hazajött...

Tágra nyílt szemmel figyeltem.

– Hogyan lehetséges – kérdezte a néni –, hogy az apja meg az anyja nem repült a levegőbe?

– A bomba rosszul működött... Zöldborsós dobozból készítette... Az a különös, hogy csak egy fal dőlt le, és az ágnak semmi baja sem esett... Az apja mégis behalt, a bánatba...

Apám figyelmeztető jelzéseket adott le, hogy ne beszéljenek ilyesmiről előttem. Az üzlet fatáblái nyitva voltak, a konyha ugyanis másként nem kapott elég világosságot; a reteszt rátolták az ajtóra, a két kis rézláncon ott függött a „Zárva” tábla.

Így hát akár el is mehettünk volna hazulról. Elő is fordult nagy néha, hogy sétáltunk egyet a csatorna mentén, majd visszajövet betértünk egy pohár italra a Comédie Kávéházba, amelynek vasárnap, különösen estefelé, szivarszaga volt, és zenekar is játszott.

– Menjetek csak! – erősködött a néni. – Nem akarom megakadályozni, hogy friss levegőt szívjatok. Nekem semmi kedvem az öreg csontjaimat sétáltatni...

Otthon maradtunk. Anyám elment süteményt vásárolni Boildieu-ékhez. Még sokáig üldögéltünk a konyhában szóltanul, tétlenül.

– Elmehetnél biliárdozni, André...

Nem! Apám inkább levetette tompa hegyű inggallérját, és a bolti állvány mellett az iratait rendezgette. Anyám térült-fordult egyet, tett-vett valamit, majd szokása szerint végül ő is az üzletben kötött ki: rendet rakott a polcokon, árcédulákat tűzött a szövetmaradékokra, összeállította a mintakollekciókat.

– Miért nem mégy ki az utcára, Jérôme? Még ilyen időben is sápadt vagy...

Nem akaródzott kimenni. Lehoztam az állataimat, kis bútoraimat, és letelepedtem az üzletben. A néni meg ezalatt, nem tudva mit kezdeni magával, szüntelenül nyaggatta apámat és anyámat.

A dolog mintegy fél három felé kezdődött. Napsugár bukkant ki a felhők közül, és megvilágította a házak tetejét. Most már a fedett piac falán is ott volt mind a két hirdetmény.

Emlékszem az első csoportra, az apára és anyára, a két hosszú copfos kislányra. A tér közepén álltak. A lányok egymás kezét fogták, széles, feltűrt karimájú, intézeti kalapot viseltek.

Az apa, mintha csak a táj egy részletét akarná megmutatni, felemelte sétatálcáját, mégpedig Rambures-ék ablaka felé, oda, ahol az a rózsaszín anyag lógott; alighanem valami régi alsószoknyából származott.

Újabb sétálók jöttek, mintha csak a kioszkot akarnák megkerülni. A más kerületből valók a tájékozottabbak mellé csatlakoztak. Mindenki ünneplő ruhát viselt. Elöl a gyerekek, kezük vastag volt a kötött gyapjúkesztyűben.

Egy másik csoportban nevetgélő és lökdösődő sihederek vörös celluloid virágot hordtak a gomblyukukban. Sokáig ott maradtak a téren, nagy zajt csaptak, majd hirtelen ujjukat a szájukba dugva, éles füttyszót hallattak.

Egy rendőr ment oda, mondott nekik valamit. Időről időre megállva, végül is kelleetlenül elkotródtak.

– Mondd csak, André, visszatérve a házra...

Hát persze hogy a néni volt. Végül is lehozták fonott karosszékét, hogy legalább nyugton megüljön valahol.

A házunk mögül, a République bulvár felől, hirtelen és szilajul, mint valami égzengés dübörgött fel egy kellemetlenül erőszakos hangú fűvőszenekar.

Egymásra néztünk. Most is magam előtt látom anyám meglepett tekintetét. Ki akartam menni, hogy megnézzem.

– Maradj! – szólt apám.

És megmagyarázta az asszonyoknak:

– Tüntetés a sztrájkok támogatására... Benne volt az újságban is... Jelvényeket árulnak az utcán... Azt hittem, a rendőrség betiltotta a felvonulást...

Még egy utolsó emlék erről a vasárnapról: a vén Urbain napszálltakor áttámolygott a téren, megállt, bárgyún körülnézett, majd magában motyogva visszajött.

Rögtön lefekhetett, mert vacsoraidőben nem jött be megtölteni a csajkáját.

És másnap megint esett, ezúttal nem olyan feketén, hanem ólomszürke és hidegrázós szünetekkel, meg-megújuló szélrohamok kíséretében.

A néni mindennap felolvasta nekem az újságot, kifejezetten azzal a szándékkal, hogy meglesse, milyen hatást gyakorolnak rám a hallottak. Bizonyos részeket külön hangsúlyozott, kétszer-háromszor újraolvasott, majd odapillantott Rambures-ék még mindig fakó rózsaszínnel elfüggönyözött ablakára.

A rendőrséghez mindenfelől bejelentések érkeztek az anarchista Gaston Rambures-rel kapcsolatosan, és úgy látszik, nevezett hamarosan beleakad a körülötte egyre szoruló hálóba.

Természetesen számos kiagyalt és téves feljelentés is érkezett. Míg egyes jóhiszemű emberek a legkülönbözőbb vidékeken vélték látni Rambures-t, így Marseille-ben, Bordeaux-ban, Lille-ben, sőt egy szavojai kis faluban, addig mások szabadjára engedték képzeletüket, és ezzel egyáltalán nem könnyítették meg a rendőrség munkáját.

Néhány tény azonban már most is vitathatatlan. Elsősorban az, hogy Rambures, ha azelőtt eljárt is bizonyos anarchista körökbe, jelenleg nem tagja semmiféle szervezetnek, régi barátaival szakított.

Egykori társai ingerlékeny, megkeseredett embernek tartják, és nem rejtik véka alá, hogy sohasem fogadták be szívesen.

Mint már említettük, két ítéletének mellékbüntetéseként kitiltották a fővárosból. Egy ideig Dijonban élt, ahol több kávéházban mint pincér dolgozott.

Halálosan elszomorított, hogy Albert apja pincér volt, de nem akartam, hogy a néni észrevegye.

– Naplopónak való munka! – mormogta a néni.

Aztán megismételte:

– ...*Mint pincér. Majd eltűnt a dijoni körzetből, és a rendőrség csak a folyamatban levő nyomozás során bukkant újra a nyomára, egy Lepic utcai garniszállóban.*

Úgy hírlík, Rambures-t, aki büntetése nagy részét a rabkórházban töltötte, teljesen legyengítette a tuberkulózis. A lakásadója által adott felvilágosítások valószínűvé teszik, hogy ez a legmélyebb nyomorba taszította.

Napokig nem hagyta el ágyát, és nem tudták, mit eszik.

Ha megfenyegették, hogy kidobják, mert nem fizeti a lakbért, egy-két napra eltűnt, majd visszatérve kisebb összeget adott át törlesztésként.

Ez így ment hónapokon át. Azok az összegek, amelyekből Rambures életét tengette, feltételezhetően tolvajlásból származtak...

A néni megismételte:

– *Tolvajlásból származtak... Hallod, Jérôme?... De nem tartóztatták le, mint ahogy az olyan Triquet-féle csirkefogókat is futni hagyják... Egyik napról a másikra meggyilkolhatott volna és...*

Néha több mint egy órát leselkedtem, amíg a rózsaszín függöny nyílásán át valami mozgást fedeztem fel a félhomályban. Azt sem tudtam megállapítani, ki az: Albert vagy a nagyanyja? Túlságosan sötét volt odaát. Valami mozgott, mindössze egyetlen pont, de valami élő.

Ilyen körülmények között lehetetlen, hogy Rambures hosszabb ideig el tudja kerülni a rendőrség és a csendőrség kerítőhálóját. Pénz nélkül, barátok nélkül nem sokáig

húzhatja, és ha – mint ahogy minden jel erre mutat – elbűjt valahol, az éhség majd kikergeti odújából.

– Hallod, Jérôme?

Remegtem, amikor ez a fenevad nőszemély két bekezdés között gonosz pillantást vetett az ablak felé. Biztos voltam benne, hogy Rambures ott van! Az első naptól kezdve! Mégpedig azzal a bizonyossággal, amely dacol minden érvel, és amelyet a nyilvánvaló tények sem tudnának megingatni.

Ha a néni is tudná, biztosan elmondaná! Hogy megkapja a húszezer frankot, elmenne a rendőrségre, és akkor újra átkutatnák a magkereskedés feletti két helyiséget!

Hát ezért nem tágitottam az ablakunk mellől. Örködni akartam Albert apja felett, meg akartam védeni, meg akartam menteni, és az én elképzelésem szerint az egyetlen veszély Valérie néni részéről fenyegette őt.

Bonyolult számításokat végeztem. Azt mondtam magamban, ha meggyújtják a lámpát, mielőtt a rózsaszín függönyt felcserélnék a feketével, a résen át odaláthatok. Órákig riadó készültségben voltam. Még a téren tartózkodó embereket, akiknek szokásává vált felfelé tekingetni, még azokat is szemmel tartottam. Magamban így fohászkoztam:

– Csak ne lássanak meg semmit!

Később, a harmadik nap táján, felfedeztem, hogy vasárnap óta Rambures-né nem tette ki a lábát a házból. De hát akkor mit esznek?

Eszembe jutott az újságcikk, amelyben arról a Lepic utcai szobáról volt szó, ahová Rambures napokra bezárkózott, és nem tudták, volt-e mit ennie.

De vajon mit is tehetett volna Rambures-né? A maga szokásos módján, szomorú és méltóságteljes megjelenésével, fátylával, sűrke kesztyűjével elindult volna bevásárolni? Kiszolgálták volna a kofák? Nem szaladtak volna utána kiáltozva az utcakölykök? Ha Rambures nem volt odaát, ha nem kellett volna végzetszerűen ott lennie, akkor miért tartózkodott állandóan egy nyomozó a téren és egy másik, akit azóta fedeztem fel, a Minimes utcára nyíló közben, amerre egy falon átugorva elmenekülhetett volna?

De ha Albert-nek nincs mit ennie? Anyám még engem is sápadtnak talált, mivel nem voltam eleget az utcán! Hát ő kimehetett-e? Még az ablakot sem közelíthette meg! Tapogatódzva élt a félhomályban!

* * *

Szerdán este történhetett. A nő ott állt a tér közepén. Nem vettem észre, mikor jött. Még sohasem láttam.

Nem ismertem eddig ilyesfajta nőszemélyt. Nagyon magas sarkú, lakkozott, fűzős cipőt, testhez álló kabátot, homlokába nyomott kalapot viselt, a szája vörös, a szeme mintha fekete ceruzával lett volna körülárkolva.

Több hasonló nőszemély is volt vele. A kofák közelebb húzódtak. Valamennyien a félhold alakú ablakot nézték, és a nő kiáltozni kezdett.

– Gyere csak ki, vén satrafa!... Mutasd meg azt az ocsmány pofádat, te vészbagoly!

Valamennyien nevettek. Valérie néni hirtelen felfigyelt, kövér arcát odanyomta az ablaküveghez, majd olyan gyorsasággal, amelyet még nem tapasztaltam nála, lement

az üzletbe. Kihajolva, megláttam a járdán, mindkét kezét a hasán tartotta.

– Most aztán lehet finnyáskodni, meg más nőket piszkolni! Mi?

A függöny nem mozdult. Mivel a lámpák égtek, a fekete függöny volt fönn, és éppen csak sejteni lehetett, hogy valami világosság van mögötte, mintha aranypor lett volna az anyag szövedékében.

– Gyere le, ha mersz...

Majd valamit magyarázott a körülötte állóknak, amit nem értettem. Valérie néni átment az úttesten, néhány méternyire megközelítette a csoportot, rút hajának egyik tincse az arcába lógott.

– Szégyenletes... Ezt nem lenne szabad megengedni... – hallottam lentről anyám hangját.

A civil ruhás nyomozó – mintha csak anyám szavát akarta volna igazolni – odament a csoporthoz, tárgyalásba bocsátkozott a nőekkel, majd mikor szidalmazni kezdték, elment két egyenruhás rendőrért. A vége még ocsmányabb volt. A nőszemély nem akart elmenni. Eszelősen tovább rikoltozott, mire a két hatósági közeg közrefogta, és a téren tartózkodók kacagása közepette a szó szoros értelmében elcipelte. A függöny továbbra sem rezdült.

Hirtelen megfordultam. A néni ott állt, súlyosan, epésen, boldog elragadtatással.

– Ez az anyja... – újságolta a tekintetemet keresve.

De az én anyám, mintha csak megérezte volna a veszélyt, két vevő között felszaladt.

– Jérôme... Mit csinálsz?...

Tudta, hiszen látott. De azt nem tudta, hogyan távolítson el a néni közeléből.

– Eridj, hozz gyorsan négy szelet sonkát... Sovány legyen... És mondd meg, ne vágják olyan vastagra, mint legutóbb....

Nos, ennek a sonkának köszönhetem, hogy megtudtam: míg a nő a téren kiabált, Albert egészen egyedül volt. A kapott egy frankot a tenyeremben szorongatva szaladtam. Nem néztem senkire. Nem hallottam semmit. A hentesnél sebtiben elintéztam a rám bízott bevásárlást.

Majd amikor kis csomagommal kiléptem a boltból, még remegett a térdem. Nem is tudom, miért néztem be Tati anyó boltjába.

Ez volt a legpiszkosabb butik a környéken. A földszintje is olyan sötét, mint valami pince, és ráadásul még le kellett menni két lépcsőt. Mindent ocsmány barnára festettek. Petróleumlámpával világítottak, a tartálynak halványkék színe volt.

Valamirevaló ember nem vásárolt Tatinál, aki mindent árult, de a kirakatban csak fonnyadt árut tartott: egyetlen karfiolt, néhány póré hagymát, két fej káposztát, semmi frisset, tojásokat drótkosárban, üvegedényekben öreg cukorkát; a bolt pedig búzlott az olajtól és a petróleumtól.

De a pult végén egy bádogdarabon fém töltőcsőrrel ellátott üvegek sorakoztak. Egyes asszonyok ezekért az üvegekért tértek be ide, hogy bevásárlás ürügyével lehajtsanak egy-egy pohárka erőset vagy almapálinkát.

Nos, a két ragacsos pult között ezen az estén Rambures-né volt látható; egyenesen állt, szokásos méltóságteljes tartásával, de talán a rossz világítás következtében mintha igénytelenebb lett volna, mint máskor. A majdnem kopasz Tati anyó babot mért ki neki.

Most is látom a bab különös zöldes színét és a világosbarna szatyrot a mérleg réztányérján.

És azt a tekintetet is látom, amelyet Rambures-né kifelé, a járda felé, felém küldött; ez az ijedt tekintet mintha ellenségek felbukkanásától félt volna.

Elhatároztam, hogy beszélek vele. Nem gondolkoztam. Ösztönösen döntöttem így. Feltétlenül beszélnem kellett vele, meg kellett mondanom, hogy...

A sonkát tartalmazó sima papíroszsomag egészen hideg volt a kezemben. A számban még a hentestől szokás szerint kapott véreshurka-darab ragacsos maradványai.

Rambures-né megvette a karfiolt és egy darabot abból a kolbászból, amely a cukorkák felett lógott a kirakatban. Aztán azzal a szégyenkező ábrázattal nyúlt a pénztárcájába, amit a szegény emberek vágnak olyankor, amikor sok aprópénzzel fizetnek az üzletben.

Megremegtem, amikor megszólalt az ajtó csengettyűje. Úgy éreztem, az utca kihalt. Az innenső oldalon a kádárnak nem volt kirakata, csak nagy, fedett bejárata, a tulsó oldalt a patkoló kovács műhelye foglalta el.

– Asszo...

Sem előrelépni, sem hátrálni nem mertem. A szavak nem hatoltak az ajkamig. Szerencsétlen voltam. Feltétlenül szerettem volna valamit mondani, megmondani neki, hogy...

– Asszonyom....

Vajon mit gondolhatott magában annak a kis srácnak a láttán, aki voltam; aki fehér csomagjával a kezében, fedetlen térdű lábacskaival ott állt előtte?

Fogalmam sincs. Rám tekintett, majd mint aki csapdát szimatol, gyorsan körülnézett, és bevásárlószatyrát két kézre fogva, hirtelen nagyon sebesen hazafelé vette útját.

Ám annyit mégiscsak megtudtam, hogy Albert babot és kelvirágot fog enni... Nem mertem követni. Az igazat megvallva, azt se tudtam, hol vagyok, és néhány másodperc múlva, mint aki álomból ébred, a kádár kiáltását hallottam.

– Vigyázzatok, gyerekek!

Még hogy gyerekek, hiszen szál egyedül voltam. A kádár egy üres hordót gurított kifelé, amely megugrott a fedett bejárat lejtőjén. A járda mellett kézikocsi várakozott.

– Sokáig elmaradtál! – jegyezte meg anyám, amikor hazaértem.

És pillanatnyi időveszteség nélkül, a vevő felé fordulva folytatta:

– A szélesebb anyag előnyösebb, mert így csak egyszer a hosszára és az ujja hosszára van szükség...

Majd újra felém, a konyhai üvegajtót takaró függöny felé fordulva:

– Tedd az asztalra, Jérôme... És menj fel a nénihez...

VI.

Légiesen könnyű ébredés örömeiben részesültem azon a reggelen; az a fajta ébredés ez, amely egész napra boldog örömmel hatja át az embert. Már jóval előbb, álmomban, amikor alig tudatosult még bennem a finom eső inkább holmi zizegéshez hasonlatos dobogása a bádogtetőn – mintha egy egércsalád motozna a falban –, már akkor homályosan belém fészkelte magát egy kivételes nap ígérete. De egyáltalán nem tartottam fontosnak, hogy pontosan megtudjam, miről is van szó. Ellenkezőleg, fázósan beburkolódtam azokba az álmképekbe, amelyeket vissza tudtam idézni magamnak.

A szobát sohasem fűtöttük. Kályha nem volt, a kandallót pedig színes papírból készült ellenzővel elfedtük. Téli reggeleken az orrom jéghideg és nedves volt, mint a kutyakölyköké, és mielőtt kinyitottam a szemem, mindig megdörzsöltem.

Résnyire nyitottam a szemem, s ekkor aranyozott és fekete keretében a kandalló felett megláttam a tükröt, a tükörben pedig anyám hallgatag, a kelő nap sugaraiban fürdő, kicsit elmosódott képét. Két karját a feje fölé nyújtva, éppen befejezte szőke hajának kontyba csavarását, ajka között készenlétben tartotta a megtűzéshez szükséges tűket.

Váratlanul felködlött bennem egy már távoli időszak, amelyről csak homályos emlékeim voltak: akkoriban, valahányszor kinyitottam a szemem, anyám arcát láttam

magam előtt; úgy éltünk együtt, mintha a rajtunk kívüli világ nem is léteznék.

– Jérôme!... – szólított meg, mikor felfedezte, hogy a szemem nyitva van. – No, mi lesz, világ lustája...

Hirtelen belém döbönt: a néni nem volt a házban! Ez volt hát az az ígéret, amelyet már este, elalvás közben is izlelgettem. Korán kellett kelnie, és apám Urbain segítségével felnyomta a kocsi, hogy elvigye Caenbe, ahol az ügyvédjét akarta felkeresni.

– Hány óra van?

– Nyolc...

Ez nem volt rendjén. Anyámnak már készen kellett volna lennie, és az üzletben tartózkodnia.

– Megkértem Pholien nénit, jöjjön át... így elmehetünk bevásárolni... Öltözz fel gyorsan...

Bizonyos vagyok benne, hogy anyám is boldog volt. Nem kellett suttogva beszélünk, járhattunk-kelhattunk anélkül, hogy időnként felbukkant volna Valérie néni hatalmas árnya – Valérie nénié, aki nem tudott mit kezdeni magával, és úgy vonszolta kövér lábait, mint gályarabok a béklyóikat.

– Hogyan öltözzek?

– Esik. Vedd fel a rendes öltönyödet, de az esőköpenyedet is hoznod kell...

Felvettem hát tengerészkék posztóból készült, nagy esőköpenyemet – csuklyája a szemembe hullott, és ujja nyílásán át kezemet odanyújtottam anyámnak.

Teljesen kiélveztem ennek a napnak minden részletét. Ma is élénken emlékszem mindenre, még a négy liter fehér borecetre” is.

Ez pedig Evrard-nál, az élelmiszer-kiskereskedőnél történt, aki részben nagybani eladással is foglalkozott, és

akinél havi bevásárlásainkat szoktuk intézni. Anyám egy papírdarabkára feljegyezte mindazt, amit be kellett szereznünk. A kiszolgáló, Jeanne kisasszony, mindent sorban felírt egy hosszú listára.

– Két kiló kávé... Négy liter fehér borecet... – szolt anyám egészen természetesen.

És hallom, amint a keskeny ajkú vénkisasszony az „r” betűket külön ízlelgetve, szótagolva megismétli:

– Négy-li-ter-fe-hér-bor-e-cet... Mivel szolgálhatok még, asszonyom?

Ezt csak azért említem, hogy bebizonyítsam: semmi sem került el a figyelmemet. Mégis, egész nap állandóan Albert-re gondoltam. Nem tudom, vajon mindenki így van-e ezzel. Ami engem illet, megőriztem azt a képességemet, hogy jövök-megyek, csinálom ezt-azt, beszélek, szemlélődöm, és közben folyvást egy meghatározott tárggyal vagyok elfoglalva. Lehetséges, hogy abban a pillanatban nem vettem észre a *négy liter fehér borecetet*, és nem fogtam fel, hogy rákacsintottam anyámra. Ezzel szemben évekkel később hiánytalanul fel tudom idézni magamban Jeanne kisasszony hangját és mulatságos ábrázatát...

Pontosan le tudnám írni egész bevásárló körutunkat: a szüntelenül hulló, finom és hideg esőbe beburkolódzott várost, a boltosokat, ahogy az üvegedényből kivesznek és odanyújtanak nekem néhány szem cukorkát. Még a kövezet esőfoltjaira is pontosan emlékszem.

Ezen a napon különös gyöngédséget éreztem anyám iránt, és titokban megfigyeltem, még mindig milyen fiatalos, majdnem gyermekes az arca.

Ki is beszélt erről? Fogalmam sincs róla. Néhány nappal korábban történt. És nem anyám jelenlétében. Talán Pholien kisasszony?

Pontosan emlékszem a szavakra – kezeskedem a hiteléről, mert azóta gyakran megismételtem őket. Alighanem Valérie néni tette fel a kérdést, halott húgommal kapcsolatban.

– Mi baja volt?

És valaki, Pholien kisasszony vagy apám válaszolt.

– Jérôme után nem volt elég erős... Gondolja csak el, a fiú közel öt kilóval született... A szülés következményei egész életére megviselték...

Nem értettem, de a szavak belém vésődtek: anyámat a szülés következményei egész életére megviselték, és ennek én voltam az oka...

– Mondd, anyukám, Valérie néni még sokáig marad nálunk?

– Nem tudom...

– Örökre?

– Remélem, nem...

– Akkor miért nem mondod neki, hogy menjen el?

Erre egy kicsit megszorította a kezem.

– Csitt!...

Továbbhaladtunk. Anyám elénk tartotta esernyőjét. Kisvártatva újra megszólaltam.

– Szándékosan taposott rá az állataimra... Ugye, anyu?... Azt szeretném, hogy amikor lelép a kocsiról... csússzon meg a hágcson... Úgy szétloccsanna a földön, mint egy túlérett naspolya, és csak valami kásás dolog maradna belőle...

– Elhallgass, Jérôme!

Roppant izgatott voltam. Olyan jó volt havonta egyszer elkísérni anyámat bevásárló körútjára, megállni minden üzletben. Majdnem mindenhol kaptam valamit, zsebeim megteltek cukorkával és csokoládéval.

Anyám valósággal felugrott, amikor hirtelen, a számára legváratlanabb pillanatban, komoran kijelentettem:

– Albert apja Rambures-éknél bujkál.

Arcát izgatottan felém fordította, görcsös szorítást éreztem a csuklómon.

– Ki mondta ezt neked?

– Senki.

– Hát akkor honnan tudod? Láttad?

A számon volt a hazugság. Iszonyúan szerettem volna azt mondani, hogy:

Igen!

Mert biztos voltam benne, hogy ott van! De látni nem láttam, pedig órák hosszat meredten figyeltem a rózsaszín függöny és az ablakfélfá közötti sötét rést.

Tulajdonképpen túlzásba is vittem a dolgot... Láttam, hogy odabent emberek mozognak... Nem mertem volna megesküdni, hogy egy férfit is láttam, de tudtam, egész biztos voltam benne, hogy ott van, hogy az első naptól kezdve ott volt.

Ahelyett, hogy igennel válaszoltam volna anyámnak, vagy ahelyett, hogy nyíltan nemet mondtam volna, megismételtem:

– Ott van!

– Hallgass, Jérôme!... Ilyet nem mond az ember, ha nem biztos benne!

Rendületlenül folytattam.

– Ne félj!... Valérie nélinek nem mondom meg...

Anyám felindultságát szabálytalanná váló lépései is jelezték. Úgy emlékszem, megállt, hogy szembenézzen velem – megpróbálta kitalálni, mit forgatok a fejemben.

– Mi köze ehhez Valérie néninek?

– Feljelentené a rendőrségen!

– Bolond vagy, Jérôme...

Dehogyan voltam én bolond, csak pokolian izgatott! Mint olyankor, amikor túl sokat játszottak velem, úgyhogy már nem ismertem mértéket, s ennek aztán majdnem mindig rossz vége lett.

– Nagyon is boldog lenne, ha megkapná a húszezer frankot... Gyűlölöm...

– A rokonunkat nem szabad gyűlölni...

– Nekem nem rokonom... Csak apámnak...

Anyámnak talán össze kellett volna szidnia, jól le kellett volna hordania engem? Szerencsére beléptünk egy üzletbe, hogy új kesztyűt vásároljon nekem.

– Úristen! Már tizenegy óra... És szegény Pholien kisasszony még mindig az üzletet őrzi...

Mikor a térre értünk, észrevettem, hogy anyám a magkereskedő háza, Rambures-ék félhold alakú ablaka felé pillant. Újra megszólaltam.

– Ott van!

– Hallgass... Eredj fel gyorsan és öltözz át... Apád megharagszik, ha meglátja, hogy a jó ruhádban vagy...

A végletekig ki akartam volna aknázni újra felélesztett bizalmas kapcsolatunkat? Estig folyvást csak anyámhoz dörgölődtem. Rendszerint nem engedte meg, hogy a boltban csellengjek, és észrevettem, most is többször azon a ponton volt, hogy felküld. Lehet, hogy ezúttal örült a jelenlétemnek? Talán megérezte, hogy ezen a napon nagyon szerettem?

Folyton Albert-re gondoltam. Helyváltoztatás nélkül, messziről is jól láthattam a falragaszt, rajta a bujkáló férfi fényképét.

Lehetséges, hogy Albert beteg volt? Lázas? Vagy egész nap kis fotelében ült – anélkül hogy láthatta volna, mi történik odakint?

– Mondd, anyukám, a néni miért akarja nekünk adni a házat?

– Hogy velünk maradhasson... Fél magányosan élni...

Az összes délelőtt begyűjtött cukorkát és csokoládét megettem. Dugig jóllaktam, az arcom tüzelt. És elképzeltem magamnak nagy kocsinkat a fák között az országúton, apámat, oldalán a nénivel. Vajon mért éreztem ezt a képet illetlennek?

Lehet, hogy Rambures-né most is Tati anyó boltjába megy bevásárolni? Még mindig polgári ruhás nyomozó állt a házuk előtt, de nem ugyanaz, mint eddig. Kora délután megláttam Renoré urat, a háztulajdonost, amint szokásos körútjára indult a téren. Amikor a nyomozó közelébe ért, az kalapot emelt.

Mint aki feszülten várakozik, aggódtam is, meg boldog is voltam. Meggyőződés nélkül játszogattam, és anyám, úgy látszik, megérezte ezt, mert így szólt hozzám:

– Nem szabadna folyton arra gondolnod, Jérôme... A néni zavarta meg a fejedet az újságjaival... Ha a Rambures fiú a házban bujkálna, a rendőrség már megtalálta volna... Azt hiszem, ma reggel is tartottak házkutatást, és szegény Rambures-nét közel két órán át faggatták a Főkapitányságon...

Nem válaszoltam. Telítve voltam gondolatokkal és benyomásokkal. Középen vaskorlással kettéválasztott lépcsősorával magam előtt láttam a Főkapitányságot...

– Börtönbe csukták?

– Ugyan! Látod, milyen vagy... Ne gondoldj többet erre! ...Játssz inkább a bútoraiddal... Várj! Világosságot csinállok... Akarod, hogy meggyújtsam neked az asztali melegítőt?

– Nem! Az Valérie nénié...

Akaratom ellenére szemrehányás volt a hangomban. Valérie néni megérkezéséig talán bizony nem elégedtem meg a kályhacső melegével?

– Meg kellene értened, Jérôme, hogy a mienkhez hasonló két kis helyiségben nem rejtőzhet el egy férfi... Viselkedj rendesen... Le kell mennem.

* * *

Nem ezen az estén jöttem rá; csak ezen az estén kezdett megfogamzani bennem az ötlet:

– *...a mienkhez hasonló két kis helyiség... egy férfi... elrejtőzni...*

Meghallottam a lovakat. Apám Valérie néni tiszteletére előbb megállította kocsiját a téren, csak azután hajtott be a ház mögé, a Céhek udvarába. Leszáguldottam a lépcsőn. Anyámmal együtt ott álltunk az ázott küszöbön, és nem tudom, miért, kezemet a kezébe tettem.

Sötét volt. A kocsilámpák égtek, Urbain, aki átengedte helyét a néninek, az áruk között, a kocsi belsejében helyezkedett el.

Apám szállt le elsőnek.

– Lassan... – tanácsolta. – Nyújtsa ide mind a két kezét...

A bak nagyon magas volt. A három egymás fölé helyezett hágcsó felett anyámmal megláttuk a néni előrehajló, fekete tömegét.

Ekkor anyám rám nézett. Meglepett az ajkán átsuhanó mosoly, éreztem, hogy megremeg a keze. Emlékezett arra, amit reggel mondtam, és elképzelte Valérie nénit, amint elcsúszik, szétloccsan a járdán, és nem marad belőle más, csak valami lágy és mozdulatlan tömeg.

Nem így történt. De azért mégis boldog voltam, mert anyám és köztem valami cinkosság alakult ki.

– Jól tetszett utazni?

– Borzalmasan!... Erről az átkozott ponyváról az egész úton víz csurgott a nyakamba...

Pompás!

– Ami pedig az ügyvédet illeti... Ha ez sem jár egyenes úton!... Kérdezd csak meg a férjedet, mit fizettem neki... Vagy visszaadják ezek a Triquet-ék a házat, vagy... Ha kell, az utolsó centime-omat is rászánom – még ha menhelyen pusztulok el, akkor is... A saját kezemmel gyűjtöm fel...

Felnyomta magát a számára túl keskeny lépcsőn. Magam előtt látom, amint levetkőzve odamegy az ablakhoz, lehajol.

– Még mindig nem tartóztatták le ezeket?

Rambures-ék felé nézett,

– Az ilyenek miatt vannak a forradalmak... Caenben is talákoztunk egy menettel, meg kellett várni, míg elhaladtak... A rendőrség mintha csak velük lenne...

Helytelenül tettem, hogy akkor mosolyogva néztem rá. Biztos vagyok benne, a szemem ragyogott. Tele voltam titkokkal. Először is a hágcsó históriája és anyám pillantása. Meg a Rambures fiú...

Ha megtudja, szalad a rendőrségre a húszezer frank jutalomért! De sohasem fogja megtudni! Nem mondok neki semmit! Vigyáznom kell, nehogy kitalálhassa, a jelenlétében nem szabad túl sokszor az ablak felé fordulnom.

– Mi van ma veled?

– Semmi, Valérie néni! Semmi!

– Az ember azt hinné, valami rossz viccet csináltál...

Mézesmázosan válaszoltam.

– Ó, dehogyis, néni...

Alsószoknyára vetkezett előttem, fújtatva, zsörtölődve fel s alá járkált.

– Anyád igazán feljöhetne egy pillanatra, hogy segítsen... De a te anyádnak soha sincs egy szabad perce! A kereskedés!... Mindig csak a kereskedés!...

Valósággal rögeszméje volt, hogy úgy kezelt, mint vele egykorút, és rám zúdította minden keserűségét.

– Mintha nem lenne elég, hogy apád folyton a vásárokat járja!... Mit nyer anyád azzal, ha egész nap a boltban van?... És a rezsi, a villanyszámla, a különböző adók... Meg is mondtam az imént apádnak... Sokkal jobb dolgok lenne egy kis házban, bolt nélkül... Anyád a háztartással foglalkozhatna... Apád pedig folytathatná a maga mesterségét ezzel a vén iszákossal, aki egész úton horkolt...

Felháborított, hogy a néni így beleavatkozik a dolgainkba. Már egészen úgy viselkedett, mintha a saját házában lenne. A bolt ingerelte, kivált azért, mert anyám nem állt egész nap az ő rendelkezésére.

– Feltétlenül másként kell elrendezni a dolgokat...

Komolyan gondolta mindezt, mert az asztalnál, miután hosszasan kémlelte anyámat, újra elővette a témát, és kijelentette:

– Már megint nagyon sápadt vagy! És a fiad is olyan fehér, mintha nem is vér folyna az ereiben... Ha nem lenne az a piszkos bolt...

Anyám apámra nézett. Apám elfordította a fejét.

– Biztos vagyok benne, hogy jobban járnátok, ha...

Másnap újra a földön, az asztali melegítő közelében üldögéltem, amikor a néni, aki épp az imént olvasta ki az újságot, felcsattant.

– Mégiscsak érthetetlen, hogy nem tudnak elfogni valakit, akinek a fényképe mindenütt ki van téve, és akinek egyetlen sou sincs a zsebében...

Furcsa gyönyörűséggel így szóltam magamban:

Vigyázat, Jérôme! Nehogy észrevegye, hogy te tudod...

– Talán vízbe ugrott – mondtam fennhangon.

Vállat vont, és megvetéssel nézett rám. Majd egy gondolat remegtette meg az ábrázatát, mint amikor szellőkés borzolja fel a csatorna vizét. A gondolat gyanúvá erősödött. Rám szegezte szemét, aztán Rambures-ék ablaka felé fordult.

– A rendőrség tegnap újra átkutatta a házat! – közöltem sietve.

Bizonyos vonatkozásban mintha egykorú lett volna velem. Például amikor vitatkoztunk. Nem úgy vitatkozott velem, mint felnőtt szokott a gyerekekkel, hanem mint egyik gyerek a másikkal.

És az asztalnál is, amikor megvizsgálta a tányéromat, hogy megbizonyosodjék, vajon anyám nem jobb falatot adott-e nekem, mint neki!

Most is... Mintha csak valami játékba kezdtünk volna:

– No, ne mondd! Ne mondd! – mormolta.

Majd hosszú percekkel később:

– Hogy is hívják a kislányt?

– Albert!

– Szoktál vele játszani?

– Nem!

– Miért mondtad, hogy a barátod?

– Mert a barátom!

Olyan dühös képet vágott, mintha össze akarta volna zúzni az állataimat és a kis bútoraimat.

– Szeretném tudni, miért nem jársz te iskolába, mint minden rendes gyerek!

– Mert skarlát van...

– Skarlát!... Skarlát!... – makogta.

Csak ekkor kezdődött el igazán a játék. Elhatároztam, hogy meglesem Albert apját, de azt is elhatároztam, hogy a nénit megakadályozom ebben.

Ő pedig azt gondolta, eltitkolom előle az igazságot, és mindenáron rajta akart kapni.

– Mit nézel? – kérdezte hirtelen.

– Semmit... Kinézek az utcára...

– Az utcán nem történik semmi...

– Azért még kinézhetek...

Otthagya karosszékét, végigcsoszogott a szobán, és egy pillantást vetett Rambures-ék felé.

– Mióta akasztják ezt a rózsaszín anyagot az ablakukra?

– Amióta a járókelők minduntalan felnéznek hozzájuk
Következő mondatát nem értettem meg.

– Ki tudja?... Az asszonyok elég ostobák!...

Talán meg kellene lesnem Rambures-nét, amint a teljes sötétséget kihasználva, bevásárolni indul Tati anyóhoz?

Gyorsan odamennék hozzá, és azt tanácsolnám neki, vigyázzon, mert Valérie néni...

– Anyád ismeri?

– Kit?

– Rambures-nét... Gondolom, szokott nálatok vásárolni?

– Lehetséges!

Válaszom szándékosan volt titokzatos. Ma már tudom, hogy mindent elkövettem a néni kíváncsiságának felszítására, gyanakvásának fenntartására. Ha immár egy órája nem gondolt a dologra, én voltam az, aki nem tudtam a helyemen maradni, és orromat a hideg üvegre nyomva, hangsúlyozott figyelemmel, érdeklődő ábrázattal tekintettem ki az ablakon.

– Már megint a teret nézed? – vigyorgott.

– A patikust. Most rakja fel a fatáblákat...

A félhomályban két vagy három alkalommal észrevettem vagy inkább megsejtettem Albert barátom nevezetes, csipkés szélű, fehér gallérját. Kezeket is láttam. De mindent megadtam volna érte, hogy felismerjek egy arcot, az ő arcát, a férfiét.

– A gyilkosok mindig ott lapulnak, ahol azt hiszik, lehetetlenség elrejtőzni...

A játék nem órákig, hanem napokig tartott. A fejem nehéz volt és tüzelt. Az egyre jobban és egyre feketébben hulló eső miatt nem mehettem ki az utcára. Végül is valóságos, a többiektől különváló szigetet képeztünk a nénivel a házban. Megvolt a saját nyelvünk, külön foglalatosságokkal és titkokkal rendelkezünk. Gyűlöltük egymást, leskelődtünk egymásra, és ezt alig titkoltuk.

Odáig merészkedtem, hogy kijelentettem:

– Anyám nem fogja otthagyni a boltját!

– Ezt ő mondta neked?

– Nem! De én nem akarom...

Tudtam, hogy ez mit jelent. Bizonytalanul éreztem, hogy a néni elképzelése az életünket, a családunkat fenyegeti, hogy ez a fenyegetés elsősorban anyámra nehezedik. Amikor a néni erről beszélt, és mindennap szóba hozta az ügyet, amely valóságos vesszőparipája lett, anyám kényszeredett mosollyal háritotta el a kérdést.

– Később, igen...

– Az ám! Majd ha a temetőben fekszel...

Dühös voltam. Haragudtam apámra, mert nem lépett közbe. A sztrájkolók valahol Saint-Etienne mellett kifosztották az üzleteket, mire a néni epésen leszűrte:

– Arra vártok, hogy benneteket is kiraboljanak?

Aztán félhold alakú ablakunknál, vörös lánggal égő melegítőnk mellett, tovább folytattuk játékunkat a nénivel. Felolvasta nekem az újságot, és közben az arckifejezésemet leste.

Bizonyos, hogy a nyomozás kudarca élénk elégedetlenséget és nyugtalanságot kelt a vidék egészséges gondolkodású lakosságában. Hogy egy olyan férfi, akinek megvan a személyleírása, ennyi ideig ki tudjon bújni a rendőrség hálójából...

A néni félbeszakította magát. Körülnézett, és úgy kérdezte, hogy nem látott engem.

– A ház tulajdonképpen ugyanolyan, mint ez itt, nem?

Nyomon követtem a gondolatát.

– A rendőrség...

Anyám jött fel.

– Egy csomag ingvászon érkezett a pályaudvarra...

Egyik nagyon jó vevőnknek ígértem belőle ma estére...

– Azt akarod, hogy én vigyázzak az üzletre?

– Dehogysis, néni...

Meghiszem azt! Hogy megfutamítsa a vevőket?

– ...Áthívom Pholien kisasszonyt... Már megszokta...
Csak egy negyedóráról van szó...

– Minthogy annyira ragaszkodsz a boltodhoz... –
sóhajtotta a néni.

Miért követtem szemmel anyámat? Minden ok nélkül,
mert nem volt mit csinálnom. Kopogott a falon vagy
inkább...

Mozdulatlanná merevedtem, a vonásaim megfeszültek,
a lélegzetem elakadt. A néni észrevette.

– Mi van veled?

– Semmi...

– Pholien kisasszony!... Pholien kisasszony!...

A szomszéd házban megállt a varrógép.

– Lenne szíves átjönni egy kicsit, vigyázni az üzletre?...
Nem zavarom túlságosan?...

Anyám már fel is tette a kalapját, kabátját a köténye
fölé vette.

– A gyerek jól viselkedik, néni?

Anyám ezzel kedveskedni akart a néninek, de nekem
egyáltalán nem szerzett örömet a kérdéssel. Igaz, amióta
tudtam, hogy egy életre nyomot hagyott rajta a születésem,
mindent megbocsátottam neki...

A meleg, a békesség valósággal elzsibbasztott, és az
imént tett felfedezéstől az arcom, de még a fülem is
bíborvörös volt. Már semmire sem mertem ránézni.
Gépiesen mozgattam egy kis játékasztalkát, amelynek az
egyik lába meg volt ragasztva.

Anyám mozdulata felidézett egy emléket... Anyám
ugyanis nem a falon kopogott, hanem egy a fal többi
részével azonos papírral fedett ajtón. A papiroson idővel

kirajzolódott a rés, és a zár magasságában már jó ideje ki is lyukadt.

Valamikor ugyanis ezek a házak mind egybe tartoztak. Az egyik helyiségből át lehetett menni a másikba. Majd, amikor boltról boltra kiadták a helyiségeket, az átjárókat megszüntették.

Csak elég homályosan emlékeztem erre. Hároméves vagy valamivel több lehettem. Akkoriban az az iratállvány, amely jelenleg a lépcső tövében áll, ebben a helyiségben volt. Apám, amikor hazajött, itt készítette el a számadásokat.

Két igen kopott bőrerszénye volt, egy nagy és egy kicsi. A nagyban az ezüst-, a kicsiben az aranypénzeket tartotta.

Magam előtt látom, amint a pénzeket számlálja, kis szabályos halmokra osztja, majd elzárja őket szobájának egyik fiókjában.

Azon a bizonyos napon anyám lehívta. Annál is jobban emlékszem rá, mert gyakran emlékeztettek az ügyre, ha rosszul viselkedtem. Azt mondták:

– Ebből is láthatod, hogy mindig elviselhetetlenül rossz voltál!

Mit csináltam? Perselyesdit játszottam. Fogtam a kis aranyozott pénzdarabokat, és lábujjhegyre állva, egyenként bedobtam őket a kulcslyukon.

Amikor apám kicsit később kérdőre vont, csupán ennyit válaszoltam:

– Ott vannak a perselyben...

Anyám sírt... Most is hallom.

– El kell menni a háztulajdonosért.

– Olyan ember, mint Renoré úr!... Még képes, és ezért fölmond nekünk...

Már akkor is Pholien kisasszony lakott a szomszédban. Nem tudtam azonban, hogy a mi használaton kívüli ajtónk mögött egy ugyanilyen ajtó van; vagyis a fal mindkét oldalán volt egy, és köztük a fal vastagságának megfelelő üres térség maradt.

Apám elhívatta a lakatost. Ekkor láttam ezt az üres térséget, amely olyan széles és olyan mély volt, mint egy szekrény. A pénzdarabokat megtalálták...

– Miért mosolyogsz?

– Csak úgy, néni...

A tekintetem olyan merően tapadt erre a használaton kívüli ajtóra, amely valóságos felfedezés értékével bírt számomra, hogy a néni megfordult.

– A végén még azt hiszem, hogy alamuszi vagy, így hát szeretnélek inkább előre figyelmeztetni, hogy nem bírom az alamuszi embereket...

Bántam is én. Anyám azt állította, hogy a mienkhez hasonló két kis helyiségben nem lehet egy férfit elrejtteni. Nos, most már tudtam, hogy nem így van.

Kinek jutna eszébe a két ajtó között kutatni, elkérni a kulcsot Renoré úrtól?

Ujjaimat annyira összeszorítottam, hogy egészen kifehéredtek, mintha megfagytak volna.

Tudtam! Tudtam! Egyedül én tudtam! Tudtam, hogy hol van Albert apja! Tudtam, hogy sohasem fogják megtalálni!

– Hová mégy?

– Sehová...

Kimentem posztolni Rambures-né útjába. Úgy éreztem, meg kell őt nyugtatnom, nagyon gyorsan elhaladva mellette, oda kell sügnöm neki:

Én tudom!... De ne tessék félni...

Meg is tettem volna. A szótagok talán nem lettek volna egészen tisztán kivehetőek, de megtettem volna, mégpedig habozás nélkül, olyan zaklatott voltam. Egész testemben remegtem. A sapkámat sem vettem fel. A hajam lucskos lett.

– Ilyenkor szokott bevásárolni...

Egy hang mögöttem:

– Gyere csak ide egy kicsit, fiacskám...

A kövér halaskofa! Egy marék nedves, fagyos csigát nyomott a kezembe.

– Megmondhatod anyádnak, hogy az én halam is van olyan friss, mint az, amit vásárolni szokott. Csakhogy ő túlságosan is büszke, igaz-e?

Nem tudtam, miért volt büszke az anyám. Az ablakra néztem. A csigák a földre hulltak. Ablakunkból Valérie néni figyelt engem, és kövér arca olyan volt, mint valami medúza.

Anélkül, hogy egy lépést is tettem volna előre vagy hátra, ott maradtam a tér közepén, a lendületem megtört, és ekkor súlyos, ütemes lépéseket hallottam.

Tíz, szabályos sorban menetelő rendőr tűnt elő a Saint-Yon utcából, a másik járdán pedig a civil ruhás felügyelő haladt. Alig ötméternyire tőlem, a tér közepén megálltak.

– Állj!

A járda mentén gépkocsi vesztegelt, a felügyelő odament, és kinyitotta az ajtaját. Az a monoklis férfi szállt ki belőle, akit az egyik reggel láttam.

– Minden készen?

– Minden, ügyészhelyettes úr... Tíz másik ember a háztömb mögött helyezkedik el...

Anyám a hóna alatt cipelt nagy csomagtól egészen meggörnyedve most jött vissza. Hozzászaladtam. Belekapaszzkodtam a csomagba.

– Elfogják...

– Kit?

– Albert apját!

Észrevette a csapatnyi egyenruhást.

– Gyerünk haza, gyorsan... – dadogta.

Nem is gondolt arra, hogy megkérdezze, mit keresek odakint. Teljesen átázott csomagját letette a pultra.

– Köszönöm, Pholien kisasszony... A vevő még nem jelentkezett?... Eredj fel, Jérôme... Nemsokára én is utánad megyek...

Hallottam, hogy halkán szól valamit Pholien kisasszornynak, engem pedig a szobámban a néni széles, elégedett mosolya fogadott.

– Remélem, ezúttal elkapják!

Mi ütött belém? Durván megfenyegettem.

– Ha megmondod...

És mivel a visszavonuláshoz túlságosan késő volt, zúgó halántékkal fejest ugrottam.

– Ha megmondod, megöllek!

VII.

Tegnap megpróbáltam kikérdezni anyámat. Keveset változott, fehér hajszálait alig lehet megkülönböztetni a szőkétől. Caen-ban lakik, és a véletlen úgy akarta, hogy az épületnek, amelyben lakást bérel, éppen egy bizonyos Jambe úr legyen a gondnoka; Jambe úr annál az ügyvédnél volt írnok, akihez annak idején a néni ebbe a városba utazott.

– Istenem, Jérôme!... Hát te emlékszel ezekre a dolgokra?

Anyámnak bizony meg kellett erőltetnie az emlékezetét.

– Arról az esetről beszélsz, amikor Valérie néni nálunk lakott?... Arról az anarchistáról, akinek egy kisfia volt, ugye?... A kisfiú szanatóriumban halt meg.

– Nem szanatóriumban – igazítottam helyre szelíden. – A nagyanyjával együtt hegyvidékre költözött, Nizza mellé...

– Ha elgondolom, mit gyötört engem ez a Valérie néni a póréahagymájával!

Ezúttal rajtam volt a meglepetés sora. Semmiféle póréahagymára nem emlékeztem.

– Nem emlékszel?... Nem bírta a póréahagymát, még a szagát sem... Mindig azt állította, hogy a levesbe meg a vagdalt húsba is tesztek belőle... Amikor az üzletben voltam, felemelte a lábasok fedelét...

– És valóban nem raktál az ételbe?

– Egy egészen keveset, de amikor megfőtt, kivettem... Csak az íze kedvéért... Egyik este talált egy darabkát a tányérján... Te már ágyban voltál... Akkor történt, amikor

mumpszod volt... Fáradt lehettem... Ő meg azzal kezdte, hogy hazugnak nevezett, mert azt mondtam neki, hogy nem tettem bele póréhagymát, aztán már azt se tudom, mi mindent összehordott... Szegény apád, aki sohasem szólt semmit, holtápadra vált... A bajusza hegye remegett... Felállt... Most se tudom, hogy bírt egyáltalán megszólalni...

„Lesz szíves elhallgatni... A feleségem a saját házában van, érti?... Maga pedig holnap szedheti a sátorfáját...”

Azt hiszem, a nénikéd gyilkosnak nevezte apádat... Másnap nem akart elutazni... Minden lehető eszközzel belénk csimpaszkodott... Majdnem erőszakkal kellett a vicinálisához kivinni...

– De a letartóztatás?...

– Ja, igen... Kevéssel ezelőtt történt... Ugye, holmi jutalomról is szó volt?... Várj csak!... Eszembe jut valami... Igen... A lisieux-i patikus segítségével fedezték fel... Az illető férfi... hogy is hívták?

– Rambures... Gaston Rambures...

– Úgy van... Amikor eldobta a bombát, súlyosan megsebesítette a kezét... Mindazok, akik látták, jelezték, hogy a bal keze be volt kötve... Az édesanyja, hogy kezelni tudja, és mivel gondolta, hogy nálunk mindenki szemmel tartja, vonaton Lisieux-be utazott, ahol bement az állomás melletti patikushoz... És lám, milyen a vak véletlen!... Találd ki, ki volt a patikában?... Urbain!

– A mi Urbainünk?

– Éppen vásár volt Lisieux-ben, és Urbain elkísérte apádat... Nem tudom, mit csinált a patikában, amikor felismerte Rambures-nét... Az asszony nem ismerte Urbaint...

Tudja, ki ez? – mondta a patikusnak, minden hátsó gondolat nélkül.

Nem úgy a patikus, aki elment a rendőrségre. Hiperoxidos oldatot és egyéb kötözéshez szükséges dolgokat adott el Rambures-nének. A rendőrség újabb házkutatást tartott Rambures-éknál, és megállapította, hogy sem Rambures-né, sem az unokája nem sérült...

Ha jól emlékszem, nem akarták odaadni neki az egész jutalmat, a felét a rendőrök közt osztották fel...

Megpróbáltam anyámat szóra bírni magáról a letartóztatásról. Emlékezetének mechanizmusa alighanem más, mint az enyém. Amit elmesélnek neki, arra emlékszik: például a patikus történetére, de azt már nem tudja, hogy milyen idő volt ezen az estén.

Magam előtt látom, amint igyekszik összeszedni az eszét, és azt mondja:

– Esett, ugye?

– Dehogy! – diadalmaskodtam. – Egész nap esett, de este feltámadt a szél... Hát nem emlékszel? A fedett piac palateteje ezüstösen csillogott a holdfényben, és a férfiak úgy egyensúlyozták magukat rajta, mintha tűzijátékra várának... És a csendőrökre sem emlékszel, akik levizelték a házunk falát?...

Megrázta a fejét.

– Nem... Ez nem is tűnt fel nekem...

* * *

Anyámra csak azért hivatkozom, hogy az emlékezetem hézagait kitöltsem, vannak ugyanis pillanatok, amelyekre olyan jól emlékszem, mintha csak tegnap lettek volna.

Szüleim nem voltak kíváncsiak, asztalhoz ültünk anélkül, hogy megpróbáltuk volna megtudni, mit akar a rendőrség. A redőnyöket leeresztettük. Az üzletben a

gázlámpa takarékra volt állítva, és apám evés közben Caféról, két lovunk közül az öregebbikről beszélt; azt mondta, hamarosan másik kell a helyébe.

Gyakran megremegtem a kívülről jövő zajok hallatán. Nem tudtam mire vélni ezeket a bizonytalan zajokat: a csoszogó lépteket, a jövést-menést; olyan volt, mintha reggel lenne, és most kezdődnék a piac.

Váratlan, éles sípszó hangzott, hasonló ahhoz, amelyet egyik vasárnap reggel ujjukat a szájukba dugva, a suhancok hallattak. Apám felállt, odament az ajtóhoz, amelyre már feltettük a keresztpántot.

– Vigyázz, André... – tiltakozott anyám.

Apám résnyire nyitotta az ajtót; a szellőkéssel együtt a morajlás is elért bennünket.

– Gyere vissza, André... Ezért nem érdemes egy sebesülést megkockáztatni... Ha látni akarod, menj inkább az ablakhoz...

Szó nélkül kisurrantam a konyhából, és fölmentem a szobámba, ahol nem volt világosság, de kívülről beszűrődött a fény. Ekkor vettem csak észre a holdat, vagy inkább ahogy visszaverődött a fedett piac tetején, amely mintha maga is világított volna. Még senki sem tartózkodott a tetőn.

Csak álldogáló csoportokat lehetett látni, és mindenki ugyanabba az irányba nézett. Az egyenruhás rendőrök a mag-kereskedő boltjában és Brou úr patikájában tartózkodtak. Az emeleten leszakították a függönyt. Felismertem Rambures-né lábait, az ágy szélén ült, és Albert-t is megpillantottam, amint ide-oda lökdösték.

Miután a hangokat nem hallottuk, a mozdulatok összefüggésteleneknek látszottak. Ki lehetett találni, hogy a lépcsőn emberek szaladgálnak. A felső emeleten, ahol két

tetőablak volt, és egy tehetetlen öregasszony lakott, lámpát gyújtottak.

Valaki mozgott mellettem. A nénikém. Egy pillanattal később megfordultam, és már nem volt ott. A szüleim is feljöttek.

– Nem gondolod, hogy ebből még összetűzés lesz? – szólalt meg anyám.

Én is éreztem a levegőben a feszültséget. A kíváncsiak, a füttyszótól eltekintve, még nyugodtan és csendben várakoztak, de mindenki sejtette, hogy csak nagyon kevés kellene... Magam is olyan feszült voltam, hogy nehezen, nyitott szájjal lélegeztem, mint a partra vetett hal...

– Nézd: a néni... – lihegtem.

Ujjal rámutattam. Valérie néni odakint volt! A járdán, pontosan szemben Rambures-ékkal, a monoklis férfi és a rendőrök mellett. Ott állt, hatalmasan, kezét kidüllesztett hasára tette, és az isten tudja, miért, senki sem merte visszatuszkolni a tömegbe.

– Pholien kisasszony biztosan magánkívül van... – jegyezte meg anyám – olyan félős...

És odament a válaszfalhoz, hogy átkopogjon.

– Pholien kisasszony!... Pholien kisasszony!... Jöjjön át hozzánk... De igen!... Várjon... A férjem átmegy magáért... Eredj le, André... Egyedül nem mer kimenni az utcára... Biztos vagyok benne, hogy imádkozott a sötétben...

Szegény Pholien kisasszony olyan pici, olyan légies, olyan igénytelen volt, hogy szinte anyagtalannak látszott! Anyám is, néha mintha inkább csak súrolta, mint érintette volna a tárgyakat; olykor úgy érzem, ma már kiveszett az asszonyoknak ez a fajtája.

...Pontosan abban a pillanatban robbant ki, amikor Pholien kisasszony apámat követve kimerészkedett az

utcára, ahol csak néhány lépést kellett megtennie. Egy kiáltás tört fel, Isten tudja, honnan.

– Halál reá!

Aztán csend lett, mintha az emberek még ingadoznának, mintha hirtelen felmérnék a perc súlyát.

Ekkor a tér szemközti sarkán – Wisser fűszeresboltja mellett – újabb durva hang csattant.

– Le a zsarukkal!

A lökdösődés, vitatkozás, taposódás hangja tompa, zilált morajlásként újra felzúgott, mintha rakéta jelent volna meg az égen.

Ezen az estén eszembe sem jutott feltenni magamnak a kérdést, vajon miért is tüntetnek, de azt hiszem, senki sem gondolt erre. A dolog magától értetődőnek látszott. A nyugtalanság önmagától keletkezett, nem volt szüksége semmiféle tényleges okra.

A rendőrök hasztalan szorították vissza a tömeget, már nem egy, hanem száz meg száz füttyszó hallatszott. Eközben felfedeztem a szürke piactetőn az első kíváncsiskodót.

– Jöjjön csak, Pholien kisasszony... Biztos voltam benne, hogy nyugtalan...

– De hát mi lelte ezeket? – kérdezte ijedt tiltakozással a szegény kisasszony.

– Üljön csak le... André majd hoz nekünk egy csepp almapálinkát...

Mindenfelől, valamennyi környező utcából emberek jöttek elő, és a tér csodálatos gyorsasággal megtelt. Felhallatszott, amint odalent neki-nekiütődnek a redőnyünknek, beszélgetnek, és mindezt folytonosan az utcakövezethez súrlódó sok száz cipőtalp különös zaja kísérte.

– Hogy’ nem jutott eszükbe ezt a szegény kisfiút eltávolítani onnan?...

Csakugyan meglepő volt: Albert nagy, fehér gallérjával ott állt a helyiség közepén, és senki sem törődött vele. Nem sírt. Nem tudta, hová legyen.

Valahol szilánkokra tört egy kirakatüveg. Azt hiszem, a patikusé, de nem vagyok biztos benne, mert néhány másodperccel később már tíz, húsz üvegtáblát zúztak be kövekkel, és ekkor riadóztatták a csendőrséget.

– Mit csinálnak? Maga érti, André úr, hogy mit csinálnak ezek? – nyöszörgött Pholien kisasszony.

– Azt hiszem, keresik az illetőt! – válaszolta apám. – Mihelyt megtalálják, vége...

A sötétben csak a szüleim arcán visszaverődő fényeket láttam. Néha az emberek, akik az utcáról felnéztek ránk, hosszasan szemügyre vettek bennünket, alighanem különös képet nyújthattunk.

Gyerekek is voltak odalent. Egész családok jöttek, mint valami díszszemlére. Az utcakölykök a lábak között mászkáltak, pusztá szórakozásból éles kiáltásokat hallattak, amelyek belevegyültek a zűrzavarba.

A nénikém pedig valami különös kegy folytán még mindig a fenntartott helyen díszelgett. A magas rangú személyiségek körében, ott állt pontosan a magkereskedés ajtaja előtt, és meg mernék esküdni, hogy szóba is elegyedett a nyomozókkal.

– Halál reá!... Végezzenek vele!... – üvöltötték egyesek.

– Le a hekusokkal! – válaszolt a másik oldal. – Üsd a zsarut...

Ekkor sötét rejtekhelyünkön megszólalt egy hang, az enyém, és el tudom képzelni szüleim megrökönyödését,

hiszen én magam is meg voltam döbbenve, amint váratlan, emberfeletti nyugalommal ezt mondtam:

– Tudom, hol van!

– Látod?

– Nem... De tudom, hol van...

Felálltam.

– Ide nézz, anyukám... – szoltam.

Megkopogtattam a használaton kívüli ajtót.

– Albert szobájában is van egy ilyen rejtekhely.

Végig sem hallgattak. Ugyanis a Saint-Yon utcából csendörök, mintegy húsz lovas tört a térre, a tömeg hullámszerűen, örvényleni kezdett, és redőnyeinket olyan lökés érte, hogy azt hittük, engedni fognak, és az emberek egymás hegyén-hátán begurulnak a kirakatba, az üzletbe.

– Feltetted a keresztrudat, André?,

Anyámnak hirtelen eszébe jutott valami. Lenézett az utcára, a nénire, aztán tekintete engem keresett a félhomályban.

– Jérôme... Ugye, nem mondtad meg neki?...

– Nem hát!

Elpirultam. Bűnösnek éreztem magam. Tűrhetetlen szorongás markolt a mellembe. Nem! Nem mondtam meg a néninek, ez így igaz. De vajon mégis, nem beszéltem-e túl sokat? Vajon amikor meg akarta tudni, amikor lesett engem, nem mosolyogtam-e szándékosan fensőbbes arckifejezéssel, és vajon időnként akaratom ellenére is nem néztem-e a rejtekhely felé?

És ha kitalálta? Ha ki fogja találni?

– Ni csak, felteszik a függönyt...

Valaki biztosan azt gondolta, hogy a szoba látványa csak felizgatja a tömeget, de amikor odalent meglátták, hogy a fekete függöny eltakarja a félhold alakú ablakot,

haragjukban felzúdultak, és újra előrenyomultak, majd átmeneti hátrálás után megint előrelendültek.

Hogyan is felejtette el ezt anyám? Én még most is érzem annak az almapálinkának az illatát, amelyet apám kínált. Magam előtt látom a Saint-Yon utca torkolatában szorosan egymás mellé állított, mozdulatlan lovakat.

Lehetséges, hogy az emberek el fogják vágni a lovak inait?

Nagy csattanás. A Costard Kávéház vasredőnyét lezuhintották.

– Halál rá!... Halál rá!... Halál rá!

Már nem haragból kiabáltak. Bármilyen különösnek tetszik, a tömeg szórakozott; mint holmi mindennapi kifejezéseket, ütemesen, jelszóként skandálta a szavakat.

Az emberek nyugtalankodtak. Nem értették, mi történik. Isten tudja, miféle kegyetlenséget szimatoltak ebben az emberhajzában, amely nem akart véget érni. Valami titokzatosságra, vagy valami mulasztásra gyanakodtak; a rendőrség tehetetlenségére. Dühöngtek.

– Végezzenek vele! – üvöltötte az előbbi hang, amely már korábban is ugyanezt harsogta.

A rendőrfelügyelő a magkereskedés küszöbéről szólni akart, de lehurrogták.

– Le a hekusokkal!

– Vesszen a rendőrség!

– Naplopók!

– Üsd a zsarut!

És akkor azt láttuk, hogy... Minden olyan gyorsan történt, hogy a lélegzetem is elállt. A Rambures-ékhez vezető sötét és keskeny folyosón árnyak rajzolódtak ki. Előbb csak valami fehéret láttam, valami fehéret, ami

Albert gallérjához hasonlított. És valóban ő volt az, mégpedig a nagymama és két férfi kíséretében.

Kivezették őket a házból, nem tudom, miért. A meglepett tömeg is elhallgatott egy pillanatra, az emberek megpróbálták megérteni a dolgot. A nyomozók meg egyre ismételték:

– Utat, emberek!... Utat!...

És persze, erre az egyenes tartású, idős asszonyra és a döbönt kisfiúra senki sem haragudhatott. Az utolsó sorokból, ahol kitalálták, hogy valami történik, de nem tudták, mi – meglökték a tömeget. Még néhány méter, és a kis csoport elérte volna a néptelen Saint-Joseph utca sarkát.

Nem sikerült. Az egyik nyomozót megtaszították. Megingott, megkapaszkodott a kávéház falába. A másiknak éppen csak annyi ideje volt, hogy Rambures-nét maga elé lökje, és elkapja a fiúcska kezét.

Szerencsére a Costard Kávéház bejáratának közelében voltak. Be tudtak menni. Az ajtó bezárult mögöttük. Ugyanebben a másodpercben valahol újabb üvegtáblákat zúztak be, és egyesek, talán olyanok is, akik nem akarták, Rambures-ék folyosójára sodródtak, a rendőrség hiába próbálta megvédeni azt.

– De hát mit csinálnak? – nyugtalanzkodott anyám. – Megtalálták vagy még mindig keresik?

Istenem... A legmulatságosabb az volt, hogy... a néni felkapta az örvény, és hiába próbált kövér karjaival úszó mozdulatokat végezni, a tömeggel együtt eltűnt a magkereskedő boltjában.

Emberek jelentek meg a félhold alakú ablak elé guggolva, nyitott szájjal gesztikuláltak. Ordítottak, de olyan zaj volt, hogy semmit se lehetett hallani. Száz,

kétszáz ember ült a piactetőn; a hold olyan jól megvilágította őket, hogy a cigarettafüstöt is látni lehetett. A csendőrök leszálltak lovaikról. Biztosan parancsra vártak. A házak mentén álltak, és most is magam előtt látom az egyiket, egy magas vöröset, amint az egyik kapu felé fordulva, vizelni kezd. Bajtársai nevetésben törnek ki, majd egy másik is követi az első példáját, kisvártatva pedig még egy.

– Mindent össze fognak törni... – sóhajtott fel Pholien kisasszony.

Elsőnek egy fotel repült ki az ablakon, és tört darabokra a járdán. Olyan örömujjongás fogadta, mint egy július 14-i rakétát. Majd egy újabb, egy kisebb fotel, Albert-é következett, ezután pedig egy falióra tokja.

– Anyukám!... édesanyám... – kiáltottam, körmeimet anyám meztelen karjába mélyesztve.

– Mi lelt?... Beszélj!...

Biztosan azt hitte, hogy megütöttem magam vagy beteg vagyok.

– Anyukám!...

Nem tudtam szólni. A szájam kinyílt, az erőlködéstől fájt a torkom.

– Nézd...

Az ajtó... A használaton kívüli ajtó... Hogyan is nem vettem észre mindjárt?... Nyitva volt...

– Elfogták...

– Istenem, André... Nem kellene lefektetni a gyereket?... Biztos vagyok benne, hogy megárt neki...

Edények... Lábasok.... Minden kirepült az ablakon, egy égő petróleumlámpával együtt, amely csak a levegőben aludt ki.

A szoba már üres volt, de most a manzárdablakokra került a sor. Vajon a szegény öregasszony otthon tartózkodott-e? Senki sem törődött vele, és az ő bútorai is egymás után zúzódtak darabokra a járdán...

– Azt hiszem, ha a csendőrök csőre töltenének, felkelés törne ki – szólt apám.

– De hát mit csinálhattak vele?

– Elrejtik... Hogy megvédjék... A tömeg meglincselné...

Mi az, hogy lincselni? Nem tudtam, mit jelent, és mégsem kérdeztem meg.

Mint mindig, most is anyám gondolt a legrosszabbra.

– Csak nehogy gyűjtogassanak!... Biztos vagy benne, hogy feltetted odalent a keresztrudat?... Azért csak hozd fel a pénzt, André...

Apám lement a pénzért. Anyám a lépcső tetejéről lekiabált:

– Nehogy világosságot csinálj!

Ki tudja, ha odakintről világosságot látnak, talán felingereli őket.

A piaci toronyóra épp a szemem előtt volt, mégis egész este és az éjszaka egy részében egyetlen pillanatra sem gondoltam arra, hogy megnézzem, mennyi az idő. Biztosan álmos voltam. Már régen le kellett volna feküdnöm. A fáradtság csak növelte lázamat, fokozta érzékenységet. Fájt az ujjam hegye. A sírástól megkönnyebbültem volna, de nem tudtam sírni.

– Mintha lenne valaki odafenn...

Pholien kisasszony előrehajolt.

– Két házzal arrébb... A vaskereskedőnél... – dűnnyögte.

Ekkor mind a négyen visszafajtottuk a lélegzetünket. Vajon csak mi láttuk? A téren tartózkodók mindenesetre

nem láthatták, hogy mi történik a vaskereskedő háza tetején, a magkereskedőtől három háznyira levő épületnek ugyanis nagyon széles párkánya volt.

A meredek tetőn kinyílt egy ablak. Egy arc jelent meg, egy férfi húzódkodott fel lassan...

– Megmenekül...

Soha azóta nem láttam ilyen rémült arcot. Megesküdtem volna, hogy felismertem a falragaszokon látható férfit, kiugró ádámcsutkáját és kihajtott ingnyakát; olyan volt, mint a fényképen. Az egyik kezén kötés fehérlett. Valaki követte, egyenruhás rendőr.

És megértettem, hogy ez a férfi nem azért félt, mert elfogták, mert a tömeg üvöltött, hanem mert *szédült*.

A rendőr, aki, úgy látszik, megszokta az ilyesmit, úgy lökdöste maga előtt, mint valami csomagot, és így érték el a tető gerincét.

A piactetőről, ahonnan meglátták őket, kiáltások hallatszottak. Odalent, akik mit se láttak, nem értették, mi történik.

Egy pillanatig azt hittem... Ott állt remegve egy kémény mellett a tető gerincén, és úgy éreztem, le fog bukfacezni. Aligha tévedhettem, mert a rendőrnek kellett visszatartania és átlöknie a másik lejtőre.

Ezen az éjszakán még a mi hangunk sem volt természetes, mintha más világból jött volna. Apámé például, aki pokoli nyugalommal jelentette ki:

– A tetőkön át vezetik el, hogy megvédjék a tömegetől.

Be sem tudta fejezni a mondatot, máris más irányból újabb kiáltások hallatszottak, ezúttal azonban mintha nem annyira haragot, inkább derűs tiltakozást fejeztek volna ki.

A fénylő sisakos tűzoltók, a csendőrök és a lovak védelme alatt, a Saint-Yon utca sarkán egy fecskendőt hoztak működésbe.

Egy férfi, akit nem ismertem, és aki, úgy tetszik, a polgármester lehetett, a patika feletti emeleten az ablakban hadonászott, megpróbálta megértetni magát. Valakinek az az ötlete támadt, hogy trombitaszóval hallgattatja el a tömeget.

Lentről a bolt elől idehallatszott:

- Ez hatósági felszólítás...
- Ugyan... Azt dobszóval szokás kihirdetni...
- Mit mond?

És az emberek továbbadták egymásnak a kérdést, majd visszafelé, ugyanezen az úton, egészen a házunk faláig a választ is meghozták.

- ...Hogy a gyilkos már nincs ott... Már börtönben van... Azt kéri, hogy mindenki térjen haza... Úgy látszik, a tűzoltók...

Az első vízsugarak a lovak lábát érték, mert eleinte nem volt elég nyomás. Majd a vízsugár emelkedni kezdett, káromkodás, nevetés hallatszott. Egy asszony a fejére borította a szoknyáját, mindenki halványkék, bolyhos pamutanyagból készült alsószoknyáját csúfolta.

- Gyere, feküdj le, Jérôme... Gyere... Hiszen láthatod, hogy vége...

És valóban vége volt, mégpedig ostobán, olyan ostobán, hogy az ember nem is értette, néhány másodperccel korábban mi váltotta ki az emberek szinte őrjöngő felindultságát.

Néhány perc múlva már csak elszigetelt csoportok tartózkodtak a téren, és a csendőrök lóhátról, kardjukat a hüvelyben hagyva, tréfálkozva, lassan visszaszorították a

tömeget. A piactetőről egymást segítve másztak le az emberek, és egy alacsony, kövér alak, aki felkapaszzkodni nem félt, most, amikor le kellett kászálódni, be volt gyulladva.

Reszketett a kezem. Fáztam.

– Készítsek valami meleget? – kérdezte anyám.

– Inkább egy korty szeszt adj neki, egy szem cukorral...

– Mit gondolsz, meggyújthatom a lámpát?

Ekkor lassan, észrevétlenül sírni kezdtem, de nem úgy, mint máskor; nem voltam se szomorú, se haragos – inkább valami nagy üresség, valami hatalmas levertség langyos és folyékony kifejezése volt ez. A földre szerettem volna feküdni, és ott maradni teljesen egyedül, egészen másnapig. Nem hagytam, hogy levetkőztessenek. Az almapálinka megköhögtetett, és szerettem volna, ha a szüleim azt hiszik, a könnyeket is a szesz csalta ki belőlem.

– Jön Valérie néni...

A történetek ellenére is lenéztem a térre. Egy számomra ismeretlen úrral ott állt a piac közepén. Távolról felénk intett, majd fejét ingatva, kezét a hasán tartva még mondott valamit; végül mint valami bajtárstól, elköszönt az illető úrtól, aki megemelte előtte kalapját.

– Eredj, André, nyiss ajtót... Dehogyan, Pholien kisasszony!... Ne menjen még haza... Eszünk egy falatot...

Odalent a néni első szavai ezek voltak:

– Hál mégis elkapták!... A másik utcán kellett elvinni... Azt hiszem, ha a tömeg megkaparintja, apró darabokra tépi...

– Feküdj le, Jérôme...

– Nem!

Lementem a többiekkel. A sarokban, a fal mellett állva néztem a falatozó felnőtteket. Hideg húsmaradékot és sajtot ettek. Édesanyám kávét készített.

– Ma vagy néhány hét múlva!... – dörmögte az a ronda, kövér nénikém.

És engem keresett a tekintetével. Hogy féljek, hogy fájdalmat okozzon nekem, hozzáfűzte: – Mégiscsak le fogják fejezni...

Anyám abbahagyta az evést, szintén rám nézett, majd tekintete megpihent a nénin, és én megértettem, hogy elvégeztetett, hogy ez a piszkos dög szedheti a sátorfáját.

Biztos vagyok benne, hogy ezen az éjszakán sokáig, halk hangon erről beszélt apámmal.

Nem tudtam, csak tegnap szereztem róla tudomást, hogy végül is a póréhgyma tett pontot az ügyre.

Niel-sur-Mer, 1940. október